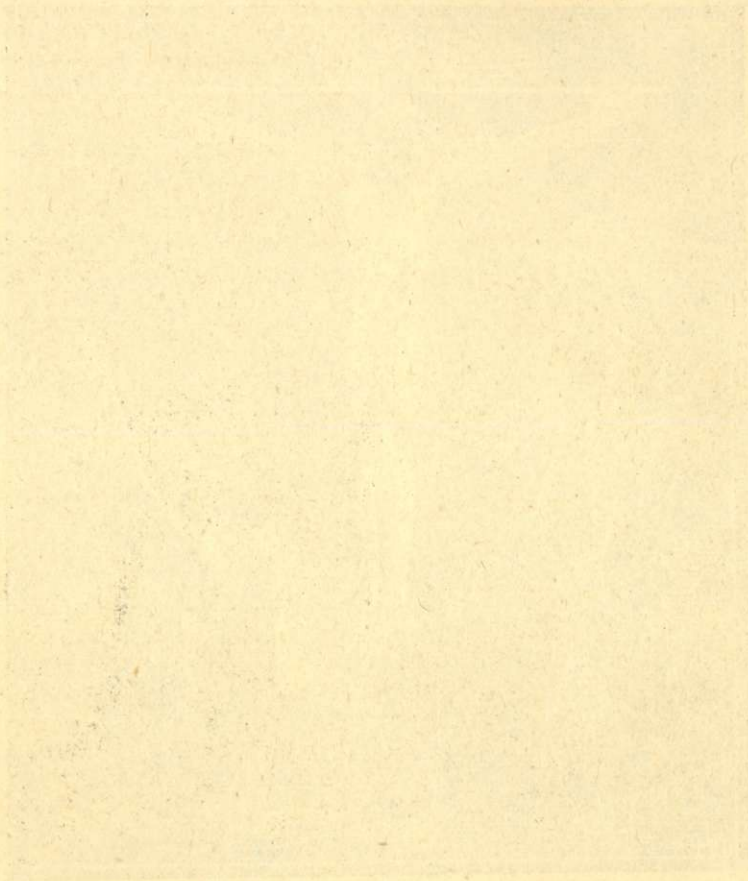
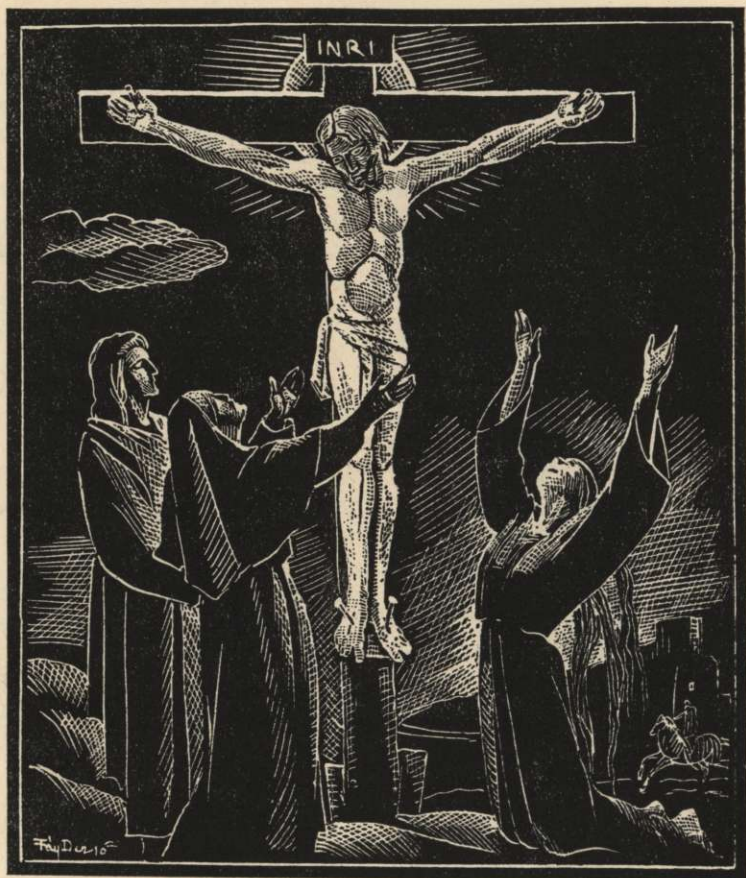

G. n.

N A P K E L E T

Keresztrefeszítés.

Fáy Dezső fametszete.

**Quis est homo qui non fleret,
matrem Christi si videret
in tanto supplicio?**

**Quis non posset contristari,
Christi matrem contemplari
dolentem cum Filio.**

Jacopo Tudertis: De compassione Beatæ Mariæ sequentia.

NAGYPÉNTEKI LÁTOMÁS.

Az első Nagypéntek rettenetes és fenséges látomása évről-évre újra visszatér az emberiség emlékezetébe. Hány élet mult el igazságtalanul, erőszakkal, azelőtt és azóta, hogy a földön a legnagyobb élő Igazságot kivégezték a Koponyák hegyén, és — egyetlen egy halál se riaszt rá úgy a lélekre, mint Jézusé! . . . Ezerkilencszáz év komor, ködös távolában álló kereszt nemhogy összezsugorodott volna, de egyre nagyobb lett, túlnőtt az emberiség élete fölött kavargó jellegeken, meghasította a reménytelenség sötét égi kárpitjait és árnyéka ráborult az egész Földre. A Megváltás Napjának szikrázó fénye simogatja a fázó földi lelkeket most már mindörökké. És a Kereszt árnyékában mi, a mai életben botorkálók, a sorstól megkorbácsolottan, homlokunkon a kínok emberi tövisszuszorújával, mélyen átéljük az első Nagypéntek fájdalmas varázsát.

Homályosuló szemünk előtt az égbe karmoló három kereszt közül a két szélső meginog. Azóta is éhesen várják a Latrokat. Lehajolnak. Értünk tárják ki kegyetlen karjukat! És máris ott függünk, ki jobbról, ki balról, az örökkévaló Megváltó mellett . . .

A Koponyák hegye néptelen. Nincs élő ember többé e három végtelen Kereszt tövében. Nincs gúnyolódó és nincs kigúnyolt immár, mind-mind ott vergődünk véresen a kereszteken: barát és ellenség, győző és legyőzött, gőgös és alázatos egyformán. Cserepes ajkunk imát dadog a jobboldali kereszten, a baloldalon a káromkodás vértajtékja bugyborékol elő. Mi vagyunk, mind, az új Latrok, a fehérbárányszívű, vagy feketefarkaslelkű mai Latrok.

Magunkra maradtan, a halálos vergődés szörnyű egyedüllétében lecsuklik kintől széltávozott fejünk.

Szemünk horgonya tétován partot keres, ahová megkötheti a halál szeleinek szárnyaira kapott életünk hajóját. És a Tőle jobbról meredő kereszten függök tekintete ekkor találkozik az Ő szelid szemének simogatásával . . . Uram, emlékezzél meg rólunk, mikor eljössz a Te országodba . . . Vigasztalás, bátorítás és örök nagy-ígéret melegít felénk tekintetéből és süketülőkülünk még hallja halk hangját : «Bizonny mondom néked . . .»

És máris sodorva ragad a fekete jolyó mindnyájunkat az életen túlra, a — feltámadás felé! . . .

Ezerkilencszázadik Nagypéntek ezerkilencszázadik Feltámadás forró hitével és szent bizonyosságával teltse meg lelkünket.

AZ ÉRZELEM A POLITIKÁBAN.

(Második rész.)

A becsvágy és a hatalomvágy a politikában.

AHIÚSÁGGAL rokon önérzelem a becsvágy. A hiú sokszor olyan tulajdonságai miatt is dicsértetni és csodáltatni akarja magát, amelyek fogyatékosan vannak meg benne : a becsvágyó ellenben teljesen meg van győződve befelé is a maga értékéről, nem akar kiválónak csak feltűnni, hanem valóban az is akar lenni, saját énjét objektív érték hordozójának érzi s ezért igényt támaszt arra, hogy mások nagyrabecsüljék. A hiú mindig valamely *személyi* tulajdonságát óhajtja csodáltatni : testi szépségét, szónoki erejét, szellemességét, tudását. A becsvágyó ellenben mindig valami *tárgyi* kiválóság miatt követel megbecsülést : a katona becsvágyának tárgya a győzelem, az üzletemberé a gazdagság, a paraszté a minél nagyobb földbirtok, a művészé a szobor, festmény, épület — s végül a politikusé a hatalom. *A politika terén a becsvágy lényegében azonos a hatalomvágygal.*

Annak, akinek lelkében politikai eszmény, a társadalom jobb rendjének képe él s hivatást érez ennek megvalósítására, logikusan a hatalomra is vágynia kell, mert ennek megszerzése és fenntartása nélkül eszméit meg nem valósíthatja, küldetését be nem töltheti. A politikai becsvágnak másik lelki gyökere a hatalmi ösztön, a *Wille zur Macht*: az egyén a benne rejlő erőket ki akarja fejteni, mivoltát kiterjeszteni, másokat maga alá rendelni. A politikai becsvágy ennek az ösztönnek érzelmi vetülete. Értelmetlen dolog éppen a politika terén, mely sajátképpen a hatalomeloszlás mértéke körül forog, az egészséges becsvágyat, a hatalomra való törekvést *általában* kárhoztatni, erkölcsileg elvetni. A hatalmi becsvágy az államférfinak egészen természetes és logikus törekvése, ha ezt benne a megfelelő tehetség és főképp felelősségérzés kíséri. Minden, bármily ideális eszközökkel vívott politikai harcnak az a vége, hogy valamelyik fél győz s ennek a hatalmat át kell vennie. Akkor «beteges» az ambíció, ha az egyénnek a maga objektív értékéről való meggyőződése merőben csak szubjektív illúzió, ha tehetség, hozzáértés és lelkiismeret nélkül tör a hatalomra, amelynek birtokában a közösségnek a legnagyobb károkat okozza. Mivel ez gyakori eset, a köztudat általában gyanúval nézi a politikai becsvágyat, szánalommal nézi azt, aki más, sokatigéző hivatásból «belezüllik» a politikába. «Miniszternek lenni — írja *Poincaré* édesanyja fiának, ki harmincéves korában miniszter lett — ez nem hivatás egy fiatalember számára.»

A hatalomvágy a leglabilisabb érzelmek egyike, amely a legkönnyebben csúszik át kellemetlen és veszedelmes formába. A hatalomvágyónak éppúgy szüksége van másokra, mint a hiúnak, azonban elsősorban nem azért, hogy megszódálják és dicsőítsék, hanem hogy becsúgyának, én-je élvezésének *eszközei* legyenek. Én-jét ő is kívülről iparkodik erősíteni, de nem passzív, hanem aktív módon: másoknak az ő jelentősége fokozására alkalmas viselkedését kikényszeríti, azaz a mások fölött való uralkodásban találja örömét és kielégülését. A valódi imperialisztikus egyéniség az emberekben csak az ő akaratának végrehajtóit látja. Önmaga értékéről feltétlenül meg van győződve, ezért a mások véleményével már nem is törődik: «gondoljanak, amit akarnak, csak engedelmessé legyenek». A beteges hatalomtudatban már nincs meg a törekvés a megbecsültetésre és csodáltatásra. A caesaromániában szenvedő államférfinak csak a hatalom érzése kell: azt teheti, ami neki tetszik. A hiú államférfi azoknak véleményétől is függ, akik fölött uralkodik; akikről azt hiszi, hogy ő az uruk, azoknak voltaképp szolgáljuk.

A politika lényegében a hatalomra való törekvés vagy a hatalom kezelése. Ezért óhatatlan, hogy ne a pogány erkölcsi ideál érvényesüljön benne: az emberi erők szabad kielésee. A keresztény alázatosságnak, másfelől a hatalom megszerzésének és megtartásának összhangja szinte emberfölötti feladat, amely sohasem valósítható meg teljesen, hanem csak megközelíthető kisebb-nagyobb mértékben. A *Nietzsche*-féle hatalomtudat, a *Herrenmoral* és a keresztény erkölcs, mint *Herdenmoral* különbségét és ellentétét már *Macchiavelli* tisztán látja a politikában. «A mi vallásunk — mondja a *Discorsiben* (II. 2.) — az alázatosságban, az alacsony sorsban és a földi élet megvetésében látja a boldogságot; a pogány vallás ellenben a legfőbb jót a lelki nagyratartásban, a testi erőben s azokban a tulajdonságokban ismerte fel, amelyek az embert félelmetessé teszik... Úgy tetszik nekem, mintha vallásunk elvei megfosztották volna az embereket erejüktől s ezzel alkalmasabbá tették őket arra, hogy a gonoszoknak zsákmányai legyenek. Mert a gonoszok hamar észrevették, hogy minden veszély nélkül uralkodhatnak olyan embereken, akik azért, hogy a paradicsomba jussanak, inkább eltűrik a sérelmet, semhogy megtorolják.» Eszerint a politikai erkölcs a hatalmon alapul: el kell annak pusztulnia, akiben nem él a kellő erő- és hatalomtudat.

Sem *Macchiavelli*, sem *Nietzsche*, ezek a finom hatalompszichológusok, nem veszik észre, hogy a hatalmi élménybe szükségképpen bele-
szövődik a szociális érzés, a mások emberi tisztelete, a közösség gondolata is. A magukban élő Robinzonok nem lehetnek cészárok. Aki hatalmat gyakorol, az valakik fölött gyakorolja és érzi a hatalmat, ezek jóléte nem lehet közömbös előtte, mert hatalma rajtuk nyugszik. Az imperatori hajlam hatalmi és terjeszkedési vágyához tömegek szükségesek. Ez a tudat már igen élénk a XVIII. század felvilágosult abszolútizmusá-

nak uralkodóinál s egészen természetes a modern demokrácián nyugvó nemzetek államférfiainál : hisz maga a közösség emeli fel őket «vezérré», juttatja kezükbe a hatalmat, tehát az ő érdekük a közösség érdeke és viszont. Ha a hatalmat nemcsak «élvezni», de alkotásra felhasználni is akarják, becsülniök, sőt szeretniök kell a népet, mert eszményüket csak rajta keresztül valósíthatják meg.

A hatalomtudat és a hatalom külső megnyilvánítása szempontjából nagy pszichológiai különbség választja el a *vezető államférfit* és az *uralkodót*. A vezető államférfi nem öltheti fel az uralkodónak kifelé ható hatalmi tekintélyét (ez mindmáig csak a legritkább esetben sikerült), mert a nép rögtön kiábrándul belőle. S viszont az uralkodó nem veheti át a közvetlenül tárgyaló és irányító államférfinak politikai szerepét, mert akkor megszűnik uralkodó lenni s leszáll trónja magaslatáról.

Mi ennek a különbségnek oka? Ha az államférfi azt hiszi, hogy a népre s ennek képviselőjére való minden tekintet nélkül a maga erejéből dönthet s a nép hatalmát még látszólag sem kell tisztelnie, akkor elveszti addigi irányító hatalmát a nép fölött : hirtelen eltűnik a tömegeből a vezető iránt való odaadás, önkénytelenül az erkölcsi alárendeltség érzése támad benne, önérzetét és hiúságát érzi megsértve. Így járt *Robespierre*, amikor a rémuralmat már a maga szakállára, mint valami szuverén cészár kezdte gyakorolni. Az uralkodói allűrökkel fellépő államférfi megfélemledik arról, hogy a fejedelmek uralkodása a hagyományon, a történeti tekintélytiszteleten, évszázadokon át berögződött alattvalói engedelmségen és hódolaton alapszik, míg az ő hatalmának lelki forrása a szuggesztiója és munkája által felébresztett odaadás, a beléje vetett hitnek belső élménye. Milyen mély pszichológus volt *Mussolini* akkor, amidőn a *Marcia su Roma* után érintetlenül hagyta a királyság tekintélyét s ma is, legalább formailag, védi a király tekintélyét s maga nem vágyik fejedelmi jogokra és presztizsre. *Napoleonnak* legnagyobb hibáját és tragédiájának forrását *Mussolini* abban látja, hogy koronára vágyott. «Mint konzul nagy volt, a császársággal kezdődött hanyatlása : a korona kényszerítette mind újabb háborúba». (Gespräche, 62.)

Pszichológiai szempontból a legjellemzőbb, ahogyan *Cromwell* megérzi az államférfi és az uralkodó lelki alkatának különbségét. Az emberi történet egyik legerősebb hatalomtudata testesül meg benne : mindent kíméletlenül lába alá tipor a király fejétől a parlament szuverénitásáig ; mint szabadsághős indul el és tirannussá válik ; következetlen, de viselkedésének ellenmondó voltát hatalmának diadalmas egységével mindig esetről-esetre igazolja ; forradalmat csinál és büntet, kormányt dönt és teremt, a nép nevében forradalmár, de a hadsereg nevében monarcha ; hatalomtudatát fokozza isteni küldetéséről való meggyőződése. És mégis : amikor a parlament felajánlja neki a koronát, visszautasítja. Azt színleli, mintha a hatalomnak e jelvénye a valóságos hatalom mellett fölösleges játékszer lenne : tisztjeinek azt mondja, hogy a korona nem lenne több a fején, mint toll a kalapján. De hogy ez csak

hatalmi kérkedés, az tanúsítja, hogy mégis vágyik a hatalom külső tekintélykellékei után : amikor 1657-ben újra Lord Protectornak iktatják be, trónra ül, királyi pompával véteti magát körül : bíbor és hermelin, biblia és kard, tömör aranyból való kormánypálca szerepel a szertartásnál. Király volt korona és felkenés nélkül, címe is *Highness*. De azért mégis államférfi marad : a hagyományos királyi méltóságot forma szerint nem ölti magára.

Az államférfinak hatalma a modern demokráciában igazában személyes természetű, egyéni tehetségének lelki áramlása. Ellenben az *uralkodónak* hatalma ma is felsőbbrendű, személytelen, szimbólikus, hagyományoszerű, nem egyénileg szerzett, hanem születési, történeti jellegű. Ezért, ha az uralkodó nem marad meg a politikai élet s a pártok fölött lebegő hűvösebb légkörben, ha hatalomvágya maga akar közvetlenül kormányozni, a napi politikába személyesen elegyedni és ezt irányítani, akkor lejtőre lép, aláássza pozíciója történeti tekintélyét. Így járt *III. Napoleon*, aki a kül- és belpolitikát személyesen intézte, még pedig, mint sorsa mutatja, saját tragikus felelősségére. Hasonlókép *II. Vilmos* császár, bár magát *ex Dei gratia* uralkodónak vallotta, attól a becsvágytól engedte magát megszállni, hogy necsak «hűvös» uralkodó, hanem «meleg» népvezér is legyen, necsak *rex et imperator*, hanem *orator* is, aki minden kül- és belpolitikai kérdésben, sokszor a felelős miniszterek tudta nélkül, jellegzetes és feltűnést keltő módon hallatja szavát. Amikor trónralépte után a német városokat látogatja s hódolatukat fogadja, München város aranykönyvébe ezt írja : *Regis voluntas suprema lex*. S valóban, nemcsak az államnak sajátos hatalmi körében : a hadseregben, a politikában s a közigazgatásban, hanem a kultúrának valamennyi területén is : a tudományban, az irodalomban, a képzőművészetben, a zenében, a technikában is mindenre rá akarta személyesen nyomni a maga imperialista felfogásának és izlésének bélyegét : a hatalmas arányokat, a szép összhangzó keretet szétfeszítő monumentalitást. A politikában és a diplomáciában is mindent maga akart személyesen irányítani : önmagának volt a kancellárja és miniszterelnöke. Ezzel azonban szertefoszlott a császári tekintély fönsége és szimbólikus jelentése, fokozatosan összeomlott magas trónusa s velejáró nimbusza. Minden külső cézári tekintélykelléke, fokozott hatalmi megjelenése ellenére is maga a császár szedte szét és hordta le trónusa lépcsőit, mikor beleelegyedett végzetes és meggondolatlan retorikájával, sok szeszélyes tettével, impulzív viselkedésmódjával a napi politikába. Császári palástja volt kénytelen elviselni mindazt a kritikát, ellenszenvet és gyalázzást, amely különben, ha mindenbe bele nem avatkozik, kancellárját érte volna. Mindez miért történt? Azért, mert uralkodó léte politikus lett, nem ismerte az uralkodónak és az államférfinak egymástól különböző lelki és erkölcsi szerepét, sajátos hatalmi funkciójának szellemét. Még csak a látszatát sem kereste annak, hogy mint uralkodó a döntések fölött áll, hanem egyenest mint vezető *a priori* maga hozta a döntéseket.

Mennyivel jobban értenek az uralkodó és az államférfi lelki és politikai külön szerepéhez s hatalmi megoszlásához az angol uralkodók, akik valóban uralkodnak s nem kormányoznak. Ha *VII. Eduárd*nak voltak is a politikában személyes kezdeményezései, mint az antant megteremtése, mint uralkodó azért a háttérben maradt. *V. György* valóban uralkodik, mert a pártok felett áll, az alkotmány értelmében hol liberális, hol konzervatív, hol szocialista kormánynak adja át a gyeplőt, de nem avatkozik bele közvetlenül a pártok ügyébe. Ezek egyetemes hódolata övezi őt.

Az államférfinak természetes becsvágya a hatalom, mert politikai eszményét csak a hatalom eszközeivel tudja megvalósítani. Aki a politika poklába lép, úgy ahogy *Dante* az *Inferno*ba léptekor, mindjárt a hatalomtudat jelképével: az oroszlánál találkozik. De az oroszlán hatalmi becsvágya és bátorsága nélkül sohasem válhatik történeti szabású államférfivá: termékeny küzdelem, politikai teremtőmunka és alkotás nem jöhet létre hatalmi becsvágy nélkül. Meg tudta volna-e teremteni *Perikles* Athén kulturális vezérségét, *Julius Caesar* a római monarchiát, *Richelieu* a centralizált hatalmat Franciaországban hatalmi ambíció nélkül? Magától tapadt volna-e össze az egységes Itália s az egységes Német Birodalom, ha nem égeti ilyen becsvágy *Cavour* és *Bismarck* lelkét? ✕

A hatalom becsvágya azonban csak akkor egészséges, ha nem éli ki magát fék nélkül, hanem céljához mértén korlátozni is tudja magát a saját és a közösség érdekében. Az államférfi hatalmi akaratának önállóságát bizonyos részben köteles feláldozni, hogy ne maradjon magára, hanem a közakarat segítse végső célja elérésében. Ha támogatva érzi magát, a saját személyes ereje is megnövekszik. Az egyén hatalmi becsvágyának és a közakaratnak egyensúlya és összhangja a politikai hatalompszichológia titka. Az államférfinak mindig tudnia kell, hogy céljához képest van-e elég ereje és hatalma? A hatalomvágyat tehát nemcsak a cél, de az eszköz is irányítja. Csak akkor lehet egyedül a cél döntő, ha már megvan a hozzámért hatalmi eszköz. Különben a hatalom illúziója belekergeti az államférfit az illúzió hatalmába. Ilyen hatalmi mámorba esnek a nagy hódítók: a siker tetőpontján elvesztik hatalmuk nagysága és korlátja iránt való szemmértéküket és érzéküket. *Napoleon*t korlátlan hatalomvágya behajtja az orosz hadjárat havas temetőjébe: ettől kezdve politikai és katonai ösztöne meginog és bizonytalanná válik.

A politikai élet minden korban tele van olyan becsvágyóval, mint *Ibsen* *Peer Gyntje*: a hegyekből kóborol ki a nagyvilágba és király, császár akar lenni. A legtöbb politikus nem azt nézi, amit már elért, hanem amit még el nem ért: becsvágya ki nem elégítése miatt boldogtalan. Ha egy-egy feladatot megoldott, nem tud *Cincinnatus*ként vagy *Washington*ként visszamenni az eke szarvához, hanem följebb tör, még több és állandó hatalmat akar. A hataloméért sok politikus mindenre

képes : elveit változtatja, természetellenes koalícióba lép, tegnapi halálos ellenségével barátságot köt s tegnapi barátját ma az ellenséges táborba taszítja. A politikai becsvágy és hatalomvágy klasszikus típusa *Alkibiades*. Gazdag, szép és szellemes ifjú, *Perikles* unokaöccse. Annyit hízelgnek és hódolnak neki, hogy a legféltetlenebb becsvágyat ébresztik föl benne. *Sokrates* tanítványa ugyan, de a Mester sem tudja a maga erkölcsi intellektualizmusával megtanítani arra, hogy hatalmi és egyéb szenvedélyét fékezze. *Perikles* államférfiúi eszménye lebeg előtte s már fiatalon Athén vezérembere akar lenni. Ennek útja pedig a katonai dicsőség : ezért a háború mellett izgat. «Már csupán büszkeségből és sértett becsvágyból — mondja *Thukydides* — a béke ellensége volt, mivel minden tekintetben mellőzöttnek érezte magát.» Végül is kielégítetlen becsvágya bosszúból Spárta és a perzsa király karjaiba kergeti saját hazája ellen.

A hatalomvágnak mintegy érzelmi dialektikája, hogy fejlődni akar. Típusos jelenség, hogy az erős hatalmi tudatú államférfi ösztönyszerűen idegenkedik a hasonló becsvágyú és tehetségű politikusoktól. Ha kabinetet alkot, a közvélemény meglepetésére rendszerint gyengébb képességű, önálló akarattal nem rendelkező, jelentékenyebb szerepet még nem játszott politikusokat vesz maga mellé munkatársakul, csak azért, hogy a saját akarata és hatalma ellenállásba ne ütközzék. Minisztertársait csak szürke szakreferenseknek, szellemi komornyikoknak nézi, akik akaratának feltétlen végrehajtásában sohasem gátolják. *Sir Robert Walpole* angol miniszterelnököt, ha néha egy-egy kiválóbb ember is belekerült kabinetjébe, sértett önérettel csakhamar otthagya, mert *Walpole* — mint saját fia megjegyezte — «annyira szerette a hatalmat, hogy vetélytársat ebben nem tűrhetett». A különböző pártok vezérégyéniségeiből alakult koalíciós minisztériumok rendszeren igen rövid-életűek : mindegyik pártvezér külön hatalmi egyéniség, aki akaratát nem szokta meg egy felsőbb akaratnak alárendelni. A koalíciós kormányokban nincsen vezérlő akarat : a miniszterek hatalom- és becsvágya állandóan összeütközik.

Az erős ember hatalomvágyának egyik vonása, hogy minden ügyet maga akar végezni, azaz mindent a maga hatalmi szférájába iparkodik vonni. Amikor 1850-ben *Viktor Emmánuel* miniszterelnöke előterjesztést tesz, hogy a király kereskedelmi miniszterré *Cavourt* nevezze ki, a király így felel : «Jó, kinevezem. De biztos lehet abban, hogy rövidesen elveszi Önöktől az összes tárcákat». S valóban : nemsokára már *Cavour* kezében van a kereskedelmi, földművelésügyi, tengerészeti és pénzügyi tárca. Az sem véletlen a hatalomtudat szempontjából, hogy *Mussolini* állandóan öt-hat minisztérium ügyét vezeti. Így egységesebben és hatékonyabban tudja biztosítani azt a hatalmi célt, amelyre *Macchiavelli* figyelmeztet : «Minden kormánynak az a célja, hogy fentartsa magát» (lo scopo di ogni governo è durare).

A nemzet külső hatalmi szervezete az állam. Aki tehát az államot

vezeti, annak erős hatalomtudatának kell lennie. Gyengeakarató, a hatalmat erélyesen gyakorolni nem tudó ember nem méltó az államférfi névre. «Ezért minden politikai bűn közt a gyengeség a leginkább elvetni és megvetni való: a gyengeség a Szentlélek elleni bűn a politikában. A magánéletben vannak a kedélynek menthető gyengeségei. Ezekről az államban nem lehet szó; az állam hatalom s ha ezt a lényegét megtagadja, eléggé el nem ítéhető.» (*Treitschke.*)

Amíg az államférfi hivatalban van, erősen kell kezében tartania a hatalmat. Viszont azonban éreznie és tudnia kell, mikor mondjon le a hatalomról s adja át másnak, mikor jöjjön és mikor menjen. Mennyi politikai tragédiának forrása, hogy akkor is ragaszkodik az államférfi a hatalomhoz, amikor ennek józan feltételei már hiányzanak. *Cavour* a villafrancai szégyenteljes béke után, amelyet *Viktor Emmánuel* és *III. Napoleon* az osztrák császárral a háta mögött köt, azonnal visszavonul, mert nem azonosítja magát vele. Háttérbe húzódó hatalmas alakja élő tiltakozás volt a béke ellen: továbbra is az olasz egység rendületlen hőse. Hat hónap múlva a király már Svájcból visszahívja. Még olyan nagy egyéniségnek is, mint *Bismarck*, nehéz érzés a hatalomtól megválni. *L. Bamberger* beszéli csak 1932-ben közölt titkos naplójában, hogy amikor *Bismarck* 1874-ben újrolag kérte elbocsátását, «három napig válasz nélkül hagyta a császár a lemondási kérvényt. Ekkor már *Bismarck* a legnagyobb izgalomba jutott a félelemtől, hogy szaván foghatják. Végre, mikor a kérvény a császár széljegyzetével: «Nem! Soha!» visszajött, fellélezett, magához kérte *Dernburgot* és *Wehrenpflenniget* s óraszám csevegett velük». Mennyit duzzogott, mikor *II. Vilmos* 1890-ben kancellári tiszte alól fölmentette! Jól érezte, hogy utána a német politika irányja végzetes útra tér.

Amikor a hatalom gyakorlása veszedelmes s a nemzet a legnehezebb óráit éli, a rangos politikusok hatalmi vágya megtorpan, a nagy személyes kockázat miatt egyszerre csak lehül máskor hevesen ágaskodó becsvágyuk heve s nem igényli a hatalmat. «Nincs közöttünk senki — írja *Deák Ferenc* nem sokkal azután, hogy átvette minisztériumát (1848 ápr. 30), — ki örömet át ne adná a hatalmat másnak, akárkinek; de nem igen találkozik, ki átvinné s a nemzet bizalmát csak egy kissé bírná.» Az 1918 októberi «őszirózsás» forradalom alig üthetett volna ki, ha lett volna — a forradalmi elemeken kívül — erősakarató politikus, aki lemondott agg *Wekerlétől* átvenni sietett volna a hatalmat; aki vállalkozott rá, három napig gondolkodott, míg a forradalom új helyzetet nem teremtett.

* * *

A hatalomratörő személyes becsvágy minden nagy politikai tettnek, küzdelemnek és alkotásnak lelki forrása, ha tárgyi ideál is vezeti. De ugyancsak a becsvágy mint egyéni érvényesülési törekvés az oka a sok fölösleges harcnak, terméketlen versengésnek, vad, ösztönös ellen-

ségeskedésnek, az emberi történeten végighúzódó örökös háborúnak is. Keserű szatírával mondja *Byron* a *Don Juan VIII.* énekében :

„En gros' néz mindent a történelem ;
De ha mi látnók a detailokat,
Hogy mennyi átok, mennyi baj terem
A harc nyomán — hogy hány szív megszakad
Pár száz hold földért — állítani merem :
Mars nimbusza veszítene sokat.
Egy könny, amit fölszárlisz, többet ér
És igazabb dísz, mint tengernyi vér.

Miért? Mert jutalmat önmagának ad.
Amíg a másik, bár képrázatos
Ranggal, címekkel fesse meg magát,
Kapu, híd, oszlop, taps, bérenc, tudós,
Hitvány tömeg dícsérje bajnokát
És nyugdíj (a néptől, mely fülig adós)
Nem más — kivéve harcód, ó szabadság —
Mint gyilkos játék, aljas, hiú vadság.

(Ábrányi E. ford.)

A büszkeség és gőg a politikában.

A büszkeség ugyanarról a lelki töről fakad, mint a hatalomtudat, ezért jelentékeny szerepet játszik a politikában. Aki hatalmát érzi s meg van győződve a maga értékéről és súlyáról, az biztos benne, hogy többet ér másoknál, nem úgy, mint a hiú, aki ilyen meggyőződést másokban szeretne kelteni. «A büszkeség — mondja *Schopenhauer* — önmagunknak *belülről* kiinduló, tehát közvetlen nagyratartása ; a hiúság ellenben az a törekvés, hogy ilyenre *kívülről*, tehát közvetett módon tehesünk szert.» Éppen ezért a politikust a büszkeség hallgataggá, a hiúság pedig beszédessé teszi. A büszke államférfinak az arisztokratikus némaság, «a távolság pátosza» jellemző vonása. A hiú államférfi ellenben hajlamos a túlzó nyájasságra, a mindenkire való válogatás nélkül való leereszkedésre és plebejus fecsegésre.

A hiú politikus nem válogat abban, hogy ki dícsérje, ki fejezze ki előtte csodálatát : ez mindig jól esik neki. A büszke államférfi ellenben nem keresi, sőt egyenest visszautasítja a jelentéktelen emberek dicséretét s a kicsiny dolgokban való kitüntetést. Nem törődik a nagy tömeg tetszésével, legföljebb csak a legkiválóbbak kedvező ítéletét fogadja el. Ha azonban munkáját ezek helyeslése sem kíséri, akkor is nyugodtan járja tovább a maga útját. Minden erős és hatalmas államférfiban megvan természetszerűen a büszkeség, különösen, ha küldetését biztosan érzi. Nem fogad el felülről vagy alulról az övével ellentétes véleményt, ritkán mond le a maga nézetéről. Ha ellenmondanak neki, még jobban ragaszkodik felfogásához, még akkor is, ha különben személyes érdeke forog kockán. A vérbeli államférfi különösen büszke gondolkodásának

függetlenségére és önállóságára: önérzetét sérti az a törekvés, hogy valaki befolyásolja. Mivel érzi a maga értékét és egyéniségének hatalmát, nem érzékeny a kritika iránt. Bírálóinak zajos hangját olyan nyugodtan hallgatja, mint *Goethe* embere lóháton a kiskutya ugatását:

Es bellt der Spitz aus unserm Stall
Und will uns stets begleiten.
Und seiner lauten Stimme Schall
Beweist nur — dass wir reiten!

A büszke s magukban bízó államférfiak az én-jükről alkotott kedvező belső képhez, elveik tisztaságához, tévedéstől való mentességükhöz akkor is mindhalálig görcsösen ragaszkodnak, ha az egész világ megveti, gúnyolja s gyűlöli őket. Ilyen az agg *Metternich* 1848 után is: szilárdan és büszkén hiszi, hogy mindent mindig jól csinált. Nem bántja a forradalmi tömegnek ellene zúduló dühe: nyugodtan menekül áruházban mint hatalomvesztett ember Angliába. Hidegvérét és méltóságát ekkor is megőrzi. Emberileg zordon fenséget kölcsönöz a menekülőnek a lelkiismeret nyugalma: nincs mit megbánnia vagy visszavonnia; a baj csak az volt, hogy az ő politikai principiumait nem alkalmazták a kormányzatban szigorúbban. Amikor Bécsből szökni kénytelen, ezt írja *Hartig* grófnak: «Ismerem az egész világot s ez ismer engem: sohasem kell egyetlen mondomt vagy írott szavamot visszavonnom» (Nachgelass. Papiere. VIII. 7. L. *Groos*: Fürst Metternich. 35. l.). Leányának is azt írja, hogy «ha a *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae* valaha valakire, akkor reám a legjobban illik».

A büszke államférfi, aki az egész világgal szembeszáll, a jelennek kritikájával és ócsárlásával szemben nyugodt önérzettel várja a Történelem ítélőszékét, sőt egyenest ettől vár elégtételt. Típusos jelenség, hogy az elfogult jelentől elítélt államférfiak a jövőnek történetírójára hivatkoznak, aki majd tárgyyszerűen állapítja meg értéküket: ők örök értékeket, eszményeket szolgáltak, nem perc-emberkéek, akiknek nincs multjuk és jövőjük, hanem csakis jelenük. A büszkeségnek egyik vonása, hogy mivel az egyén magának valódi értéket tulajdonít, ezt függetlennek érzi az időtől, sőt egyenest föl akarja szabadítani az idő hatalma és változása alól. Minél büszkébb az államférfi, annál erősebb a törekvés benne, hogy én-jét, személyes mivoltát, nevét megörökítse, azaz időtlenné avassa. Sokkal értékesebbnek tartja magát, semhogy az idő tovasuhanó hullámaiban elenyészhetne. Ez a magamegörökítési törekvés sokszor ösztönszerűen az államférfiak monumentális alkotásainak titka. Jelen büszke hatalmuk vonalát az örökkévalóságba akarják kihúzni. A fáraók piramisai, *Perikles* Akropolisza, a római césárok kolosszeumai és bazilikái, a középkori keresztény fejedelmek nagy templomai és palotái, *XIV. Lajos* és a *Bonaparte*-császárok monumentális városrendező építkezései, *Mussolini* óriási művei mind a személyes büszkeségnek, az idő hatalmától való felszabadulás vágyának maradandó objektívációi.

A büszkeséggel közeli rokonságban áll a *méltóság érzelme*, a nyugodt, biztos felsőbbség komoly és hűvös hangulata, mely a «majeszteikus magatartásban» nyilvánul. A büszke a maga értékét még összehasonlítja a máséval s így élvezi felsőbbségét. Ellenben az, aki méltóságát feltétlenül érzi, nem is gondol a másokkal való összemérésre, kiválóságának vagy előkelőbb helyzetének igazolására; minden megokolás nélkül meg van mélyen győződve fölényéről. A méltóság érzése rendszeren olyan arisztokratikus tulajdonságok tudatából fakad, amelyek egyénileg meg sem szerezhetők, mint amilyen az előkelő származás. A méltóság érzelmének a politikában is egyik jellemző vonása a *nil admirari*: «az úriember nem csodálkozik».

A büszke politikai lelki alkatnak felfokozott formája a *gögös* államférfi érzelmi habitusa. Ennek már egyáltalán nincsen szüksége másokra, ezek dicséretére vagy csodálatára: teljesen elég önmagának. Ez az ön-elégültség azonban csak látszólagos lelki autarkia: szüksége van mégis másokra, hogy lenézhesse és megvethesse őket. A maga képzelt értékének érzelme a mások értéktelenségének, silányságának tudatában gyönyörűséggel jár: a gögös magasra állítja önmagát, hogy mások vele szemben a mélyben álljanak. A hatalmi politikában a gög, mint felfokozott önérezelem nemcsak érzi az én értékét, mint a büszkeség, hanem egyenest a világ centrumának tartja, amely körül kell minden másnak forognia. Ezért a gögös államférfi rendszerint zord, embermegvető, «hideg zsarnok» és nem nyájas, odaadó lélek; inkább mizantrop, mint filantrop, magának és nem másoknak él. Szimbóluma a sas, a nagy ragadozó, amely a hűvös magasban egyedül kering, amelyen lenézve a szürke világot.

A hatalom birtoklása könnyen az emberek *megvetésére* vezet s a gögöt táplálja. «Az emberek — mondja *Napoleon* — megérdemlik azt a megvetést, amelyet irántuk érzek. Csak egy kis aranypaszomántot kell tennem erényes republikánusaim kabátjára s azonnal olyanok lesznek, amilyeneknek akarom.» Senkinek sincs a társadalmi életben annyira alkalma mélyen belepillantani az emberek ösztönös gyengéibe, mint az államférfinak: ezért hideg távolságban szeretnek maradni az emberektől. *Bismarck* már 1857-ben így ír *Gerlach* tábornoknak: «Az emberek csodálásának képessége bennem csak mérsékelten van kifejlődve; szememnek inkább az a hibája, hogy élesebb az emberek gyengéi, mint jó tulajdonságai iránt».

A hatalomtudat könnyen csap át a gögbe. A gögös magatartás egyik fiziognómiai jele az alsó ajak előretolása, kibiggyesztése, melyet a «gögizom» végez. Ha megfigyeljük a hatalmas államférfiak arcképét, hánynak ábrázatán szökik szemünkbe a *musculus superbus* fejlettsége!

Az irigység és a féltékenység a politikában.

A politikai élet lényege, realiztikus szemmel nézve, a hatalomért való küzdelem. Ezért, mint minden versenytér, termékeny talaja az irigységnek és féltékenységnek. A küzdő egyén, amilyen a politikus,

vetélytársának sikerén vagy szerencsésén ösztönszerűen fájdalmat, sikertelenségén vagy balsorsán örömet érez ; ha belátása ezt a nemtelen érzelmet el akarja is nyomni, ez maradék nélkül alig sikerül neki. A maga sorsát és sikerét mindig a másokén méri : mindig azt nézi, hányan előzik meg és sohasem gondol arra, hányan jönnek még utána. A kiválóság az irigy szemében már vétkekszámba megy. Keserűen mondja a Kr. e. VII. századnak a politikai életben is forgó filozófusa, *Herakleitos*: «Közülünk senkinek sem szabad a legkiválóbbnak lennie, vagy ha már ilyen, akkor máshol és másoknál». A legtöbb politikus a más politikusok sikere alkalmából mindig érez valamit, ami neki kellemetlen. Ha maga nagyobb sikert ér el, kénytelen erről óvatosan beszélni, különösen azon politikus-társai előtt, akik kudarcot vallottak. Viszont ha balsiker éri, nem győz eléggé gondoskodni ennek eltitkolásáról, nehogy vele másoknak örömet okozzon, akik megint ismerőseiket iparkodnának az ő kicsinyítésével megörvendeztetni. Az ember mindig olyanokra irigykedik, akikkel közös téren munkálkodik. A politikus nem irigykedik a művészre vagy a tudósra ennek sikere miatt, hanem csak a többi politikusra. Csak a gazdagot irigyli mindenki, mert a pénz olyan közös pont, amelyhez mindenkinek köze van. Micsoda irigység és személyi intrika tör elő egy-egy jelentős politikai állás betöltése vagy kabinetalakítás alkalmával a politikusok közt! Aki szerencsésen révbe kerül, arra a többi azt mondja, hogy kiválóságát csak az államfő kegyének köszöni, holott az államfő kegyét kiválóságának kellett volna köszönnie. A mások szellemi felsőbb-sége sok politikus számára elviselhetetlen : ezért gyakori a tehetségtelenek vagy középszerűek lázadása a tehetségek rangsora ellen, melyet a kiválóság és siker állapít meg. Ahogy van «hősök bálványozása» (*worship of heros*), akkép van a hősök ádáz üldözése is.

És e tekintetben nincsen különbség a demokrácia és az abszolutizmus vagy diktatúra lelki légköre között. A görög demokratikus világban minden athéni polgárnak joga volt indítványozni a népgyűlésen bármely kiváló ember ellen a száműzést azon a címen, hogy tyrannisra tör. Így legtöbbször az ország leghasznosabb és legkiemelkedőbb államférfiai estek egyeseknek és izgatásukra a tömegnek áldozatul. A római császárok abszolutizmusa alatt ugyanúgy tombol az irigység, mint a görög népuralomban. *Tacitus* azért írja meg *Julius Agricolának*, a nagy hadvezérnek és államférfinak életét, hogy megmutassa, vajjon «a nagy és nemes egyéniség hogyan szárnyalja túl a kis és nagy államokban egyformán uralkodó kettős politikai gyarlóságot : a vakságot az igaz érdem iránt és az irigykedést» (*ignorantiam recti et invidiam*). Politikai okosságát azzal bizonyítja, hogy mikor a néptribunusi tisztséget viselte, «hivatali idejét csendes nyugalomban töltötte, mivel jól ismerte *Nero* korát, melyben a tétlenség bölcseségszámba ment» (*inertia pro sapientia fecit*). Ha bármily hasznos aktivitást fejt is ki, menten a besúgó irigyek áldozata. Később is Britanniában «mérsékelte cselekvő erejét és fékezte munkakedvét, csak azért, hogy *nagyon ki ne tűnjék*» (*ne incretret*).

A politika egész története az irigységnek sötétónusú illusztrációkkal teli képeskönyve. A politikusok irigységét jól kihasználhatja a közjóra az okos államfő. XV. Lajos, mikor látta, micsoda elvakult irigységgel támadja Vauban, Louvois, Le Tellier a szorgalmas Colbertt s micsoda gyűlölettel intrikálnak ellene, így szólt: «Az egyik irigysége a másik becsvágyának fékezésére szolgál» — s eszéágában sem volt bármelyik félnek irigységét vagy becsvágyát mérsékelni, sőt inkább még fokozta, hogy őt annál jobban szolgálják, másrészt egymást annál buzgóbban ellenőrizték.

Az irigységnek ikertestvére a *féltékenység*: együtt szoktak járni. Féltékenységet az érez, akinek hatalmát vagy birtokát más, mint vetélytárs fenyegeti, vagy megsérti.

Aki valakit szeret, azt akarja, hogy a szeretett lény csak az övé legyen: a másik embernek erre való pillantását is már megrablásnak, a saját hatalmi körébe való betörésnek, az egyedülbirtoklásban való megzavarásnak érzi. A politikában a szerelem tárgya helyébe a hatalom lép: a politikusok hatalomvágyának megsértése a köztük dúló féltékenység forrása. A féltékenység rendesen hiúsággal párosul: a féltékeny államférfi azt hiszi, hogy mindenkivel szemben óvnia kell hatáskörét és hatalmát, mert őt csak addig csodálják és irigylik, amíg hatalma van. A büszke államférfi már kevésbé féltékeny, mert önsúlyának tudatában nem is gondol arra, hogy valaki ránézve veszedelmes lehet. Ha ezt mégis kénytelen tapasztalni, akkor inkább csendben visszavonul, semhogy a mással versenyre kelne: ez már a másik megbecsülését, egyenlőrangúnak elismerését jelentené számára.

Az irigység és féltékenység, mint az egyén ösztönszerű önkifejtésének érzelmi kisugárzásai szorosán összeágaznak a harci, a támadó ösztönnel. A primitív embernél s a gyermeknél az irigység és féltékenység azonnal átmegy a támadó, az ellenfélnek kárt okozni iparkodó vagy őt egyenest megsemmisíteni akaró viselkedésbe. A társadalmi fejlődés folyamán a nevelés a jogi és erkölcsi érzület fejlesztése útján ezeket az érzelmeket s a belőlük fakadó támadó viselkedést korlátozni s elnyomni törekszik. A kultúra azonban csak megfinomítani tudja őket, de nem kiirtani: a művelt embernél a nyílt gyűlölet, irigység és fizikai küzdelem helyébe a rosszindulat fojtott hallgatása, a *silentium livoris* (Seneca), a rejtett kajánság, a maró s nevetségessé törpítő gúny lép: az irigységét, féltékenységét, gyűlöletét azonnal s közvetlenül nyilvánító primitív embert felváltja a szatirikus és ironikus kultúremler. A politikusok szúrós nyelvvel intézik el azt, amit a természeti ember rögtön öklével vagy botjával akar eligazítani. De még így is nem ritka jelenség a parlamenti verekedés. A régebben divatozó sok politikai párbaj is csak ennek szublimált s bizonyos társadalmi szertartásokhoz kötött formája.

(Vége következik.)

Kornis Gyula.

NAGY MÉDA VERSEI.

ERRŐL BESZÉLJETEK!

Ne beszéljetez nekem oly botránkozva
a taudeni sóbánya rabszolgáiról,
s hogy a világ egy kicsi, sötét pontján
még mindig árucikk az ember,
ne erről beszéljetez!
Küszöbötök előtt, vagy alig lépéssel odébb,
naponként, óránként, száguldó percenként
pénzért veszik az embert!
a szabad embert!
Értítez? veszik, mint boltban a selymet,
mint a dohányt, az ételt, vagy más egyebet,
ami kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott legyen
a lét koronája: a férzi.
Veszik és tovább adják, mint a kiolvasott könyvet,
aminek értéke nincs, kötetlen semmi,
amelyet aztán annyi kéz dobál és tép,
hogy neki a kályha már csak menedék.

Addig senki se tartsa magát különbnek
Afrika vad rabszolgahajcsárainál,
amíg itt, ajtaja előtt, megtűri,
hogy eladják és vegyék:
az asszonyok testét.
Erről beszéljetez!

A KÖNNY.

Vesd el magadtól az asszonyok régi menedékét: a könnyet!
a könny ma már nem ver hidat a szívek fölött.
A testnek e dobogó zenéjét oly mélyre temette a mai élet,
mint ahogy a violamagot a vad zápor a földbe bemossa,
hogy édes illata emberek örömére már sose fakad,
hát, hogy érne el odáig a gyengék hídja a könny?
A gyengék mankója a könny . . . dobd el a mankót! . . .
arcod maradjon töretlen, fényét szemednek őrizd a könnytől,
tanulj a férjitől, ne csak a harcot a kenyérért,
de azt is, hogy álld a bántást felemelt fejvel, bátran,
s a könnyeket, csak, ha senki se lát, akkor vedd elő.

ÜZENET AZ ASSZONYNAK.

Nem könnyed szavak selymébe rejtve
küldöm üzenetem neked, asszony!
Nem simulnak puha tenyeredhez
és lábad elé nem hullanak majd,
nehogy a fürge szél, mint a falevelet messze röpitse,
míg te elfelejtkezõn húnyod le szemed.
Szavaim, utak mentén hevert súlyos kődarabok,
s azért hajoltak kezem alá,
hogy feléd lendítve a szív közepébe találjon,
oda, ahol örök árammal kering a vér.
És akarom, hogy a seb, amit majd tép,
nyitott, üszkös seb legyen,
míg meg nem tanulod: a lélek mennyit ér!
Mert te többre tartod a tested,
mint az Istentõl kapott örömök egyszerű hordozóját!
S mint a durva kéz a karcsú kristálypázába,
pár szál helyett egész csokrot akar belépréselni, —
vigyázz! — lehervad...
Elfonnyad gyorsan,
mint ahogy feszülõ izmaidat tépi lazára a gyönyör,
amelynek nem szab határt a halhatatlan lélek.
Minden férfiszemben csak arcod ragyogását keresed
és csak szépséged múlása fáj,
s ha az elfutó idõben a tükrõdbe nézel,
csak kialvó szemed fényét siratod,
s nem azt, hogy nem gyüjtöttél elég szeretetet és hitet,
ami majd szelíden áttemelne az iszonyú õregségen.
Ó, asszony, mért felejtet, hogy te vagy a kitarult kar,
amely összeköti a földet az éggel!
meleg szíved és tiszta mosolyod a Híd,
amelyen a férji és gyermek Isten áldott öléhez elér!

KIS CSELÉDLÁNYUNK ÁLMODIK...

Ne bántsátok, oly szelíden alszik,
szoknyája, mint a rózsa szétterül,
s lélegzete könnyű,
mint a tavaszi szélben mozduló orgonaág.
A kertrõl álmodik biztos, az otthoniról,
... mit tudjátok ti azt ebben a sötét kõrengetegben,
mi az, januárba álmodni a kertrõl,
s apró virágmagokat pergetni az ujjak között.
Most megmozdul, keze a hajához nyúl,
mintha azt a virágot keresné,
amit tavaly májusba
a hajába tűzött egy fiú.

MICHEL DE MONTAIGNE.

1533—1933.

A Z A NÉGYSZÁZ esztendő, amely Michel de Montaigne perigordi nemesúr születése óta eltelt, pontosan megjelölte az *Essais* szerzőjének helyét a francia irodalomban. Ha meghúzzuk a francia szellem fejlődésének fővonalait, Montaigne abba a sugárba esik, amelynek főgócaiban Descartes-ot, Voltairt és Anatole Francet találjuk. Szinte nem is szabad már ezt a helyezkedést zavarni és én mégis úgy érzem, hogy sokkal közelebb jutunk Montaigne igazi énjének megismeréséhez, ha mint korai, szentimentalizmusától és romantikus hajlandóságaitól megfosztott Rousseaut képzeljük őt el. Nincs a világ-irodalomban mű, amellyel az *Essais* olyan közeli rokonságban állna, mint Rousseau *Vallomásaival*, csak talán Montaigne még Rousseaunál is merészebb, őszintébb, igazságkeresőbb gyónást végez.

Mind a kettő a természeteshez, magához a természethez akar visszatérni, de Rousseau romantikus idillt vár a természettől, Montaigne józan és derűs kiábrándulást. Montaigne el akar dobni mindent, ami előítélet, ami mesterkéltpóz, hamis cafrang, Rousseaunál maga a természet válik előítéletté, amelynek ő maga szertartásos papja lesz. Rousseau keresi a bátor szókimondást egy precíz, intellektuális finyáskodástól beteg világot akar meghökkenteni lepletlenségével, Montaigne éppen ellenkezőleg, nem érez magára kötelezőnek semmiféle írói vagy tudományos pózt, hanem a dilettáns szabad fesztelenségével ír.

Montaignet Voltaire-rel csak a szkepticizmus jegyében házasították össze és talán ott kereshetünk még érintkezési pontokat, ahol a francia irodalom külföldi presztizskérdései vetődnek fel. Charles du Bos szerint Montaigne a legnagyobb európai a francia írók között. Ez a megítélés közel jár a helyességhez, de úgy gondolom, hogy itt az elsőbbséget Voltaire mégis könnyűszerrel és eredményesen vitathatja el Montaignetől.

Ami mármost a szkepsziszt illeti, ez csakugyan lényege Montaigne egyéniségének és talán legjellegzetesebb vonása irodalmi művének. Lényege Voltairenek is. Csak éppen Voltaire szkepsziszének lényege egészen más, mint Montaigneének. Montaigne szkepszisze csupa derű, csupa játékos jószándékú optimizmus. Voltaire-é gyilkos tör, mérgezett hegyű nyíl, amely irónikus derűjével az árnyoldalakot akarja megmutatni. Montaigne szkepszisze egy hadakozó, szilaj, forrongásban levő, politikai fanatizmusokban egymás ellen feszülő korban a fölüeny szellem békéjét hirdeti, kételkedik a harc tisztaságában és a tiszta nyugalom és rend uralmának szükségét kívánja, Voltaire-é ellenkezőleg fel akarja gyujtani a lelkek fanatizmusát és a kételkedés lobogó fáklavilágával kavargja a forradalmat. Voltaire szkepsziszének alapja a hitelenség, amely magában a kételkedésben is kételkedik, Montaigne lelke mélyén hívó. Ragaszkodik katolicizmusához, ha eszméi olykor ellentétesek is vele. A katolikus, apostoli és római egyházban született, abban is akar meghalni. Sohasem harcol a vallás ellen, mint Voltaire, sőt a vallás igazi lényegének érvényesüléseért száll síkra. Ezért áll középen a vallásháborúkban is, mert úgy látja, hogy egyik részen sem találja meg a tiszta igazságot s a dolgokba

mindkét részről belejátszik a politika huncutsága, amelyről egészen lesújtó véleménye van. Úgy látja, hogy sem jobbról, sem balról nem a vallást szolgálják, hanem azt akarják, hogy a vallás szolgálja őket. A vallás azért van, hogy lehetőleg kiirtsa a bűnöket, itt pedig úgy jobbról, mint balról arra akarják használni, hogy a bűnöket takargassák és táplálják vele.

Montaigne műve nem egységesen felépített filozófia. Megtaláljuk benne egy tisztultabb társadalmi és emelkedettebb erkölcsi rend elgondolását. De ez a rendszer itt is, ott is elhullatott mozaikkövekből illeszthető össze. Maguk az *Essaik*, Montaigne egyetlen, de elég kiadós műve olyan, mint valami szeszélyes, egészen apró részletekre kiterjedő napló, egy élet és egy lélek napokra nem tépett számvetése önmagával és a világgal, tarka össze-visszaságával mindannak, ami ebben a számvetésben akár nagy, akár kis súllyal esik latba. Montaigne gondolatokat, lelki portréjának egy-egy odavetett vázlatvonalát, nyomtalanul el nem tűnt sorok idézetét, kis történeteket, felrajzó emlékezőseket halmoz itt össze. Ő az irodalom első pointilista művésze, aki ezekből a kusza vonalakból, szeszélyes ötlet szerint odadobált színfoltocskákból akarja legbensőbb és legcsupaszabb énjének szellemarcképét mennél hűségesebben, mennél beszédesebb őszinteséggel elénk varázsolni. Ez a napló sokszor a legjelentéktelenebb külsőségekre is kitér, nincs olyan jelentéktelen apróság, amelyet ne tartana elég fontosnak a portré teljességéhez. Mert a portré a fontos. Elsősorban önmagát keresi, a saját énjét akarja adni a legteljesebb közvetlenséggel. De mikor önmagába néz, többet talál ott, mint önmagát, az egyént, megtalálja az embert.

Charles du Bos írja: «Minden nagy francia író önkéntelenül nemcsak azon a ponton néz szembe önmagával, ami benne teljesen egyedülálló, másra vissza nem vezethető, ki nem cserélhető, hanem (és ez több mint három századdal megelőzi Proust-ot, mert a kifejezést Montaignetől veszem) latra teszi önmagát, mint azt a helyet is, ahol a legközvetlenebbül és legkényelmesebben tanulhatja megismerni az ember, «mert minden egyes ember magában hordja az emberi állapot minden formáját».

Igy kezdi tükröztetni Montaigne is önmagában a gascogneit, majd a franciát, az európaiat, végül magát «az embert», az egész emberiséget, «mikor; magáról beszél, mindnyájunkról szól, gyónásával mindnyájunkat meggyóntat s a maga tájékozódását keresve, bennünket vezet,» — állapítja meg Lanson.

Az ember környezetében él, abból ki nem szakítható. Montaigne is együtt vizsgálta az embert szíkebb, majd tágabb környezetével. Kalandozott egyik dologról a másikra. Szelleme lassankint behálózta az egész ismert és ismeretlen világot. Szembeállította Gascognet és Franciaországot a felfedezett új világokkal. Felölelte már egész századát. Láta az embert a szintén újonnan felfedezett természetben és a világegyetem végtelenségében. Sőt nem érte be saját századával. Visszaszállt saját civilizációjából régi civilizációkba. A görög és római intézményeket állította mértékül saját kora intézményei mellé.

Igy lassankint nem maradt eszme, amely vizsgálódó, kutató, latolgotó szellemének mérlegére ne került volna. S amit ez a mérleg könnyűnek talált, azt megalkuvás nélkül elvetette. A mérlegelés ártértékelést jelentett. Montaigne tulajdonképpen az első nagy és igazi ártértékelő az emberi szellemfejlődés történetében. Voltak, akik más világokat teremtettek a régi helyébe. Montaigne ragaszkodott a fennálló princípiumokhoz, de azok keretén belül kíméletlenül leplezte le az álértékeket. Fegyvere a tiszta és józan logika volt. Célja és irányító fáklyája az igazság. Mindig az igazságot hajszolta lankadatlan szenved-

déllyel. Bár, mint Gide megjegyzi, a keresés maga talán még fontosabb nála, mint az igazság. Olyan, mint a szenvedélyes vadász, aki a vadászat örömét jobban szereti magánál az elejtett vadnál.

Montaigne két szemszögből, két megvilágításban szemlélte az embereket és a dolgokat. Először közvetlen közelből látta őket, magával egyvonalban az élet forgatagában. Mert tevékeny életet élt. Tanácsosa volt a bordeauxi parlamentnek. Megjárta az udvart. Volt alkalma belátni a francia történelem cselszövényekben leggazdagabb politikájának kulisszáiba. Szemtanuja volt Medici Katalin, a Guizek, a Coligny-ak és Condék tülekedésének. Nagy utazást tett. Bejárta Itáliát, Svájcot, Németország egy részét. Később a király kegye kinevezte Bordeaux maire-jévé. De közben évekre visszavonult magányába. Kastélya tornyának második emeletén úgyszólván csak kedves könyveivel társalkodva, felülemelkedett a hétköznapi horizonton s innen, a hűvös és szenvedélytelen magasságból nézett le újra mindarra, amit már egyszer az élet síkján szemlélt. Montaignenek alkalma volt érezni emberek, dolgok, események relativitását önmagukhoz.

Montaigne az igazság mellett legjobban a szabadságot becsülte: a lélek szabadságát. A középkorban éppen azt nem szerette, hogy háttérbe szorította, elnyomta a személyiséget nemcsak egy óriási kultúra egységének hatalmas kollektivitásával, hanem társadalmi berendezkedésével is. Montaigne szerint a feudális kor embere bérbe adta önmagát. Talán ő az első, aki az újkor hajnalán felébred a középkor álmából és megcsinálja az átmenetet a scholasticizmusból az új idők filozófiája felé. Ő törte az utat, amelyen Descartes már nyugodtan indulhatott.

Gyökeresen eltér Montaigne álláspontja a középkorétól a halál szemléletében is. A középkor mindig a halálra gondolt. Az ember minden cselekedetéhez odaállította, mint nagy mementót. Költészetének és művészetének egyik főmotívumává avatta. A középkor azt követelte az embertől, hogy szüntelen a halálra gondoljon. Montaigne azt hirdeti, hogy inkább az életre kell gondolni. A középkor aszkétái találoztak a halál gondolatában a császári Róma stoikusaival. Montaigne felfogása már tipikusan abban a mai szellemben fogant, amely igyekszik a halál rémségét mennél inkább elrejtteni hallgatással, rá nem gondolással, feledéssel mellőzni. Montaigne kikapcsolja a halált, ezt a nagy ismeretlent és nem veszi fel ellene az ügyis hiabavaló harcot. Harcolni a fájdalom ellen kell, az élet legnagyobb ellensége s aláásója annak a derűs epikureizmusnak, amely Montaigne életfelfogásának és erkölcsi meggyőződésének legjellegzetesebb vonása.

A legtöbb baj és fájdalom kútforrása pedig a háború. Ezért Montaigne szerint a legfőbb jó a béke, s hibás minden felforgatás, még ha helyesebb eszmék megvalósítására törekszik is, mert elsősorban a békét forgatja fel. Montaigne az első meggyőződéses és öntudatos pacifista. Ha ma erősebben élne szelleme a francia közérzésben, eredményesebb lehetne a leszerelési konferencia.

Montaigne a déli típust képviseli a francia irodalomban; az élesszemű, tisztánlátó, kritikus-szemlemű, magát félrevezetni nem engedő déli típust. Sokan Alphonse Daudet-t hasonlították hozzá az újabb irodalomban. Van másik, szónokias déli típus is, amelyben erősen érezhető az olasz behatás. Ennek Gambetta és Zola legjellegzetesebb képviselői a francia szellemiségben.

Montaignetől mi sem áll távolabb, mint a szónokiasság. Írásművészetének legkedvesebb vonása éppen a minden művészettől való mentesség, a teljes póztalanság. Montaigne a legszeretreméltóbb ember és az marad írásában is.

Úgy ír, ahogyan olvas. Nincs semmi programja. Nem mélyed bele egyetlen olvasmányába sem. Hol ezt a kötetet kapja fel, hol azt, majd innen, majd amonnan szemelget. Epikureus természete a változatosságot szereti. Mikor ír is, inkább cseveg.

Általában élesen meg szokták különböztetni a beszélt nyelvet az írott nyelvtől. A kettő nem egy. A papirhoz rögzített betűben a nyelv is megmerevedik. Még a legkipécézettebb populisták nyelve is csinált az élő beszédhez képest. Montaigne az az író, akinél ez a különbség csaknem elenyészik. Ő akkor is inkább beszél, amikor ír. És ennek nemcsak az a magyarázata, hogy józan kritikus szelleme a stílusban is a cikornyátlan természetességet kereste, hanem az is, hogy tulajdonképpen akkor beszélte ki magát franciául, amikor írt.

Montaigne zsenge gyermekkorában együtt tanulta a népi nyelvet a latinul. Apja, aki azt akarta, hogy gyermeke már legzsengebb korában felszívja magába a néptalajból fakadt ősi és természetes józanságát, négyéves koráig egyik majorosánál neveltette Horstanus mesterrel, egy német származású humanistával. Csak később tanulta meg az ifjú Montaigne a francia nyelvet, amelyet azonban csak az udvarnál vagy utazásai alkalmával használhatott. Othon, gazdaságában, családjá körében, cselédeivel csak a gascognei nyelvet beszélte. Tornyába elvonulva, könyvei között pedig a latin volt szellemi társalkodásának nyelve. Látnivaló hát, milyen kedvvel beszélt franciául, mikor tollat fogott. Olvasás közben szinte úgy érezzük, hogy szembeülnünk vele és a betű élőszóvá légiesedik, szárnyra kel és szinte minden szó mögött látjuk a gesztust, az eleven beszéd elmaradhatatlan kíséretét, amelyet itt talán élenkább is teszi kissé a déli temperamentum.

Montaigne sokat filozofál, de nem kimondott filozófus. Bölcs ember, aki azonban megvetette az elvont bölcselkedést. Sokat tudott, de sohasem vált tudalékossá. Sőt bizonyos mértékben kártékonynak tartotta a tudományt. Akkor még nem ismerték a technokrácia-fogalmat, de azt hitték s ez volt Montaigne meggyőződése is, hogy Columbus felfedezésével, Guttenberg találmányával s a természet új rejtelmeit feltáró bűvárkodással eljutottak az emberi tudás csúcsára. Montaigne mégis úgy látta, hogy minden tudományos fejlődés ellenére a világ, az emberiség olyan válságban vergődik, amilyenben még soha. Mit tehetünk mi még ehhez ma a technokrácia korában?

Kállay Miklós.

KIRÁNDULÁS VISEGRÁDRA.

HAT ÓRÁRA állította be az ébresztőt, elcsavarta a villanyt, félkarját, ahogy megszokta, az egyik párna alá dugta, de sehogyansem sikerült elaludnia. Napok óta úgy járkált mint a holdkóros, de éjjel mégsem jött álom a szemére. Még öt nap . . . Csak öt nap van még hátra . . . Ez járt folyton az eszében . . .

Milyen furcsa az élet és milyen furcsa az ember! . . . Két éve annak, hogy első látogatását tette Iluséknál. Akkor még medikus volt, tele munkával és reménnyel és ez az első látogatás mint illatos parfóm szórta be mindennapos kínlódó perceit. És két éve szakadatlanul csak egynek

élt, csak egyért dolgozott : azért a pillanatért, amely most majd öt nap múlva bekövetkezik. Hogy kart karba öltve léphet ki vele a templom ünnepéből az életbe. A két év szürke napjait bearanyozta, besugározta reménye és terveit ezer finomsággal, ezer felejthetetlen kedvesség virágával hímizte tele. Csak arra vártak Ilussal, hogy ő kész orvos legyen . . .

Akkora fordulással, hogy az ágy öreg deszkái belenyikorogtak, más oldalra vetette magát, szemeit úgy összeszorította, hogy belefájdultak, mégsem tudott elaludni. Még öt nap . . . Holnap reggel hat óra-
kor felkelés, vasárnapi kirándulás Visegrádra . . . Ilussal, mamával és néhány rokonnal . . . Fontos nap lesz . . . Régen készülődnek erre az útra. Visegrádon nyaral Ilus nagybácsija, a család büszkesége, a méltóságos úr . . . Ő lesz a protektor . . . Megígérte, hogy szerez valahol egy alorvosi állást . . . És holnap lesz a hivatalos látogatás . . . És aztán
rendben lesz minden és öt nap múlva . . . Csak legalább öt hónap volna még hátra ! . . . Tagadta maga előtt is, szégyelte, csúnyának találta és mégis néhány hete valósággal a hideg rázta, a verejték ütött ki homlokára, ha arra a napra gondolt, amely nemrégén egész életcélja, életének egyetlen értelme volt.

Maga sem tudta magának megmagyarázni a dolgot . . . Valahogy így kezdődött :

A megszokott kis hintaszéken hintázott Iluséknál . . . A mamának vendége érkezett és bent trécseltek a másik szobában. Ilus kedves könynyedséggel lábait szorosan a szék alatt összekulcsolva ült az asztal előtt és egy könyvben lapozgatott. Hirtelen nagyot csörömpölt valami a konyhában. Kétségkívül a cselédleány ejtett el egy tányért vagy poharat. Ilus nagy szökelléssel ugrott ki a konyhába. Rikácsoló, durva kiabálás hallatszott : «Hülye ! . . . Bolond . . . Szemtelen, ordinaré perszóna ! . . .» fület sértő, kellemetlen raccsolással . . . Határozottan Ilus hangja volt és mégsem az . . . Így még sohasem hallotta . . . Legszívesebben kifutott volna a lakásból, hogy sose térjen többé vissza. Már fel is emelkedett a hintaszékből, mikor Ilus visszajött a szobába. Hajának egy fürtje rendetlenül az arcába lógott, krétafehér volt a bőre, az orra mintha megnyúlt volna, orrcimpái kifeszültek és szemében különös fény lobogott. Csak nagysokára nyugodott meg teljesen. Az uzsonnánál már kedves mosollyal töltött a csészékbe. De most úgy látta, hogy az orra túlságosan keskeny, hogy az arca túlságosan fakó, hogy máskor oly édes raccsolása nagyon is kellemetlenül hangzik . . . Nem ! . . . Az ilyesmit lehetetlen megszokni . . .

És ettől a délutántól kezdve egyre jobban és jobban elkiváncozott a kedves családi körből. Valahányszor ott ült megszokott helyén, mintha nehéz súly feküdt volna a mellére, bár Ilus a régi kedves volt hozzá mindig. Arra, hogy ritkábban menjen fel hozzájuk, nem volt bátorsága. Félt a magyarázkodásoktól és azóta a bizonyos délután óta valósággal rettegett a leány tekintetétől és minden kívánságának vak engedelmességgel tett eleget. Csak este, mikor becsukódott háta mögött az

ajtó és kiért az utcára, mélyet sóhajtott, mint aki nagy munkát fejezett be és füttyörészve folytatta útját hazafelé.

És ahogy múlt az idő nap-nap után, úgy növekedett féelme és aggodalma. Együtt . . . egy fedél alatt élni ezzel a leánnyal napról-napra, évről-évre egy egész életen keresztül: Lehetetlen! . . . Borzasztó! . . . Pedig minden készen áll: a kelengye, a menyasszonyi ruha . . . A meghívók is szétmentek már.

Hajnalodott lassan, mikorra elaludt, de nyugtalan álmában is csak egyre hajtogatta: Még csak öt nap . . . Még csak öt nap . . .

* * *

Az ébresztő fülsiketítő csengetéssel verte fel álmából. A kora reggeli nap vidám teli sugárral tűzött a szobába. Felugrott, az üdítő hideg vizet magára locsolgatta és hamarosan már az utcán sietett a hajóállomás felé. Ott hatalmas rajokban várakozott a kirándulók apraja-nagyja. Nagynehezen talált rá Ilusékra, kik türelmetlenül vártak már reá. Nagyszámú társaság verődött össze: Néhány idősebb hölgy, meg úr, egy-két leány és több fiatalember. Ilus hófehérben . . . Csak sapkája tetején virított egy vérpiros pompon. Néhány fiatalember vette körül, ezekkel tréfálkozott, nevetgélt.

Sorra kezetsókolt a hölgyeknek és mire észbekapott, már egy csomó holmi volt a kezében és karján: Ilus felöltője, ernyője, retikülje, egy kis táska és miégymás. Herce-hurcával felértek a hajóra. Árnyas sarokban telepedtek le és alighogy elindult a hajó, előkerültek az elemózsias táskák. Friss zsemlyék nagy nyöszörgéssel tárultak kétfelé. Egyegy vajjal megkent félzsemlyét odanyújtottak neki is.

Kissé félrehúzódva a társaságtól, még álmos szemét a Duna szürke habjaira meresztgette és úgy kérdezte önmagától: Miért jöttem el? Mi közöm nekem ezekhez és mi közöm nekem tulajdonképpen ehhez a fehérruhás leányhoz? . . . Olyan idegen a számomra, mint talán bárki más itt a hajón . . . Tekintetét a fedélzetre emelte. És ott az egyik vasrúdba kapaszkodva, szembenézve a vízzel, egy leány állt. A kora reggeli szellő rövid hajába kapaszkodott és minduntalan a homlokába csapta kötekedő összekócolással. Az arca kreolbarna, egész teste izmos, az egészség mintaképe. Határozottan ismerős az arca. De honnan? . . . Százféle hely is megfordult agyában, hogy hol találkoztak, honnan ismeri ezt a leányt? . . . Visszahívták a társasághoz, hellyel kínálták közvetlenül Ilus mellett. A leány pajkosan hajtotta fehérsapkás fejét a vállára. Közben unalmas csapkodással, locsogással haladt felfelé a hajó. Közvetlenül mellettük egy nagyobb társaság harmonikakiséret mellett bécsi valcerket énekelt bánatos, nagy elnyújtásokkal. És miközben lassan múlt az idő, ő ott a sarokban, szorosan menyasszonya mellett, öt nappal esküvője előtt egyre azon gondolkozott, hogy kicsoda az a leány ott fent a fedélzeten? Honnan ismeri azt a leányt? . . . Egyszer csak minden megvilágosodott benne: Három évvel ezelőtt, a medikusbálon látta.

Még a nevére is emlékszik : Jolán. Egy báli éjszakán együtt voltak . . . Mindig csak ők ketten . . . És akkor eltűnt . . . Mintha a föld nyelte volna el . . . Akkor hogy kereste ! . . . Istenem ! Hogy kutatott utána ! . . . Hónapokon keresztül . . . És most itt van a fedélzeten . . . Valami ürügygel kikászálódott a szorosán egymásmelletti székeken keresztül és felsurrant a fedélzetre. A nap élesen sütött, a hajó már Visegrád felé rugaskodott.

Megállt a leány előtt. Zavartan kissé meghajolt, meleg, halk hangon szólította meg :

— Joli !

A leány komoly arca felengedett, kutatni kezdett sötétbarna nagy szemével a fiú vonásain, csak egy pillanatra, aztán teli mosollyal nyujtotta kézfogásra napbarnított kezét :

— Istenem ! . . . Feri ! . . . Maga az ? . . . Hogy kerül ide ?

Percek alatt kitarult a két fiatal szív. Meleg nézéssel néztek egymás szemébe. A fiú elmondta, hogy sokáig, nagyon sokáig kereste, kutatott utána, de hasztalan. De az a fontos, hogy most rátalált ! . . . Elmondta, hogy már végzett az egyetemmel, kész orvos, csak hát persze, nagyon nehéz az elhelyezkedés . . .

— Miért nem jön ki mihozzánk ? — kiáltott fel a leány. — Olyan élete lenne, mint kevésnek . . . Hiszen a környéken három községnek sincsen orvosa. A negyedikből kell hozatni, ha szükség van rá . . .

— Hát hol laknak maguk, Jolika ? . . .

— Isten háta mögött — nevetett a leány, — pedig nem is messze Pesttől . . . Az utolsó vonatállomástól még 15 km autóbusz . . . — és megmondta a község nevét.

Aztán odamentek Jolán mamájához, aki több asszonnyal diskurálva, legyezte tűzpiros arcát. A fiatalember bemutatkozott a hölgyeknek : «Dr. Kovács Ferenc». A mama is emlékezett úgy halványan reá. Közvetlenül a korlát mellett helyet kínáltak. Jolán mamája nagy szóbeszéssel hamarosan elbeszélte élete történetét. Hogy mint özvegy tanítóné, bizony szűkösen él és egyetlen öröme csak leánykaja.

A fiatalember szeme hirtelen saját keze újján akadt meg, amelyen ott fénylett a sárga karikagyűrű. Talán még nem vették észre . . . Tovább beszélgetett, miközben hüvelykujjával kezdte lassan lefelé tologatni és egy óvatlan pillanatban a vízbe dobta a kis aranykarikát. Közeledtek a hajóállomáshoz, Jolán mamája felkérte, hogy tartson velük : «Joli kitűnő úszó — mondta — és talán evezhetnek is együtt . . .» És akkor hirtelen eszébe jutott, hogy lent biztosan tűvé tesznek mindent, úgy keresik. Felállt és lenézett. Láta, amint Ilus magából kikelve fel-alá jár és szeme a tömeg között őt kutatja. Majd a fedélzetre jött fel a társaságukból két fiatalember, nyilván őt keresték. Gyorsan elköszönt Jolánéktól, de megígérte, hogy azonnal visszajön és egy másik lejárathoz sietett. Leszaladt a lépcsőn a hajó túlsó oldalára. De akárhová menekült, itt is, ott is feltűnt egy-egy kutató szem, kereső tekintet. Mindannyian

öt keresik, csak Ilus jár fel-alá, sápadtabban, mint valaha. Amint megpillantott valakit, lehajtott fejjel sietett másfelé. Leszaladt az alsó helyiségekbe, ide is követték. Elbűjt egy nagy fotel mögé, ismét felrohant. Minden hiába! Nem fog és nem fog többé visszamenni ahhoz a leányhoz. Ujjáról hiányzik a gyűrű... Faggatások... Botrány... Bocsánatkérés... Megalázkodás... Nem és nem, és nem!... Pedig mindjárt kiköt a hajó, a kerék forgása már lassított...

A hajó egy elhagyott, távoli sarkába menekült, de jobbról is, balról is jöttek érte hangos, kereső kiáltásokkal: «Feri!... Feri!...» És fent a fedélzeten is várják! Hiába! Nincs menekvés, meg kell, hogy adja magát! És mégsem! «Nem hagyom magam! Az életemről van szó» — motyogta maga elé...

Mindenki a part, a kikötés felé nézett és ő szempillantás alatt átmászott a korláton és belevetette magát a habokba. Elmerült mélyen a vízben, érezte a hajó sodrását, de minden erejét megfeszítve, hatalmas tempókban úszott el-el a hajótól, mindig a víz alatt. Kitűnő úszó volt, bírta az iramot. Egy pillanatra feldobta fejét, csak egy levegőszippantásra. Láta, hogy már jó távol jár a hajótól. Aztán megint a víz alá bukott és úszott teli gyorsasággal, minden erejét megfeszítve. Nagysokára ereje végkép elhagyta. Kimászott a füves partra. A hajóból már semmi sem látszott. Most látta csak, hogy a túlsó, nagymarosi parton van... Ruhájáról csurgott a víz. Felsőruháit egymásután terítette ki a fűre és maga is odafeküdt az égő napsütésre.

Mozdulatlanul feküdt és bámulta az egyenletesen kék égboltozatot. Csak most gondolt arra, hogy milyen veszélyben forgott, milyen könnyen kerülhetett volna a kerék sodrába. Alapos munka volt... Mosolygott. Könnyűnek érezte magát, megmagyarázhatatlan nyugodtság szállt a szívére. Az volt az érzése, mintha nagy szerencsétlenség elől menekült volna. Olyan végtelenül különös volt minden... Hogy most itt fekszik... És az egész mai vasárnap... A hajó... A Duna vize... Aztán Jolánra gondolt, csak Jolánra, más senkire... Eszébejutottak a leány szavai, a község, ahol lakik és a körorvosi állás... Még ma odautazom!... — mondta magában és úgy örült a gondolatnak, mint egy kis diák a vakációnak.

A nap fent kacagott a magasban. Nem járt arra senki... Csak csónakok suhantak el távol, a Duna közepén.

Bereznay Pál.

TEMESVÁRI MOZAIKOK.

TIZENÖT ÉV! Tizenöt hosszú, szenvedésekkel, reményekkel és lemondásokkal teli esztendő van mögöttem, amióta Temesvárott utolsót füttyült a vonat, amely magával vitt. S most újra közeledünk Temesvár felé...

Vajjon mit fogok tapasztalni? Szívem, lelkem annyira telt mindenféle vegyes érzéssel, hogy szinte beleszédülök. Könnybe lábad a szemem. Elhomályosul előttem minden. Megérkezem! Jóformán csak kitámolygok, nem is látom az állomást. Rohanni szeretnék be a városba, hogy egyszerre szívjam magamba a régmúlt gyönyörteljes emlékeit. A hazai levegőt! Hazait? Vajjon az-e még? Mennyire változott meg? Mennyire romlott meg? Elbírom-e még?

Nem taxin megyek be. Egyszerre szeretnék mindent látni. Megrohannak a munkanélküliek. Kettőnek átadom a csomagjaimat és lassú léptekkel tartok a város belseje felé. Lassacskán nyugalom vesz erőt rajtam. Már figyelni, már megfigyelni is tudok. Az első szédülés elmúlt. A szállodában gyorsan lemosom magamról az út porát és máris az utcákat rovom. Most csak a külső érdekel. Az utca, a város kinézése, a tömeg, a mozgás.

* * *

A város nem maradt vissza a fejlődésben. Szépen — bár kissé lassan — épül és fejlődik. Még a régi — Telbisz-féle — tervek szerint. A város külső képe jó benyomást tesz. Itt-ott még megvannak a régi «sáncok», a székesegyház háta mögött a «vársánc» teljes egészében épségben van. Az úgynevezett «lloyd»-sor szépen kiépült. A régi mozi helyére újat építettek. Kívül is, belül is megfelelne bármelyik pesti premiermozgónak. A nyári mozi helyisége meg egyenesen elragadó. Középeurópában talán nincs is hozzá hasonló. Ezzel remekeltek, azt meg kell adni!

A «belváros» és «gyárváros» közötti jórészt mezőség főpostai oldala jóformán teljesen beépült. A második oldala is erősen épül. Nagy paloták és villák. Ez a rész még teljesen az új építkezés jellegét viseli, a felületes szemlélő előtt talán rendszertelennek is tünne föl. Általában az egész város az építkezés és parkírozás terén erős fejlődésen ment át. Parkírozás. Itt álljunk meg egy pillanatra! Aki — mint én — még a háború alatt látta azokat, teljesen más képet nyer. A régi, sokszor elhanyagoltnak tűnt parkok ma mindenütt rendezettek. Mindenütt gyönyörű «virág-csoportok», rendszeres geometriai képekbe csoportosítva. Úgylátszik, a parkírozásra igen nagy gondot fordítanak! El kell ismernem, hogy e téren nagyon sokat tettek. De nekem mégsem tetszik. Valahogyan túl hidegnek tünnek föl a parkok. A fákat úgy kiritkítették, hogy például a «Scudier»-

parkon teljesen keresztül lehet látni. Mindenütt a fárasztó, mesterkéltné geometriai vonalak. Sehol egy nyugodt pont, ahol a szem megpihenhetne, sehol egy buja, a maga természetességében meghagyott csoport, sehol nagyobb árnyék, sehol bővebb hely, ahová a nap perzselő melege elől oltalmat lelhetnénk. Mindenütt a mesterkéltég jut kifejezésre. Ez a nagy fapasztítás különösen a Béga úgynevezett «Wasser Allée»-jánál tűnik ki. A Regatta-Klub teniszpályái és a régi állami főgimnázium közti területen gyönyörű «Rozárium»-ot készítettek. Az allée fáit majdnem teljesen kivágták, a régi hűs, árnyékos sétánynak nyoma sincs. A «Rozárium» területén meg egyenesen megsülhet az ember. Hiába vannak a gyönyörű «filagoriá»-k, a nap perzselő melege ellen nem nyújtanak védelmet.

A strand szépen kiépült. Csak a csónakok hiányzanak. Egy-két magáncsónak kivételével nincs ott belőlük már semmi. A vállalat csónakjait a tavasi árvíz idején elvitték, azok a mentési munkálatoknál tönkrementek. A régi szép csónakázó élet megszűnt.

* * *

Az utcákon — különösen az alkonyati időben — nagy tömeg hullámszik föl és alá. Civilek és katonák vegyesen. A román szó elvész a tömegben. A beszélgetés javarészt magyarul folyik. A belső területen a német is elég ritka. Románul majdnem kizárólag csak a tisztek és a regátbéli románok beszélnek.

A közhivatalokban a hivatalos nyelv a román. (Mult év februárjában a temesvári városi tanács egy régi, 1868-as magyar nemzetiségű törvényre hivatkozva szótöbbséggel azt a határozatot hozta ugyan, hogy minden temesvári polgár a városi tanácshoz anyanyelvén is intézheti a beadványait, de felebbezés folytán a bukaresti felebbezési bizottság ezt a határozatot érvénytelenítette és kimondta, hogy beadványok csak az állam hivatalos nyelvén — tehát románul — intézhetők a hatóságokhoz.) De azért, aki nem tud románul, magyarul is boldogulhat. Sőt! Ma már jobban, mint még pár évvel is ezelőtt. Sok román tisztviselő tanult meg már úgy-ahogy magyarul. Még a regátbéli tisztek is. Beszéltem több ilyen tiszttel, ezek már elég jól törlik a magyar nyelvet. A tisztek elegánsak, jólöltözöttek. A túlságos arcfestéssel, erős rizs-porozással alábbhagytak. A jobb női közönség szintén jólöltözött. Sőt! A nők javarésze feltűnő ízléssel öltözködik. És csinosak. A román férfi-típus sem túlnyomó.

Éjjeli élet nincsen. A kávéházak az éjfélny utáni időben már konganak az ürességtől. A nagy pénztelenség itt is erősen kír.

* * *

A közbiztonsági állapotok elszomorítóak. Ezt első sorban a «bak-sis»-rendszernek, másodsorban a «családi politikai» rendszernek köszönhetik. Akinek pénze van, annál szemet hunynak, akinek nincs, az az

igazságát keresse a sóhivatalban. A rendeleteket mindenki úgy értelmezi, ahogy akarja. Csak pénze legyen! A kormány az egyik rendeletet a másik után gyártja, hogy másnap visszavonja. Persze ez a visszavonás nem megy ingyen. Ma már nyíltan beszélnek a megbukott «Jorga» kormányról, hogy a rendeletek gyártásával újabb pénzszerzési forráshoz jutott. Szinte úgy tűnik föl a dolog, hogy egyes rendeleteket csak azért adtak ki, hogy azokat — megfelelő ellenérték fejében — visszavonhassák. Egy — a kereskedelmet mélyen sértő — rendelet visszavonásáról szóló aláírás például 300.000 leibe került. Nem csoda tehát, ha az emberek még a legkisebb hivatalnoknak sem mernek a tyúkszemére lépni, mert nem tudják, hogy ezzel melyik bukaresti befentesnek ütnének a fejére. A visszaütés pedig sokkal súlyosabb lenne.

A közbiztonsági állapotok — különösen az utóbbi időben — rendkívül leromlottak. Egy-egy kivétellel jóformán alig akad közszolgálatban álló egyén, aki lekenyerezhető ne lenne. Ennek egyik főoka az, hogy a közhivatalnokok nem kapják rendesen a fizetésüket (az áprilisi fizetésüket május 20-án még nem kapták meg, hanem erre kb. május 22—25. között előleget kaptak és a hátralékot is csak részben kapták meg július közepén. A többire keresztet vethetnek). Nem csoda tehát, ha onnan és úgy szereznek pénzt, ahonnan és ahogyan tudnak. A «baksis»-rendszer másik főoka az, hogy a hivatali főnökök és vezető állásban levő emberek javarészt a kormány kedvencei. Rendszerint a kormánnyal együtt buknak. Az új kormány új embereket állít a helyükbe, a régieket javarészt nyugdíjazza. Hogy a nyugdíjazás mit jelent, erről majd később. Természetes dolog, hogy ezek az emberek addig igyekeznek «megszedni» magukat, amíg lehet. A közbiztonsági állapotok leromlásának azonban van még egy harmadik oka is. Ez a rendőrhatalóságok egymásközi féltékenykedése, a különböző rendőri közbiztonsági szervek egymás ellen való acsarkodása.

A múlt évben pl. egy üzletben gyilkosság történt. A nyomozásban résztvettek külön-külön az összes rendőri nyomozószervek — még a politikai rendőrség is (sziguranca), amelynek semmi köze sem lett volna az ügghöz. — Az eset kiderítését minden egyes nyomozószerv a maga számlájára akarta írni. Az egyik nyomozócsoporthoz tartozó detektív megtalálta a véres kalapácsot. Nem szólt senkinek, nem kereste rajta az ujjnyomokat, hanem nagy bölcsen és titokban becsomagolta újságpapírba. Megvan a legfontosabb nyom — gondolta. — Nosza, keressük hozzá az embert. Végigjárta a korcsmákat, míg végre meglátott egy embert, akinek a sapkáján friss véryomokat fedezett föl. Németországi ember volt. Rácsapott. Hiába igazolt alibit, hiába bizonyította be, hogy előző este egy verekedés alkalmával lett véres az arca, hiába nevezte meg a tanuit, két hétig maradt a rendőrség karmai között. Alaposan megkínozták. Az apja jött Németországból és az szabadította ki. Az ügynek a kártérítési része most folyik. A kalapácsról a többi nyomozócsoporthoz csak napok múltán szerzett tudomást! Eredmény?

Természetes, hogy nulla! Amikor az egyik nyomozócsoport a másik előtt elhallgat valamit, eredményt várni nem is lehet! Ez egyéni féltékenykedések eredménye egy ki nem nyomozott gyilkosság és egy kártérítési per lett.

Nézzünk egy másik — kirívóbb — példát. A politikai osztályt (szigurancát) a kormány több ízben fel akarta oszlatni azon a címen, hogy nincs létjogosultsága. Ez az osztály kézzel-lábbal kapálódzott a felosztatás ellen. A szélsőséges szociálista és kommunista szervezkedésekre hivatkozott és mindenáron eredményt akart felmutatni. Az eredmény meg is van. Romániában ezeket a mozgalmakat már csirájában fojtják el. Erős kézzel, sok-sok erőszakosággal, de elfojtják. Ezzel azonban nem elégszenek meg. Be akarják bizonyítani, hogy rájuk sokkal nagyobb szükség van, mint a bűnügyi rendőrségre, mert az megvesztegethető. Ott avatkoznak be a bűnügyi rendőrség dolgába, ahol tudnak. Igaz, hogy ilyen esetekben azután a pénz, a «baksis» nem ér el náluk célt. Ilyenkor a magasabb szempontokat nézik, borsot akarnak törni a bűnügyi rendőrség orra alá.

Egyik este két adóellenőr (finánc) megjelent egy étteremben és követelte a tulajdonostól, hogy fizesse meg negyedévi adóját. A tulajdonos hiába hivatkozott rá, hogy már befizette, a következő negyedre pedig valamelyik közelebbi nap akar fizetni, a két ellenőr levette a falról az italmérsi engedélyt és elkobzottak nyilvánították. A tulajdonos azonnal elment az ipartársulat titkárához, aki azt a tanácsot adta neki, hogy fizessen az ellenőröknek, másként nem lehet elintézni az ügyet. (A titkár szokta elintézni ezeket az ügyeket — még Bukarestben is — általános megelégedésre.) A vendéglős azonban ravaszabb ember volt. Még aznap este bejelentette az esetet a pénzügyigazgatóságon és a politikai rendőrségen. Ez utóbbi helyen azt a tanácsot adtak neki, hogy csak fizesse ki a titkár által meghatározott összeget, de jegyezze föl a kifizetett bankjegyek sorszámain. A tulajdonos másnap délután ki is fizette a két ellenőrnek a kért 5000 leit. Este 9 órakor azonban már megjelent 4 politikai detektív az egyik ellenőr lakásán és előkerítették a pénzt, mire mindkét ellenőrt letartóztatták. Nosza lett nagy riadalom a bűnügyi osztályon. Egymásután szaladtak le a szigurancához a vezető rendőrtisztviselők a «hatásköri» beavatkozás miatt és követelték, hogy a két foglyot adják át nekik. A sziguranca azonban hajthatatlan maradt. A följelentést ők tették meg és ők adták át a két ellenőrt az ügyészségnek.

Van azonban egy érdekesebb eset is.

Még 1925-ben történt, hogy négy detektívet az akkori sziguranca főnöke azzal vádolt meg, hogy egy betörésben segédkeztek. A sziguranca akkori főnöke és egyik vezetője a négy detektívet berendelte, levitte az épület pincéjébe és ott véresre verette őket. Nem tudtak azonban kivenni belőlük semmit. Az eset miatt hosszas tárgyalás után a legfelsőbb román semmitőszék a két vezető embert három-három havi fog-

hátra ítélte. Megkezdődött hát a «davirozás». Romániában minden évben 3—4 ízben is adnak ki amnesztia rendeletet. Sikerült addig húzni a dolgot, amig elérkezett május 10-e, amikor is az aznap kiadott amnesztia-rendelet büntetésüket a felére szállította le. Most már azon dolgoztak, hogy kihúzzák az időt június 8-ig, amig a másik amnesztia-rendelet is megjelenik, mert ez elengedte volna hátralevő büntetésüket is. El is tűntek Temesvárról. A bűnügyi osztály főnöke azonban nem hagyta ilyen «szárazon» megúszni az ügyet. Most már ő igyekezett borsot törni az orruk alá. Kinyomoztatta tartózkodási helyüket és letartóztatási parancsot eszközölt ki ellenük a táblai főügyész helyettől. Erre a két elítélt orvosi bizonyítványt terjesztett elő, hogy a büntetés letöltését elhallassza, mind hiába! Az orvosi bizonyítvány ellenére mindkettőjüket bevitték és orvosi felülvizsgálat útján meg is kezdték velük a hátralevő 45—45 nap leülését. Az amnesztia rendelet kivárását tehát a másik rendőrfőnök megakadályozta.

De lássuk, miként is megy az a bizonyos «baksis»-szerzés! Valamelyik kerülethez új beosztott kerül. Nosza végig járja a hatáskörébe eső vendéglőket, kereskedőket, iparosokat stb. A legkisebb kifogásolhatót is kifogásolja és megfenyegeti az illetőket, hogy a legközelebbi esetben már föl is jelenti őket. Ez pedig súlyos érv! Rendszerint az iparigazolvány bevonásával jár. Az érdekeltek tehát megtudják, hogy Ő is létezik. A többi? Már csak pénzkérdés. Ki mennyit tud adni. Sokszor 50—100 leivel (2—4 pengő) is megelékszük.

A közrendőrök helyzete sem rózsás! Amikor az állam rájött, hogy a rendőrséget nem tudja fizetni, egyrészt a város nyakába varrta. A város szabályszerűen ki is utalta a nyakára sózottak fizetését. Ekkor azonban zavar állott elő. Ha a város nyakába sózottakat kifizetik, mit fognak szólni azok, akik az államtól nem kapták meg a fizetésüket? Ha meg szétosztják valamennyiük között, vajmi kevés jut egyre-egyre. Megoldották tehát a gordiuszi csomót úgy, hogy a városiakat se fizették ki, hanem a pénztárba tették a pénzt. Ez pedig nagy bajok előidézője lett! Hozzányultak! Hol ennek, hol annak utaltak ki törvénytelen úton pénzt! Csupán azok nem kaptak ebből, akiknek a részére félretették. Lett is baj belőle! Valahogyan kipattant a dolog. A pénztáros már ül. A többiek? Valószínűleg a «Jorga» kormány bukása következtében hasonló sorsra kerülnek. De hogy a szegény rendőrök kitől kapják majd meg az elraktározott pénzt, arra alighanem a legtalpraesettebb román pénzügyi zseni sem tud pontos felvilágosítást szolgáltatni.

De nehogy ezek az esetek csak a rendőrségnél forduljanak elő, a kormány megfelelő óvintézkedéseket szándékozik tenni. Újabban már a csendőrséget is meg akarja «reformálni.» A legújabb terv szerint új, 70.000 főnyi csendőrtestületet akarnak szervezni, akik azonban nem állanak állami szolgálatban, hanem a városokhoz és községekhez tartoznának. Ezeket tehát a városok és községek fizetnék. Arra persze nem gondolnak, hogy ez a terv csakis a közbiztonságnak lenne hátrányá-

ra. Ügylátszik az államnak csak a «politikai» cél a fontos, a «közbiztonságra» füttyül. Ennek a tervnek káros hatását csak a falvakban élő nép látja már előre. Hová fog sülyedni az amúgy is nagyon lesülyedt közbiztonság a falvakban, csak a jó Isten tudja.

De talán elég is volt a közbiztonsági állapotok jellemzéséből. Nézzünk egy kissé másutt is körül? Milyennek a gazdasági és a megélhetési viszonyok?

Az állam pénzügyi politikája teljesen csődött mondott. A «baksis» és a «családi politikai»-rendszer a tönk szélére vezette az országot. A természeti kincsekben olyan gazdag ország, mint Románia, amely talán ma leggazdagabb lehetne egész Európában, amely a francia kiküldött pénzügyi szakértő — Rist — szerint nem ennyi, hanem 20-szor nagyobb népséget is kényelmesen el tudna látni, hónapok óta nem tudja fizetni sem tisztviselőit, sem hadseregét, sem kül- és belföldi adósságát. Teljes gazdasági pangás állott be! Az állam évek óta nem fizeti ki az állami megrendeléseket, ennek következtében a legszolidabb és legbiztosabb alapon nyugvó vállalatok mentek tönkre. A konverziós törvény megjelenése a betevőket vagyonuk tezaulására készítette és a bankbetevőket évekre előremenőleg riasztotta el. A tisztviselők és nyugdíjasok illetékeinek ki nem fizetése az egész országban recsegteti-ropogtatja a gazdasági élet amúgy is erősen alátámasztásra szoruló várát. Mindenütt panasz, mindenütt nyomor és elkeseredés! A nyugdíjasok 6—7 hónap óta nem kapták meg nyugdíjukat; naponta ezek és ezek állanak hiába a nyugdíjfizetési osztály előtt. Amijök még volt, azt felélték, zálogba tették. Egy hét óta a zálogházak sem vesznek be semmit. Miből élnek ezek a nyomorult emberek, megfoghatatlan! Aki élelmes és ügyes, az megfelelő összeköttetéssel rendelkező «kijáró»-t biz meg nyugdíjának fölvételével. 10—20%-ot is lead, csakhogy nyugdíjának egy részéhez hozzájuthasson. De mit adjon le az, akinek 1000—1500 lei a nyugdíja? (35—50 pengő.) Magas állású nyugdíjas tisztviselők kénytelenek megélni 2—3 családtaggal ennyiből. Az üzletekben csak az a pár — magát jól megszerzett — regátbeli román vásárol, aki még rendelkezik pénzzel. Sokkal nagyobb mindenben a kínálat, mint a kereslet. Hiába rendeznek hétről-hétre kiállításokat, a néző közönség is harmadára csökkent. A devizakorlátozási rendeletek is a feje tetejére állítottak mindent. Az első devizakorlátozási rendelet megjelenése óta naponta jönnek helyesbítő rendeletek és olyan zavart csináltak e téren, hogy most már a legügyesebb bankember sem ismeri ki magát bennük.

A termény és húsneműek árai hihetetlen alacsonyok, a mieinknél kb. 25—40%-kal olcsóbbak. A gazdaközönség a tönk szélére jutott. Most már a konverziós törvény sem segíthetett rajtuk. Az állam hiába próbálkozik kereskedelmi szerződésekkel, nincs sok szerencséje velük. Legutóbb Németországgal igyekezett szerződést kötni, ezzel azután úgy magára haragította a franciákat, hogy ezt a körülményt a francia kiküldött — Rist — még külön is szemére vetette a kormánynak. Ez is

egyik fő oka volt annak, hogy a francia kölcsönt nem kapták meg a románok.

Szinte csodaszamba megy, hogy eddig még nem omlott össze az egész állam mint valami kártyavár. Az adókat nem fizetik be! Aki fizethetne, az «baksis»-t ad és jövedelméhez képest csak elenyésző csekély adót vetnek ki rá. Aki pedig nem tud «baksis»-t adni, arra 10—20-szoros adót rónak ki. Ha nem tud fizetni, tönkremegy. És mert tönkremegy, nem is tudhat fizetni. Az állam így százával vesztí el az adóalanyokat. De nem csoda! Amikor az állam területén kb. 45.000 autó szalad és ebből csak 5000 után folyt be az adó, a többi közbeeső kezekben tűnt el, nem lehet csodálni, hogy az állam a tönk szélére jutott.

Amikor az állami monopolhivatal — mint például a temesvári monopoligazgatóság — meg meri tenni azt a viccet, hogy június 1-ével hatálytalanná vált okmánybélyegeket június 1-én reggel kiosztja a trafikosoknak, az ezért járó összeget beszedi és ugyanaznap délután megjelenteti a rendeletet, amely szerint a reggel kiadott okmánybélyegek már érvénytelenek, hová süllyed egy állam erkölcsi tekintélye? Mit kívánhat egy ilyen állam a saját tisztviselőitől? Erkölcstől? Erénytől? Megvesztegethetlenséget? A néptől bizalmat? Ugyan!

Most aztán az új kormány kapkod fűhöz-fához! Hiába. A rendszert kellene megváltoztatnia. De hol van erre ereje? És közben az ország népe lassan-lassan a végpusztulás felé halad. Az ország a teljes gazdasági és pénzügyi csőd előtt áll!

* * *

És most lássuk egy kissé azt, ami bennünket a legjobban érdekel. A kisebbségek helyzetét, gondolkozásmódját, vágyait, törekvéseit és az állam viszonyát hozzájuk.

Hát ez bizony elszomorító. De főleg elszomorító az államra nézve. Az erőszakoskodásokkal, a lehetetlen intézkedésekkel lassacskán azt érték el, hogy most már nemcsak a kisebbségek az állam esküdt ellenségei, hanem az erdélyi románok sem viseltetnek valami nagy barátsággal a nagyromán eszme iránt.

A számtalan brutalitás, mely ezelőtt napirenden volt, lassacskán megszűnt. Belefáradtak ők is, de meg a magyarok is helyesebb álláspontra helyezkedtek. Nem tartják állandóan a bika szeme elé a vörös posztót. Hallgatagon túrnak és szenvednek. Az állam az utóbbi időben szintén más módszerhez folyamodott. Itt-ott kedveskedett nekik, de más irányban nyomja el őket. Temesvárott például minden kávéházban, étteremben húzzák a magyar nótát és a csárdást. Csupán az az egy kikötése van a hatóságnak, hogy a zeneszámok felerészben vegyesen modernnek és románok legyenek, a másik fele lehet magyar. A színházban egyre-másra adják elő a magyar darabokat. Még a «Feketeszáru cseresznye» is színre került. A «Fehér ló»-ban azonban sok irredentizmust láttak és azért néhai Ferenc József helyett egy indiai maharadszát

szerepeltettek. Apróságokban tehát kedveznek a magyaroknak. Egyébként a szellemi elnyomatás annál nagyobb. Ott igyekeznek elnyomni őket, ahol lehet. Vezetőállásba magyar ember nem kerülhet, sőt még vezetőhelyettes sem nagyon lehet. Elvértve egy-kettő van még ilyen beosztásban. Persze, ez már súlyosan érinti a kisebbséget. De éppen itt követte el az állam a legnagyobb ballépést! Egy-két szórványos esettől eltekintve, vezetőállásba még erdélyi román sem kerülhet. Az eredmény az, hogy ezek az erdélyi románok ma már jóformán elkeseredettek, mint a kisebbségek, akik kénytelen-kelletlen mégis csak beletrődtek az egyelőre megváltozhatatlanba. Hogy pedig az erdélyi románok emiatt miért olyan elkeseredettek, annak is megvan a kézen fekvő oka. Igazán jól keresni csak a hivatali főnökök és vezetőállásban levő emberek tudnak. Ezek pedig mind regátbliek. Az erdélyi románokat is kinyomták. Elmúlt tehát az aranyeső korszaka. Jött a nagy kiábrándulás! Nincs pénz, illetve nincs törvénytelen pénzszerzési lehetőség már az ő részükre sem, vagy ha van is, az elenyésző csekélyre zsugorodott össze. Érthető tehát a nagy felháborodásuk. Hát csak így tovább! Mind a mi malmunkra hajtja a vizet. Manapság már született erdélyi romántól is úton-útfélen hallani, hogy a régi magyarvilág jobb volt. Ma már nem érzik olyan jól magukat, mint tíz évvel ezelőtt.

Van azonban — sajnos — egy nagyon ügyes intézkedésük. Amikor látták, hogy a románosítás terén erőszakkal nem érnek el olyan sokat, mint azt remélték, ott fogták meg a magyart, ahol legjobban puhítható. A nőknél. Van egy bizalmas rendeletük, amely szerint felhívták a tisztikart és a regátbli román tisztviselőket, hogy egyrészt igyekezzenek benősülni a magyar és német családokba, másrészt leányaikat a kisebbségekhez adják férjhez. Az előbbi szépen halad előre és — román szempontból — már is megvan a látható eredménye. Sajnos — különösen a magyar nőknél. A német e téren nagyobb ellenállást tud felmutatni. Ha egy magyar nőt román tiszt vagy tisztviselő vesz el, bámulatosan rövid idő alatt alakul át. Szinte szemmel láthatólag. Előbb csak egy kissé több ruzs és arcfesték, majd lassacskán fölveszi magára az összes rossz román szokásokat, míg végre érzelmeiben is kezd áthasonulni. Már nem az a sovínistaérmű magyar nő, mint ezelőtt volt. Már megalkuszik. És hová fog ez később vezetni!? Az ilyen vegyes házasságból születendő gyerekek kivétel nélkül mind görögkeleti vallásúak kell hogy legyenek. Sok-sok ilyen családról hallottam, hogy a gyermekeik már nem tudnak magyarul. Ezek javarésze pedig a mi szempontunkból már elveszett.

Az iskolákban a tanítási nyelv a román. A felekezeti iskolák javarészt megszüntették. A temesvári piarista gimnázium próbálkozott egy ideig ellenállni arra való hivatkozással, hogy felekezeti gimnázium és így magyarul taníthat, a románok azonban nem engedtek s kimondották, hogy a piarista-rend világi rend, tehát nem lehet az iskolájuk felekezeti és most már — régóta — ott is román a tanítási nyelv. A gyerme-

keket egész fiatal korukban így szoktatják hozzá a román eszméhez, a magyar történelmet nem ismerik, csak a román, lassan-lassan — sajnos — biztosan teljesen átformálják a gyermekek nemzeti érzését. Egy emberöltő és ezek jó része szintén elveszett a részünkre !

Itt gyors közbelépés kell ! Amíg a szülők élnek, addig még lehet segíteni. A legnagyobb részében még mindig benn él a revízió eszméje ! Sőt ! Ma sokkal erősebben fellángolt szegény elszakítottaink lelkében a szunnyadó parázs ! Ma ott állunk, hogy a revízió szele még a románokat is megcsapja. Ma már ők sincsenek úgy meggyőződve a revízió lehetlenségéről. A kisebbségeikre pedig a magyar revíziógondolat erőteljesebb föllendülése és a külföld ellenállásának mindjobban érezhető gyengülése nem maradt hatás nélkül ! Sőt ! Ma már az utcán is nyíltan mernek erről egy-egy szót ejteni. Ennek tudhatom csak be azt, hogy mostanában egyes magasállású nagyromán közhivatalnokok sem mernek annyira bízni a nagyromán eszme fenntarthatásának örökkévalóságában és az egyes nagyromán vezetőemberek itt-ott elejtett szavai a kisebbségeknek erre még tápot is adnak. Ma már nemcsak a kisebbségek bízhatnak a revízió eszméjének sikerében, hanem az erdélyi románok is kezdenek annak behódolni. Ma már szinte kortünet, hogy ők is kezdenek ezzel a gondolattal megbarátkozni ! Az első eredményes lépés tehát megtörtént ! Már rést ütöttünk ! Csak ki tudjuk szélesíteni. Beszéltem egy pár «benszülött» — még a magyar éra alatt élt és szolgált bánáti — románnal. Megkockáztattam a revízió gondolatának a föltevését is. Szinte hihetetlen volt, amit tőlük hallottam ! Rothermere-vonal? ! Ez nem kell ! Mit érnek vele a magyarok? — mondják. Egy csomó nyugdíjast, egy csomó magyart visszakapnak. Hát segít ez önökön? — kérdik. Mit érnek el vele, ha — legalább is román területből — azt visszakapják? Csak terhet az állam nyakába. Önök — mondják — csak akkor lesznek ezzel a területtel boldogok, önökön csak akkor segíthet ez, ha többet tudnának tőlünk visszaszerezni. Ha nemcsak a saját erősebb *nemzetiségi* területeiket, hanem többet. *Gazdasági* területeket is ! Akkor lenne értelme a mozgalomnak ! És mi történik, ha a mozgalmunknak *lesz* értelme? Kockáztatom meg a kérdést. Páran hallgatnak, az egyik megszólal . . . Hát . . . hát . . . akkor rendezettebb világban élnénk. Tessék? — kérdezem — *élnénk*? Már mint maguk is? Csendes fejbólogatás volt az egész társaság részéről a válasz. Majd az egyik hirtelen más témára tereli a szót. Kell ehhez kommentár?

A temesváriak a «Rothermere»-vonalban nem hisznek. Jobban ismerik azt a vonalat, mint mi ! Tudják, hogy nincsenek benne. S talán ezért ! Talán éppen ezért sokkal nagyobb bennük a visszakerülés vágya. Nem tudják elhinni, hogy revízió esetén ők ne esnének ebbe bele. Számptalan úgynevezett «szakács»-hír van forgalomban. A sok közül csak hármat említek :

A városban széltében-hosszában elterjedt az a hír, hogy a nyugdíjak kifizetése alkalmával az egyik vezető «regátbeli» román tisztviselő

azokkal a szavakkal utasította el a nyomorultakat, hogy majd a magyarok fogják kifizetni . . .

A rádió mondta be, hogy az egyik határmenti község már 12 óráig magyar terület volt, a magyar közigazgatási hatóságok már meg is érkeztek. De a román állam a megegyezést 12 óra múlva nem írta alá, mert a magyarok még többet követeltek . . .

Egyik este a «Capitol»-mozgó előadása alkalmával cseh katonákat láttam a mozi előtt sétálni. A csehek nyári Szokol-ünnepélyén előadandó tornagyakorlatok betanítása végett átutazóban voltak Jugoszláviába — ahonnan szintén lesznek résztvevők — és volt párórai tartózkodásuk Temesvárott. Másnap hol itt, hol ott hallottam azt a hírt, hogy tegnap este katonai bizottság volt Temesvárott a város átadási módozatainak megtárgyalása céljából stb. . .

Szegény véreim! Talán igazatok lesz! Most még nem mertelek biztatni benneteket azzal a szóval, hogy *biztos*! Csak azzal, hogy talán! De reméljük, hogy a «talán» belátható időn belül *biztos* lesz! Adja Isten, hogy úgy legyen.

Figyelő.

VERSEK.

OTTHON.

*Borult homlokú ják alatt heverészek.
sötét és hűvös permeteket szűrnek arcomra — árnyukat
Itt heverészek, mondom, alattuk s hallgatom
hogy horzsolja koponyájukat a suhogó idő.*

*A szőlősdomb néz velem farkasszemet,
édes sorok nyújtózkodnak ott: pirosgyöngy, rizling, izabella
mosolyuk aranyesője mossa szemem képeit.*

*Ólmos bocskorú napjaim úgy vánszorognak itt,
mint a szélütött emberek, akik között élek
s úgy érzem, övök az én súlyos életem.
Jaj, ezek az emberek! mint a tükkör
belehelt lapja, úgy fordul rám a szemük;
csak az arcuk lobog feketén, mint a gyűlölet
s mint rosszul rejtegetett ököl,
úgy feszül pofacsontjuk a bőr alatt.*

Testvérük az igábatört barom.

*Sorsuk keseregve ég mint a redves fűzfa,
maró füstjétül könnyek gyűlnek az Ūristen szemébe.*

Képes Géza.

ÉDESANYÁM BEHAVAZOTT SIRJA.

Kiért holtomiglan záporzik a könnyem,
szegény anyám sorsa fekete volt szörnyen.

Fehér lelke csak a fehér színt szerette,
s mégis mindig gyászos Ég feszült felette.

Anyám bús sírjára, mint csöpp angyalszárnyak,
e szép, fehér télen lágy hópihéek szállnak.

S anyám sírja, melyben boldogságát lelte,
oly fehér most, mint a Messzibe szállt lelke . . .

Aradi-Szabó István.

ISTEN A KERTEM SZERTEZILÁLTA.

Csapzothhajú fák sírnak az éjben:
mit tegyek én ?

Szél veri kint a nagy jegenyéket,
mindenik furcsa, messzi kísértet,
intenek, zúgnak, ringnak felém:
mit tegyek én ?

Hiszen az ember olyan szegény !
Tapogatódzó nyúlt bokorujjak
szobámig kúsznak:
mit tegyek én ?

Virágleányok vak-tehetetlen
kelyhüket nyujtják:
mit tegyek én ?

Elment a fény !

Isten a kertem szertezilálta,
szertezilálta, s elment a fény.

Mit tegyek, mondd, most mit tegyek én ?

M. Juhász Margit.

KÉS.

Éles késü a bánat,
Szélvágja éjszakádat.

Szélvágja sok darabra,
S ablakod beragasztja.

Ablakod beragasztja,
Nap át ne süssön rajta.

Hogy, bár kinn dús fény árad,
Csak folytasd éjszakádat.

Falu Tamás.

Malom alatt.

Szőnyi István eredeti rézkarca.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

DZSMURÁK András maga, mikor ezen az utolsó délutánon a gazdasági udvarban összejött volna a tisztartóék nevelt-fiával, így kezdte a szót, tökéletes apátiában:

— Meg kell itt veszni, úrficska!

Az történt tudniillik, hogy a molyva kamaszlegénykéi a kerítés résein keresztül egy ellenspárgát kötöztek rá a körtefára s ugyanakkor meglapulván a kerítésmenti árokban, ráncigálni kezdték ezt a második spárgát. A fa nyomban megmozdult persze s odabent, a pitvarban nyomban megszólalt a csengő. Dzsmurák mester abban a szempillantásban már kapta is a görcsös botot, végén a bunkóval s kivágtatván a kert sarkáig, elkiáltotta magát ottan:

— Gazemberek, hol vagytok?

Senkitsem látván azonban odakint, valamivel csillapultabb lélekkel indult vissza, a pitvar irányába. Mindazáltal nem sokáig kalapálgathatott a sámfára húzott bakancsok talpain. Mert az ebadták, odakint hasalva az árokban, újból cibálgatni kezdték a spárgát... De nem szaporitjuk feleslegesen a szót! Szólt a csengő délelőtt tizenegykor csak úgy, mint éjfélutáni negyedkettőkor s a szerencsétlen mester az álmatlanság miatt úgy lesoványodott immár, miként a paszulykaró. Ráadásul csak ekkor vette észre, hogy az istentelen fickók eközben óvatosan és lábujjhegyre ágaskodva, hogy meg ne mocsanjon a körtefácska, minden termést lelopkodtak róla. És Dzsmurák mester elkeseregvén az úrfinak a maga riasztó állapotát, másodszer is a hajába kapott:

— Meg kell itt veszni, úrficska!

Turgonyi András azonban nem találhatta oly tragikusnak az esetet, mert magában mosolygott a mesteren. Ámde látván annak dült lelkiállapotát, vigasztalni próbálgatta:

— Mondanék magának valamit, Dzsmurák bácsi! Van egy nagy igazság, amely így hangzik: «az emberek világában minden örök harc és örök megalkuvás». Annyit jelent ez másszóval, hogy maga e pillanatig keserű csatázásban állt bizonyos ismeretlen és meglapult elemekkel, de majd összebékül velük annak rendje szerint.

Dzsmurák András azonban akaratosan rázogatta a fejét, hogy ő pedig nem alkuszik senki emberfiával. Majd minden átmenet nélkül (mert szokása volt ez), közömbösre esett hangon fordult a fiatalemberhez:

— Mikor teccik bevonulni András úrfinak?

— Holnap hajnalban indulok Miskolcra, Dzsmurák bácsi — válaszolt komolyan Turgonyi András. — De mért érdekli ez Dzsmurák bácsit?

Apró szünet tolakodott közbe mostan. Utána annyit kérdezett az

aviatika póruljárt úttörője, mialatt szemérmes zavar látszott a keskeny arcán :

— A pilótákhoz teccik bevonulni András úrfinak?

— Nem, Dzsmurák bácsi — mondta némi részvétellel a fiatalember, mivel egyszerre kiérezte a mester olthatatlan nosztalgiját a hadiaviatika után. — A gyalogsághoz vonulok be . . .

Látván azonban a mester mély szomorúságát, mintegy vigaszképpen hozzáfűzte :

— Nem lehetetlen mindazáltal, hogy később a repülőkhöz helyeztetem át magamat. Ha így lenne, megígérem Dzsmurák bácsinak, hogy hazarepülök egyszer ide, a Hallgató-molyvára s akkor töviről-hegyire bemutatom majd, milyen is egy harcirepülőgép a valóságban?

Dzsmurák András sokáig nézett maga elé, elszontyolodva. Annyit mondott végül :

— Föltehető, hogy az én időm óta sokat fejlődtek a dolgok . . .

Utána kezet nyújtott a fiatalembernek :

— Isten áldja meg, András úrfi és Isten hozza haza teljes testi épességében !

— Köszönöm, Dzsmurák bácsi, köszönöm . . .

S kezet rázott a cingár cipésszel.

A következő hajnalon elment tehát Turgonyi András és a Hallgató-molyván temetői csönd maradt vissza. Ezt megelőzően azonban még egy utolsó vacsorára ültek össze a Béry-családban mindazok, akik kedvesek voltak egymásnak és remegtek egymásért.

Öten ültek asztalhoz : Imre bácsi, a tisztartó úr, a mama, aztán Zsuzska és Turgonyi András. Az egész vacsora alatt alig esett szó, mert egytől-egyig meg voltak illetődve. Amikor azonban — vacsorának végével — újból bort öntött a poharakba a tisztartó úr, Imre bácsi felállt :

— Én ágyba térek most, András öccsém, te pedig hajnalban indulsz . . .

Hozzálépett a fiatalemberhez s megölelte erőtlenedő karjaival :

— Vezessen minden utadon az Isten s hozzon haza változatlan lélekkel ! Csókolj meg, egyetlen kisöcsém !

Megcsókolták egymást s akkor az öreg érzékenykedve indult meg a szobája felé.

Ők négyen visszamaradtak még.

Először koccintottak egyet s akkor Zsuzska közelebb húzódott a vőlegényéhez, majd vállára hajtotta a fejét is. Szórakozott szünet állt be néhány pillanatra s akkor szóbakezdett Béry Bálint tisztartó úr :

— Néhány szavam lenne hozzád, fiam . . .

— Hallgatom, Bálint bátyám — felelt elfogódott hangon a fiatalember.

A tisztartó úr előbb szippantott kettőt a pipaszáron s utána neveltfián állapodott meg a tekintete :

— Azt hiszem, sokra fogod vinni a katonai pályán, ha csak egykettőre nem szakad vége a háborúnak . . .

— Ennek a háborúnak száz esztendeig sem lesz vége — mondta elkomolyodott szemmel Turgonyi András.

A tekintetes úr bölcs hangon folytatta :

— Mindenekelőtt higyjük törhetetlen hittel, hogy haza fogsz jönni egyszer. Emellett azonban kitéphetetlen meggyőződése, hogy valamikor sokat fognak beszélni még tetteidről . . . . Megmondom miért?

És míg Zsuzska összehúzódva kuporodott a vőlegényéhez, édesapja így folytatta, nyugodt értelemmel :

— Katonának a kötekedő legények valók, akiknek pillanatig nincsen nyugtok és nem az alamusziak. Te pedig merész kiállású fiatal-ember vagy, aki — s ezt most már megmondom neked — sok-sok nyugtalan éjszakát szereztél nekünk idáig . . .

Turgonyi András hallgatott; ép elég oka volt erre a tartózkodó magatartásra. Nevelőapja tovább beszélt, el-eltűnődve magában :

— Míg sikerült legyűrnöd a nyolc gimnáziumi esztendőt, pontosan tizenegy különböző iskolának voltál a diákja. Akadtak pillanatok, fiam, amikor már-már kétségbeestünk miattad, hiszen jól tudod magad is, hogy nem egyszer évközben kellett iskolát változtatnod . . . Benne voltál a legbotrányosabb excesszusokban, minha elődeid lázadó vére kergetett volna bele a legképtelenebb dolgokba. Szilaj természeted volt az oka mindennek.

Itt megállt keveset a tisztartó úr, kettőt-hármat szippantott a pipaszáron s aközben, mintha gondolatait igyekezett volna elrendezni :

— Így kerültél föl az erdészeti főiskolára, amelyet félbe kell szakítani máris, mert a királyi urunk őfelségének sürgős szüksége van az összes verekedő legényekre. Mindezt különben magad is tudod. Ehhez annyit még (mert félszememet mindig rajtad tartottam !), hogy csak a házukban csendesedtél meg minden alkalommal, valahányszor hazavetettek a nagyszünidei napok. Ebből azt gondolom, hogy mi ketten : Erzsi nénéd és magam hatással vagyunk reád . . .

— S én is ! — szólt közbe fontoskodva Zsuzska.

Mind elmosolyodtak, Turgonyi András pedig szeretettel kezdte simogatni a menyasszonya haját. A tisztartó úr tovább beszélt :

— Jól van, leányom, téged sem hagylak ki ! . . . . Ez a megfigyelésem készítet rá, hogy most, amikor zavartalan lélekkel örülhetünk még egymásnak, útravalóul elmondjak neked egyet-mást. Azon kezdem, hogy apai nagyapád igen-igen gazdag ember volt még Szatmár-megyében . . .

A fiatalembernek megcsillant a szeme :

— Mondjon valamit az elődeimről, Bálint bácsi !

Komolyan folytatta a tekintetes úr :

— Hisz éppen ezt akarom, fiam ! Apai nagyapádat én még láttam

megettört korában, amikor már nem maradt egyebe egy tanyánál meg valami kétszáz hold földnél. Pedig gazdag, nagyon gazdag ember volt azelőtt, de amikor 1849-ben Kossuth szava végigriadt az országon, hogy az orosz is jön már ellenünk s ki kell állni a síkra minden magyarnak, ő is kardot fogott. Mert kard volt az egyetlen pajtása minden Turgonyinak. Különben is a Szamosköz és a Tiszahát olyan része az országnak, ahonnét az összes nemzeti fölkelések datálódni szoktak... Kossuth riadójára apai nagyapád is táborba sietett, noha nem sok értelme volt már akkor a kardhordozásnak, mert a világosi mezőn ránszakadt az égbolt. Nagyapád is haza ment ekkor Szatmárba s a legislegutolsó pillanatban pénzzé tett mindent, kivéven az egyetlen tanyát, úgy kétszáz holdnyi birtokkal. A pénzre azért volt szüksége, mert azt hitte: így könnyebben mentheti meg vagyonát... Alig néhány héttel reá az új hatalom kimondta, hogy a Kossuth-bankók nem érnek fityinget sem, mindezáltal valamennyit beváltják bizonyos látszat-összegeken. Nagyapád azonban cseppet sem esett kétségbe, hanem elrejtette minden papírpénzét, miután halálig bízott Kossuth szerencséjében. Ámde, mert hiába várt a kormányzó visszatérésére, egy napon fölpakolt s a tanyát és a birtokot fiatal feleségére bízván, útrakelt, hogy a nagy idegenben fölkeresse Kossuthot és beszéljen vele négy szemközt. Kétesztendő legényke lehetett ekkor az édesapád...

Feszülten figyeltek reá mind a hárman, mert érezték, hogy nagy dolgokról esik szó ezúttal. Béry Bálint tiszttartó úr egyvégben beszélt tovább:

— Kiszökött hát Kossuth Lajos után, aki engesztelhetetlen lélekkel lázított a Habsburg-Lotharingiai-Ház ellen. Mert ne feledjétek el, gyermekeim, hogy ennek az uralkodóháznak négyszáz esztendő óta császárok és királyok nem okoztak annyi galibát, mint ez a zempléni fiskális. Apai nagyapád kiment hát utána a bujdosásba, de ott is ragadt a szörnyű hazátlanságban. Mert az ország területéről még csak meg lehetett lépni, de aki Kossuthtal állt szóba egyszer, annak számára nem volt visszatérés. Ha pedig visszamerészkedett volna mégis, császári zsandárok egyenest börtönök kazamatáiba hurcolták. Kufsteinba, Olmützbe vagy a munkácsi várba. Nagyapád azonban nem is sejtette, hogy nagy hontalanságában császári besúgók settengnek a kormányzó sarkában s aki szóbaereszkedett egyszer a legnyughatatlanabb száműzöttel, nyomban feketelistára került... Ez volt az oka aztán, hogy nagyapád tizenhat vagy tizenhét esztendeig hányódott idegen országokban s amire a magyar újból összeemeledett a királyával s ő is hazatérhetett, rokkant emberré vált...

Rövid szünetet tartott itt a tiszttartó úr, miközben felesége, leánya és a nevelt-fia reáfüggesztette a szemét. Előbb koccintásra nógatta hármukat s utána így beszélt, régi-régi emlékei közé süllyedve:

— Nagyapád soha-soha nem tudott megbocsátani a királynak, különösen a magyar tábornokok és egyéb honfiak tömeges mészárlásá-

ért s eszményképe továbbra is a Nagy Kormányzó maradt, aki, miután a bujdosók egytől-egyig hazasereglettek, továbbra is száműzetésben maradt . . . Apád daliás legénykévé cseperedett akkorára, ügyvédi pályára készült, esténként pedig a nagyapádat hallgatta, aki állhatatlanul tüzelte a király ellen. Kilenc-tíz esztendővel reá, az öreg végleg kimult ebből a világból, előbb azonban megeskette a fiát, hogy mihelyt teheti, kiutazik Kossuthoz, hogy bizalmas utasításokat kérjen tőle magának és híveinek további magatartására nézve . . .

Itt elakadt kissé a tekintetes úr, mintha emlékei tömkelegével viaskodott volna. Így beszélt aztán :

— Valami végzetszerűség ül a Turgonyi-családon : oly reménytelenül szálltak sírjaikba e ház tagjai. Nagyapádat bú és keserűség vitte el, egyetlen fia, a te apád, párbajban hullt el, igaz, hogy ötven esztendő lett akkorára s alig másfélévvel előbb házasodott. Ő már minden erejével a politikára vetette magát, a Kossuth zászlaja alatt s ebben a korban csúnya összetűzése maradt egy aulikus gróffal . . . Apád halva esett össze a párbajban.

— Tudom — mondta meghatottan Turgonyi András.

Nagy hallgatás neszezett odakint, a nyári estében. A tekintetes úrnak váratlanul elfakult a hangja :

— Ennél a pontnál csak egyet akarok megjegyezni lapszálon : hajszálon mult, hogy nem az én feleségem lett az édesanyád. Világszép leány volt, én azonban késlekedtem, mikor a karját ajánlotta föl neki az édesapád . . . De kerülöm a fölösleges kitérőket, mert tíz felé jár az idő, neked pedig jókor hajnalban talpon kell lenned, hogy Terebesen elérd a miskolci személyvonatot. Tehát annyit csak, hogy édesanyád betegeskedni kezdett abban az időben, mikor oly bús vége lett az apádnak s valami két évig maradt még köztünk azután . . . Amikor érezte, hogy nem sok ideje van már hátra e földön, pénzzé tette a tanyát és a kétszáz holdnyi birtokot és mert közelebbi rokonai nem voltak, hozzánkfordult s reánk bízott téged, hogy apád-anyád helyett most már mi legyünk a szüleid. A pénz változatlan összegében megvan a takarékbán, a kamatokon téged neveltettek. Mostanában ép azt kezdem forgatni a fejemben, hogy földbe fektetem ezt az egész pénzt, mert a bankók értéke mintha ingadozni kezdene egy idő óta, az arany pedig úgy eltűnt, mintha soha nem is lett volna a világon . . .

S nagyot lélegzett a tekintetes úr.

Ezt a szünetet kihasználva, így beszélt Turgonyi András :

— Megköszönöm most Erzsí nénémnek s megköszönöm Bálint bátyámnak, hogy annyi szeretettel neveltek mindmáig, mintha a saját fiúk lettem volna. Én most elmegyek s nem lehet tudni, mi van megírva részünkre a csillagokban. Senkim-senkim e világon, mint Zsuzska, aki nemcsak az én kedves menyasszonyom, hanem távoli hugocskám is. Sejteni sem lehet, mi lesz közeli jövődöm s ezért még ma éjjel írásban fogom kijelenteni, hogy mindenemet őreá hagyom . . . Ami nagyon-

kám volt eddig, gazdálkodjék vele Bálint bátyám legjobb belátása szerint!

Hanem itt már fölrezzent Zsuzska is. Eddig — vőlegénye vállára fektetett fejfel — álmódzva kuporodott össze, de most összetette a kezét:

— Andráska, nem fogadom el! Ne haragudj, azonban mindez olyan, mintha a végrendeletedet készülnél megírni!

A tisztartó úr csöndet intett a pipaszárával:

— Maradjatok nyugodtan, gyerekek, mert Andrásához lenne még egy-két szavam útravalóul... Azzal kezdtem, hogy rendíthetetlenül hiszek katonai jövődben. Azért mondom ezt, mert az utóbbi időben sokat, igen sokat töprengtem magamban a dolgaid felett, de mindig csak arra az egyre lyukadtam ki, hogy a harctereken rendkívüli események várnak reád. Ismerlek, fiam!... A mi körünkben meg szoktál juhászodni minden alkalommal s emlékszem reá, hogy kisebb korodban is, amikor Zsuzska idehaza végezte még az elemi iskolát és sokat nyugösködött veled, soha egyetlen rossz szavad nem volt hozzá. Pedig olyan növekvő-korokban a legénykék szívesen megcibálgatják a kishugok varkocsát... Így volt ez idehaza! Valahányszor azonban kitétted innét a lábadat, híreddel volt tele közeli és távoli vidék s bizonyosra veszem, hogy most sem lesz különben. Ezért hiszem, hogy ki fogsz tűnni a harctereken, ahol nagy a szükség most a duhajkodó legényekben... Ne felejtse el azonban, hogy bármi történjék is a világban, a Hallgató-molyván, a világnak ebben az eldugott zugában úgy várunk vissza mindig, mintha az édesszüleid volnánk...

Ezeknél a szavaknál már Zsuzska sem bírta tovább. Fölfényesült a két szeme s összekulcsolt kézzel fordult a vőlegényéhez, mintha imádkozott volna:

— Én foglak várni legjobban, Andráska.

Turgonyi András szótlanokodva simogatta a leány fejét.

A tekintetes úr felállt:

— Reggel és este imádkozni fogunk valamennyien, hogy hozzon haza az Isten... De ne érzékenykedjünk tovább, hanem igyunk meg egy szentjánosáldását! Reggel találkozunk még.

Koccintottak. Akkor Turgonyi András megsókolta Zsuzskát s utána kezét csókolt a nevelőanyjának is. A mama alig tudott szólni:

— Mindent becsomagoltunk, fiam, amire csak szükséged lehet.

Elváltak aztán.

Turgonyi András a szobájába vonult vissza, de nem tudott aludni ezen az éjszakán. Félíg levetkezve kinyitotta az ablakot s kikönyökölt rajta, hogy mégegyszer és utoljára behallgatózzék az éjszakába.

Igézetes éjszaka volt!

Török Sándor: Bankett a Kék Szarvasban. (Regény. Franklin-Társulat kiadása.)

«A te sírodra, Antal, ezt lehet felírni: itt nyugszik az utolsó hivatalnok.» Gúnyul és bujtogatásul beszél így Bergen Antalhoz, a perigordi vasúti állomás főnökéhez, élete legválságosabb óráján becsületének megkísértője, ki forradalmi merénylet cinkosául és eszközéül szeretné őt megnyerni, kihasználva végzetes meghasonlottságát. Megcsillogatja előtte a diadalmas forradalom hőségének glóriáját, de csak ezt a választ kapja: «Én nem vagyok hős, hivatalnok vagyok!»

Török Sándor regénye egyetlen nap történetében egy kisember síma felszínű és örvényes mélyű életsorsát pergeti le előttünk, multak békésen elrétegeződött iszapját kavarja fel a rombolóvá komorult jelennek hírtelesen kitoró viharában s a végén a hősi szerep ellen egész lelki alkatával kétségbeesetten kapálódzó, született epizodistát mégis csak hőssé, hivatásának megrendíthetetlen hőségévé avatja, az életének legnagyobb örömmünepéül felvirradt nap alkonyán eljuttatva odáig, ahol az «utolsó hivatalnok»-ot gyászoló sírfelirat valóban esedékessé válik, de úgy, hogy ami becsmérlésül volt szánva, a legtragikusabb valósnak lesz megrázó hirdetőjévé.

Harmincéves főnöki jubileumán, a Kék Szarvas fogadóban rendezett ünnepi bankett lélekemelő mozzanatainak egyre vérszebbé feketülő hátterében érik meg pusztulásának csirája, mindannak pusztulásáé, amit régi szenvedések és megpróbáltatások fölél Bergen Antal élet- és önbecsülés-

őstöne hazug, de a lelkibékéhez elengedhetetlen, sőt lassanként már-már el is hitt régi boldogság szimbólumául szolgáló emlékoszlopnak állított. Ez a monumentum most a zivatar első szelére összeomlik: a polgári érdemek rendjével feldekorált s a népszerűség meleg hullámaintól körülfogott «ünnepelt» kifosztott koldusul döbben önmagára az illúziófoszlató valóság könyörtelen tükrében. Példás kegyelettel ápolt özvegységének sűrű gyász-flórja mögül gyilkosan boldogtalan házaselet ijesztő körvonalai bontakoznak ki s éppen gyermekei: fia, meg leánya azok, kik férji bánatának kegyes csalását fejére olvassák, egyszerűs mind apai fájdalmaról is pazarul gondoskodván. A fiú felrúgta garasos és reménytelen postai alkalmazását és «korunk szavát» követve, most az újvilágba készül, morálmentes szerencsét próbálni; a férjhezadott leány ott hagyta az urát, a maga sorsát és gyermeke jövőjét prédául vetve alkalmazkodásra képtelen «mai» idegélete türelmetlenségének. A családi multjában megalázott Bergen családja jövőjének is menthetetlen összeroppanását kapja meg közéleti jubileumának magánéleti jutalmául. Szava itt már többé nem lehet, azt elnyeli a nemzedékek közé ékelődött szakadék. Az öregek hazug romantikáját leálcázó fiának hasztalan veti oda: «Milyen jögon mersz így beszélni? Te vagy az apa?» — az keményen letorkolja: «Nem. Több vagyok! Én a gyermek vagyok!»

S most, mikor körülötte «minden összedől, ami becsületes, és rothadtak kelnek életre», valósággal adva van a lélektani pillanat, hogy az egyetlen épenmaradt őrtorony: hivatali

esküjének ereje, szolgálati hűségének elve is megintogjon. A kísértés — egy volt iskolapajtásának, most a hazard forradalmi párt ágensének személyében — már résen is áll, hogy a belső földrengés okozta repedésbe vágja csákányát: a trónjától megfosztott uralkodó család sarja, Waldemar herceg, ez éjszakán itt fog átrobogni a főváros felé, hogy magát monarchista államsíny útján megkoronáztassa. Ha Bergen a vonatot kisiklatja, a forradalom ragadhatja magához a hatalmat! A sátán a kísértés hegyéről festegeti elé a hírnév és boldogság távlatát és Bergen (ez a regénynek lélektanilag legfinomabb fordulata) — vállalja is a kockázatot, de *nem* ezekért a káprázatokért: a lelki *nihil* szédülete kapja magával. — «Megteszed?» — kérdi végül a bujtogató. — «Meg!» — «Meggyőződésből? Pénzért?» — «Nem!» — «Karriert akarsz?» — «Nem!» — «Hát miért?» — «*Örületből.*» S ebben a pillanatban már kétségtelenül tudjuk, hogy — nem teszi meg. A regény utolsó lapjain az író szinte másodpercekre kiterjedő pontossággal követi a lázadásba kergetett, de tudattalanul minden idegével e lázadás *ellen* lázadó agyvelőben az etikai ítéletek, lelkiismereti parancsszavak, élmény- és hangulatemlékek kétségbeesett ellenjátékát a semmiféle emberi és egyéni összeroppanás által meg nem okolható polgári és szolgálati becselenséggel szemben. A döntő pillanatban a «díszszolgálat» minden külsőségével tiszteleg az áthaladó különvonatnak s azután — elhull a becsület mezején: nem az «örület» végez vele, hanem az életideállá magasodó józanságnak amannál erősebb indulata. «Látni akarok!» — kiáltja. «S feküdt az éjszakában haptákban, fehérkesztyűsen, karján szolgálati szalag, lámpa a balján, mellén medália — és nem látott többé.»

A regénynek ezt a tragikai magvát az aprólékos környezetrajznak poin-

tillista tarkasága burkolja. A Kék Szarvasbeli bankett előkészületeinek és lefolyásának bemutatása teljes erővel működésbe helyezi Török Sándor legsajátosabb írói ösztönét: Le Sage ördögének módjára felbillenteni a háztetőket a kisemberi életsorsok felett. E perigordi sokfő társaságban is ez a nyugtalan fényszórókéve villan rá elhantolt «előélet»-ekre, folyamatban lévő apró idillekre vagy feszélyezett-ségekre. Mindez a novellaíró aprószeres tollára vall, a megfigyelés éles-ségét s a megfigyelték ironikus értékesítésének számottevő készségét mutatja s csak helyenként töri át az írói önfegyelmézést gátját az ujságkarcolat efemer könnyűsége felé, ahol a fintor érezhető célzatossága a szuverén írásművészet rovására ütközik elő.

De a még tökéletesen meg nem tisztult felszín mélyén ebben a teljes becsvággal és az igazi művészet morális komolyságával megírt regényben a fődolgoz biztos megragadása, drámai tömörségű megmintázása a kényes igényű kritikának fenntartás nélküli megbecsülésére számíthat. A lelki «komplexusok» mai divathulláma — nem minden számítás nélkül — szinte kizárólag a nemiség tágas árterületét önti el. Török itt egy kevésbé divatos, de nem kevésbé mély réteg felé tör, melyben a lelkiismeret és becsület válságai morajlanak. Kisember-hőséről a banketten ezt mondhatja: «rólad meg lehetne mintázni a szolgálati hűség szobrát». Maga elé is feladatul ezt a plasztikai alkotást szabta s legszebb dicsérete, hogy a kitűzött célt becsülettel meg is való-sította.

Rédey Tivadar.

Móricz Zsigmond: Rokonok. (Regény. Athenaeum.)

Móricz Zsigmondnak négy igazán «lelkéből lelkezett» regényfigurája van: Bethlen Gábor, Báthory Gábor, Károlyi Zsuzsánna és Báthory Anna. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt

állítani, hogy Móricz teremtőművésze csupán e négy «öntőforma» produkciójára terjedt s hogy az alkotás nála nem jelentene többet, mint néhány kész agyagmintába sísteregteni a képzelet kialakulatlan, gőzölgő maszszáit. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy Móricz azért emelte volna ki az erdélyi történelem e négy alakját, mert egyéniségüket, egymáshoz és a világhoz való viszonyukat alkalmasnak vélte valamilyen örök emberi konfliktus ábrázolására : ez a megtalálás semmiesetre sem volt véletlenszerű, de nem is tudatos. Mélyebben, mélyebbről, valahogy végzetesen és szükségsszerűen született ez a négy ember. Csak az analízáló lélekkutatás bizonyos irgalmatlan, szinte viviszekciós módszere deríthetné fel (vagy még az se), miért kellett születniök ; miért bukkannak fel újra változott alakban ; miért kísértének éveken, sőt évtizedeken át ; miért nem tud az író megszabadulni tőlük és tragikus konfliktusaiktól.

A négy ősfigura közül egyedül a Bethlen Gábor alakja az, mely legtöbbet veszt az eredeti vonalaiból ; egészen tisztán, élesen természetszerűleg csak a történelmi regényben fénylik : itt Bethlen még annyira nagy, annyira monumentális ember, hogy csak győznie lehet s éppen ezért a «nagy fejedelem» ügye sohasem lobbant tragikus tűzvészé, a hamu alatt parázslék csupán . . . De a későbbiekben, a kis-Bethlen Gáborokban már csak az ősi akarat van meg s a tömérdék jószándék. Tenni azonban nem tudnak, a kivitelhez nincs elég erejük. Tipikusan neuraszténiás ábrándozók ezek, hamar fáradók, képzelődők, bátortalanok : olyan körülmények között, ahová az író állította őket, logikusan nem is következhetik egyéb, csak a tökéletes összeomlás.

A Bethlen Gáborok végzete azzal indul, hogy váratlanul magas polcra kerülnek s mialatt ők maguk ezt az új

állapotot, a közügyeknek ezt a kavarógó viharzását természetes elemüknek érzik s szinte boldogok, hogy végre cselekedhetnek, alkothatnak, a családi életük megroppan. Az asszonyok, a Károlyi Zsuzsannák, levethetetlen, szívós determináltságuknál fogva nem követhetik urukat a jövő veszedelmes útján, megmaradnak egyszerű feleségnek, tevékenykedő családanyáknak, a Károlyi Zsuzsannákban nincsen «stílus» : ezek az asszonyok sohasem lehetnek uralkodónők. Itt már a két ember élete menthetetlenül ketté vált. Tragikus hasadás ez, mert mind a ketten a jót akarják, a tisztát, a helyeset és nem lehet másképp . . . A férfi körül már morajlik a harc, százfélére kell vágnia s otthon egy fagyos, elégedetlen, bánatba merevült asszony. Mit tegyen, mit tegyen ? Rengeteg a baj ebben a parányi országban. Itt a török, a német, itt a nép tengernyi sebe s itt vannak ezek a mohó és szomjas oligarchák. A Bethlen Gáborok nehéz, sűrű, paraszti emberek s gyűlölettel és irigykedve ámulnak az olyan nagyszerű, könnyű urakon, amilyen Báthory Gábor is volt s így a kétféle ember élete, sorsa, lelkisége tépheetlenül szálakkal tapad egymásra : emez mintegy vetülete, Pirandello-i képmása az előbbeninek. Mert a Bethlen Gáboroknak éppen az a katasztrófájuk, hogy különb ember létükre olyanok szeretnének lenni, mint a Báthoryak. Utolsó állomásuk ezen a sikamlós, vergődő úton az asszonyi projekció : Anna. A bűn. A soha nem szűnő sóvárgás, a titkos és tiltott szerelem zsongító, szerencsétlen boldogsága.

Talán nem tévedünk egészen, ha a Rokonok központi problémájában is ezt a Károlyi-Báthory-Bethlen-komplexust sejtjük. Mert Zsarátnok, ez a kilencvenhatezer lakosú alföldi municipium, maga egy kis ország, külön politikával, közügyekkel, néppel, adóval, oligarchiával ; s a kis törékeny, öreg polgármester holmi váradi basa,

akihez Kopjáss-Bethlen, az újdonsült főügyész, kényszerűségből udvarolni jár. S nem oligarchák-e a Kardicsok és a Boronkayak (talán még mohóbbak, sűrűbbvérűek, mint őseik), akiket ez a szegény, jószándékú főügyész meg akar törni, meg akar fékezni? Ehhez a harchoz azonban nem elég a jószándék. Aki itt győzni akar, annak a Bethlen Gáborok erejével és bátorságával kell bírnia s Kopjáss Pistában ez nincs meg. A nagy fejedelemnek is vannak homályos üzletei: ilyen a Báthory-ládák ügye; csakhogy Bethlen azok közé a zsenik közé tartozik, akik, ha kell, karddal vágják ketté a gordiusi csomót. Igaz, hogy a cél még nem szentesíti az eszközöket, de a legtisztább célnak is lehetnek ferde útjai. Az erdélyi fejedelem tudja ezt és nem tétovázik, mikor rá kell lépnie ezekre az egyenetlen utakra. Nála a személyes érdekek mindig egyeznek az államrezónnal. Kopjáss Pista ehhez a megoldáshoz nem elég Übermensch. Míg a burjánzó visszaéléseket irtaná, maga is hasonló panamába bonyolódik és kitöri a nyakát.

Ezzel a külső tragédiával párhuzamosan gördül Kopjáss főügyész belső drámája. Felesége, a Károlyi Zsuzsannának örökfanyar arcával űzi a végzetes Báthory-kastélyba, a másik asszonyhoz, Annához, akit itt, ebben a regényben, Szentkálnay Magdalénának hívnak. S mintha csak Móricz hiánytalan antithézisét akarná megmutatni a Bethlen-kompozíciónak: Kopjáss ebben a viadalban is alulmarad. Nincs hova fordulnia többé, pusztulnia kell... (Érdemesnek véljük megemlíteni, hogy azokban a jelenetekben, amikor Kopjáss a két asszony között vergődik, szinte kísértetiesen egyazon szavak törnek fel az íróból, mint történelmi regényében.)

S talán más szempontból sem egészen véletlen, hogy a Rokonok olvasása közben Móricz történelmi figurái idéződnek fel bennünk. Ha igaz az,

hogy a történelem az emberi szenvedések monstre-regénye, vajjon követelheti-e magának kor kiáltóbb joggal ezt a meghatározást, mint éppen a miénk. S a Rokonok felveti a kérdést, történelem-e hát ez a könyv vagy csak torzító tükör, pamflet: mert az írói művészet életet és levegőt bűvöl belé; ám ez a levegő annyira nyomasztó és ez az élet sokszor olyan elviselhetetlen, hogy nem egyszer kell elmenekülnünk a jótékony kétkedésbe: Úristen, lehetséges volna, hogy ennyire nyomorultak, ennyire gonoszak legyünk?

(Kaposvár.)

Szakáts László.

Zsindely Ferenc: Isten szabad ege alatt. (Franklin társulat kiadása.)

Turgenyev híres könyvét: «A vadász emlékiratai»-t juttatja eszünkbe Zsindely Ferenc gyönyörű kötete. De amíg Turgenyev a «negyvenes évek» Oroszországaról ír, ahol politikáról nem volt szabad szólni, mégis mindenki, bármit tett is, csak arra gondolt, míg az ő rajzainak, bármily ártatlanoknak látszanak is a mai olvasó szemében, akár az orosz föld költészetét sugározták is ki, akár alázatosságba tört, nyomorult parasztokról, fásultszívű kisbirtokosokról, félkézkmár gazdatisztekről, minden hájjal megkent csinovníkokról szólnak is, mindig volt valamely humanisztikus célja, addig Zsindely Ferenc könyvének minden sorából csak a költő beszél és ragyog ki, az istenáldotta, elragadtatott költő, aki rajongva imádja a természetet minden megnyilvánulásában; aki boldog, hogy erdőt, rétet, patakot, fát, virágokat, felhőket, csillagokat, állatokat lát, imádatában oly közel hajol hozzájuk, amily közel csak lehet, a lelkébe emeli és onnan nyújtja át szeretetével körülmelentve őket.

De bár a szeretet csodákra is képes, csodának sok, élvezetnek kevés volna, ha csupán ezt kapnók ebben a tizenyolc éves kötetben. Ám ezt alkal-

masint a szerző is tudja. Ép azért pompás, széles medrű elbeszélésekbe foglalja mondanivalóit és ezekben minden formai kényszer nélkül tesz részesévé élményeinek. Lát, mert, mint valamely szervi működés, látnia adott, és látta, mert ki kell fejeznie magát, mert ki kell vinnie másokat is az «örömök sűrűjébe», a mesék menedékebe, az erdőbe, a margarétás rétre, a szálas szélére, vagy havas partokra, zajló vizek mellé, barkásodó, tavaszi csendbe, ahol szívek és rügyek a pattanásig feszülnek... Ezernyi finom és mély megfigyelését közölnie kell másokkal, mert magában el se tudná viselni mind.

Ezek a megfigyelések nemcsak a természet változásait, határtalanul gazdag színeinek megfogható képeit adják, de azzal, hogy ide hozza őket a szobánkba, a szemünk elé, megtanít látni olyan jelenségeket is, amelyeket csak a hosszú tapasztalás vesz észre, csak gyakorlott szem appercipiál. Így írja le a vadak életét, az őzek, szarvasok, nyulak, rókák, vadrécék, ludak, vaddisznók, vadmacskák titokzatos útjait, amint a nagy Parancs szava irányítja minden tevés-vevésüket. Tiszta és bölcs természetszemlélettel világít az üldözötték lelki világába, ahol mindent a kétarcú hatalom intéz és annak szava szerint, aki eszik él, akit esznek: hal. Csodálatos eleven-séggel, a költő életrekelő erejével állítja elének erdők, rétek, nádasok népét ezekben az elbeszélésekben, amelyekből hamarjában nem is tudnók kiválogatni a legkülönbet, de annyi bizonyos, hogy a «Margarétás réten» és a «Jó asszony» valóságos kis remekek.

Zsindely Ferenc olyan könyvvel ajándékozott meg bennünket, amelyre még ezekben a fellejjarásos időkben is kinyílik a szívünk és bármikor nyúlunk is majd utána a polcra, gyönyörködtetőnek, vigasztalónak és főleg frissnek fogjuk találni.

Majthényi György.

Gyökössy Endre: Asszonyok pár-baja. (Singer és Wolfner, 1932.) Irodalmi művek értékét gyakori szokás a közbeszédben az elolvasás helyével és idejével kifejezni. Sokszor hallani téli és nyári olvasmányokról, vonatra és villamosra való könyvekről, elalvás előtti olvasásra alkalmas regényekről stb. Ezek a kategóriák, minden nyereségük ellenére is, egy valóságos értékrend megsejtéséből teremtek. Különösen a negatív ítékezés számára szállítanak kifejező metaforákat. Az «Unterhaltungsliteratur» súlyfokozatait valóban híven tükrözik az elalvás előtti állapot távolsági pontjai, vagy a közlekedési eszközök kilométer-skálái.

Ha Gyökössy Endre *Asszonyok pár-baja* című könyvéről ezzel a jelbeszéd-del akarnék kritikát mondani, zavarba jönnék. Nehéz lenne megtalálnom a műnek megfelelő olvasási alkalmat. Ahhoz, hogy vonatolvasmánynak nevezsem, érdektelen. Ahhoz, hogy villamosolvasmány legyen lassú. Ahhoz, hogy elalvás előtt olvassák: nem olvastatja magát eléggé. Ahhoz, hogy nyári olvasmánynak nevezzük, sötét. Ahhoz pedig, hogy téli olvasmánynak minősítsük, szintelenül világos. Gyermeknek nem ajánlható, mert a szerelmi életet felnőtt erotikával nézi. Felnőtteknek sem ajánlható, mert világszemlélete gyermekien egyszerű. Mindent összevéve: igénytelen munka. Senkinek sem ajánlható. Ezt mondja a jelbeszéd-esztétika. S ezzel a regény esztétikai lehetőségei ki is merültek.

De maradt egy másik szempont, amely mindenkor előtérbe lép, valahányszor a szerző nem vállalhat felelősséget művéért. S ez a kiadás szempontja. Véggképpen kétségbe kellene esnünk, ha ennél sokkal jobb munkák nem akadnának kiadásra. Súlyosan vétkeznek a könyvkiadók, nemcsak a magyar literatura, hanem önmaguk ellen is, amikor a kereslet és más efféle jelszavak mentségével elhallgattatják

lelkiismeretüket. A közönség olvasmányjaiban nemcsak gondolatlan szórakozást keres, hanem feleletet legégetőbb problémáira, segítséget és kivezető utat világnézeti bizonytalanságaiban. S a könyvkiadók csak akkor nevezhetik magukat a szellem hivatott sáfárainak, ha üzleti politikájukat erre a korszerű — és éppen ezért feltétlenül gazdaságos — elvre építik.

Sz. S.

Szili Leontin : Keresztúton. (Dacia, 1932.) Szili Leontin keresztútja azt a szabályos, hagyományos feliratot viseli, amelyet Herakles óta minden válaszut visel. Szól pedig ez a tábla a jó útról, mely nehéz göröngyök között vezet s a rosszról, mely könnyű lépésekre csalogat. A hősnő a könnyű útra lép, hogy évek multán visszatérjen és elinduljon újra a lemondással szegett keskeny, tövises úton. Az írónak az a feladata, hogy regényét e két csomópont köré építse. Megmagyarázza az első elhatározást s megmutassa a hősnő lelki fejlődését a második elhatározásig.

Az első motiváció csak hiányosan sikerült. A választat itt még konvenciók és fonnyadt stílusvirágok dudvája borítja. Ha a menyasszony völegényéhez írt búcsúlevelét nem olvasnók, nem lennének biztosak afelől, hogy Edit jobban vágyik a gazdagság, mint a szerelem után. Már pedig a «keresztút» csak erős ellenséges impulzusok összecsapásában válhat tragikus problémává. Ám a tempó gyorsul, a milió rajza kiterjed s az előkelő termek nagyobb világossága fokozatosan tisztábban mutatja Attovay Edit arcélét is. Utólag helyben hagyjuk az előzményeket s a növekvő figyelemből több helyen őszinte együttérzés fakad bennünk a vergődő asszonylélek iránt. Így érünk el tíz év után másodszer is a keresztúthoz. Az elbeszélés későbbi őszintébb és melegebb sodra a sallangokat letaposta s

a «keresztút» most már szabadabban és nagyobb jelentőséggel teljesítheti hivatását. Attovay Edit becsületes, nemeslelkű férje mellett marad.

Régi lehetőségeket használ fel ez az írás, nem is teremt belőlük új eredményeket, mégis, egészében véve — különösen miliórajzát tekintve — a szórakoztató regény nemesebb fajtáját képviseli. Egy lehető és érdekkeltő emberi élet emlékét adja.

Sz. S.

Könyvek sznobok részére.

Véletlenül körülbelül egyidőben jelent meg magyar fordításban André Maurois *Asszonyok útja* és Emil Ludwig *Mussolini vallomásai* című kötete (mindkettő az Athenaeum kiadásában). A véletlen hozta ugyan egybe a két kötetet, de ez nem akadály annak, hogy szembeötlő közös vonásokat találjunk bennük. A *sznobizmus* úgy látszik kiirthatatlan jeleit és napjainkban divatos formáit mutatja a két mű.

Mindkét könyv csak ürügy arra, hogy a szerző dicsekedhessék és nagy-zolhasson. Maurois szerényebben, Ludwig otrombábban. Maurois elbújik egy regényalak mögé (Bertrand Schmitt) és szórja a bölcseséget, Ludwig alig engedi szóhoz jutni Mussolinét és megleckézteti. Mindkettő nagy problémákat vet fel: Maurois az átöröklés kegyetlen törvényét illusztrálja, amely ellen hiába küzd egy asszony, Ludwig az imperializmus és pacifizmus ujságpapíron világproblémává nőtt ellentétét játssza meg. Mindkettő vátesz, próféta, lángoszlop szeretne lenni, akit az emberiség sorsdöntő kérdései hánytorgatnak, akikre az olvasók szent borzadállyal tekintenek fel és sietve veszik meg könyveiket.

A nagyképűség a sznobok örök magatartása, de e két irodalmi nagyságnak vannak közös új tulajdonságai is. Elsősorban ez a mai sznobizmus már nem olyan naív, mint a régebbi. Nem dicsekszik már olyan nyíltan,

nem vonja le a végső következtetéseket önmagáról, hanem úgy rendezi el mondanivalóját, úgy fontoskodik megfigyeléseivel, úgy emlegeti a nagy problémákat, úgy helyezi el a különböző elvont szavakat, hogy az olvasó kénytelen belátni, hogy az író igen nagy tehetség. Ludwig könyvében nem találunk ilyen mondatot: «Én lenézem Mussolinit, mert sokkal kisebb tehetség, mint én vagyok. Csak nagyobb szerencséje volt, mint nekem, aki csak roppant művelt és tág látókörű gondolkodó és az emberiség sorsának irányítója vagyok, nem pedig diktátor. Persze Mussolini sokkal műveltebb, semhogy felismerhetné a magamfajta lelki nagyságot, ezért alkalmazkodom hozzá. De mi ketten az olvasóval, nagyon jól tudjuk, hogy Mussolininek kell megtisztelve éreznie magát, hogy Ludwiggal beszélgethet, nem fordítva». Nem, ezt a mondatot nem írta le Ludwig, de minden fejezetnek és az egész könyvnek ez a tanulsága. Csak a könyvben a szerzőt a pacifizmus eszméje helyettesíti. Maurois sem mondja azt, hogy igen művelt és alaposan tájékozott ember korunk összes kérdéseiben a bolsevizmustól kezdve a katholicizmusig, hogy az emberi, de különösen az asszonyi lélek mély ismerője, csak minduntalan érezteti ezt az olvasóval.

A másik fontos különbség a régebbi és az újabb sznobizmus között, hogy a régebbiek lelkes hívei voltak általában a «szép»-nek. Az új sznobizmus tartalmában és formában is eredeti. Tartalmát már nem a *szép* adja, hanem az *igazság*, korunk égető problémái, formája pedig már nem a lelkesedés, hanem valami áhítat, a felemeltség érzése. Maurois a naivabb sznob: áhítata csodálkozás is, maga is bámulja az élet mélységeit, Ludwig aggresszívebb. Az igazság papja ő, aki megköveteli a hívek feltétlen bizalmát. Ludwig a problémakezelésben is ravaszabb. Nála több a görögtűz és a nagy-

képűség, Maurois gyermekded lélekkel a hajuknál fogva rángatja be regényébe a különböző világrengető kérdéseket. Általában a kettő közül Ludwig az antipatikusabb, Maurois a tehetségtelenebb. Az egyiknek a pipája nagy, a másiknak a dohánya kevés.

Fabián István.

Halliburton : Ujra felfedezem Dél-Amerikát. (Dante-kiadás.) Ez a fiatal amerikai író azt a célt tűzte maga elé, hogy fölkeresi mindazokat a helyeket, amelyek már kora ifjúságában a csoda hírével vették magukat a lelkébe, és miután viládkörüli útjában már egész seregét e helyeknek megjárta, most Délamerikát fedezi fel az olvasó számára is. Felfedezése nemcsak abban merül ki, hogy valóban az első felfedezők — Columbus, Cortez, Pizzaro, Balboa — nyomait követi, hanem megmutatja, szinte személyes élményünké teszi útjának kimagasló állomásait, amelyeket eddig csak földrajz-könyvekből, térképekről, vagy hamar elfelejtett hírlapi cikkekből ismertünk úgy ahogy.

Már első könyve is (Üres zsebbel a világ körül) feltűnést keltett. Frissége, magávalragadó fiatalága, lényéből fakadó humora a legüditőbb olvasmányaink közé sorozták. Új kötetében bővültek jó tulajdonságai.

A közvetlenség melege csap ki sorából; észre se vesszük s már a hatása alá kerültünk, az ő szemével nézzük a világot, az ő frissességével, elánjával, kíváncsiságával és csodavárásával járjuk a hódítók véres útját, keressük a letűnt azték világ monumentális emlékeit, vele lelkesedünk és vele nevetünk, mert ő is a hódítók közé tartozik. Csodálatosan szerencsés lélek. A mából a multba felejtkezni sikeresebben senkise tud nála. Derű és biztonság tölti el, nem riad vissza semmitől, és bármi éri is, élménynek tekinti. Halliburtonnak igazán érdemes volt újra felfedezni Délamerikát. m—i.

Tizenegy verseskönyv.

Szinegh Béla : *Praeludium*. Mezőkövesd, 1932. — Rimaszombati Szombathy Ilona : *Kaleidoszkóp*. Budapest, 1933. — Fényes Jenő : *Csendes muzsika*. Debrecen, 1932. — Tabán Gyula : *Csend, muzsika, ünnep*. Szeged, 1932. — Bárdosi Németh János : *Isten rádiója*. Szombathely, 1932. (A szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság támogatásával.) — Dömötör Ilona : *Behavazott kert*. Baja, 1932. — Városi István : *A napszemű ember*. Budapest, 1932. — Tisbi Illés : *Sötét perek éneke*. Budapest, 1932. — Badnóti Miklós : *Lábadózó szél*. Szeged, 1932. (A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának kiadása.) — Vas István : *Őszi rombolás*. Budapest. — Csuka Zoltán : *Mindent legyűró fiatal-ság*. Noviszád, 1931.

Tizenegy verseskönyv, valami nyolcszáz lapon, többnyire jó, sőt pompás kiállításban. Már a külső elárulja, hogy szerzőjük talán évek óta összekuporgatott filléreit s egész életét tette fel rájuk. Ez az érzésünk egyre szomorúbb, mentől tovább lapozgatunk a kötetekben. Alig van köztük kettő-három, mely nagyjában megérdemelte a kiadást ; a többieknek legfeljebb az az érdeme, hogy a nyomda munkához jutott s a szerző egy hamis, bár szép illúzióval gazdagabb lett.

Szinegh Béla még a közepes verselésig sem jut el. Ilyen rímei bőven vannak : köszönöm — elkerülöm ; dalom — végállomáson ; estét — ajándékként. Költői nyelve sem vigasztalóbb : a Hold, az égi méceses ; a vágyam paripája ; zümmögő dalparipa. A levegőben lágyan terjed a bugó, égi fluidum : az ifjú kántor ujsa nyomán életre kelt praeludium (*Praeludium*). Nem merek több kifogást tenni, mert a költőnek, mint mondja, «gondolatszülő csend» a barátja s nevét «nem hagyják soha elfeledni az örök-zenéjű csengő ritmusok».

Rimaszombati Szombathy Ilonában is nagy a költői becsvágy, kevés a költői erő, legkevesebb az önbírálat. Egyetlen verse — *Ars poeticája* — minden további kritikát feleslegessé tesz :

Igaz barátom, te verset írsz
és én bámullak,
milyen dicső grimasszal
rágod a tollat.

Tollat rágni, verset faragni
szabad ám neked,
csak el ne rágd merészen
a metszeteket.

Mert még mondják, nem a gondolat,
de a szótagszám
az, mely teremt értéket
tollak rágásán.

Igaz barátom, ha verset írsz,
ne lelked szavát,
hanem a centimétert
öntsed rímbe át.

Fényes Jenő szóvirágos, lelkendezésében kevés a mondanivaló. Pedig sok mindent megír, nagyon közepes formában ; az olvasóhoz csak az élmények fáradt visszhangja ér el. Még közvetlenebb verseiben sincs eredetibb hang.

Tabán Gyula is egészen dilettáns. Erőtlen nyelvét latin, francia, angol szavakkal, mondatokkal frissítgeti, verscímbe, jeligébe. Komplikáltabb formával is próbálkozik, az egyszerűsége sincs elég készsége.

Bárdosi Németh János meglehetősen versel, de inkább csak esztergályoz. Nem ritkák az ilyen kínrimeik : bohóka — álom — hóka ; lócsapán. — jót csap ám. Kedves formája a jámbus, melynek kényelmes medrében messzire áradnak a könnyű szavak, de csak szavak maradnak, sokszor furcsa verstölteléknek (békalárma, Élet-táv-író, cserebók). A Kosztolányi-remiszencenciákon kívül kivált Ady hatása nyilvánuló. Nemcsak verset ír Adyról, ismertebb szavait is szívesen hasz-

nálja ; kevés változtatással egész sort is átvesz tőle.

Dömötör Ilona Mohácsig érez vissza, képzelete nem mindennapi ; romantikus lélek, szereti a komor, széles esetvonásokat, melyek egy-egy pillanatra érvényesülni tudnak itt-ott. Hangját női közvetlenség teszi rokonszenvenné, magyar érzése, vallásossága. Van néhány szép képe, egész verse talán egy : *Harmatcsepp*.

Városi István verseiben is nemes, tisztos érzésvilág van, mondvacsinált formában, modoros hangon. Felhőhályog, lélekmozdony, fénybilincs, embergyufa, gögkerék, szellőkorbács : e dagályos szavak többnyire igen prózaikkal váltakoznak (A fő, hogy . . .). Sok a banális kép : Az őszi este sürgönyöz, üzen és megrikatja vén csizmáimat (*Erdőben*). Ő, kis falum, kristályosult poézis, benned minden szép és minden nemes, mégis kopott kalucsnival gyaláz meg a tiszteletrémeltó esperes (*Valóság keserve*).

Tisbi Illés a nádfedeles falusi házak világából került a nagyváros proletárságába. E két világ közt hánykódva, figyelmet érdemel, ha egyelőre másért nem is, azért, hogy disztelen, egzaltált verseiben híven kifejezi a kenyértelenség nyomott, lázadó hangulatát. Eredeti hangja még kevés ; ez az új világért harcoló ifjú is gyakran apostoloskodik rég levitézlett, nyakatekert szavakkal (lelkem humusza, árnyékkirály, vágyfarkasok, szentélyeknek legcsúcsán, lelkem alagútja, zajkések, könnymocsár, kirudalt jajok).

Érdekes egyéniség *Radnóti Miklós*. Huszonhárom éves és egészséges, mint a makk. Mintha öröme, fájdalomnak egyformán örülne, friss impresszionizmusának kedvére való élmény, téma mind. Erős festői hajlam van benne, duskál a képekben, melyeket hol higgadt, reális szemlélettel vázol, hol megbontva, természetes összefüggésükből kiforgatva. Ugyanígy hul-

lámzik egyszerű megnyilatkozások a rendkívül bonyolult hangulatformák közt. Nem tűri a rím fékét, a szabad vers olykor szerelné is teszi. Intelligenciája, bátor életkedve, mely leg-sötétebb színei mögül is ki-kivillan, figyelmet érdemlő, fejlődést ígérő költőt mutat, akire egy-két vastagabb szinfoltert sem tudunk haragudni.

Csuka Zoltán halál és élet végtelen váltakozását éneklí s e kozmikus világszemléletbe beleszűrődnek korunk problémái. Kevés önálló verse van, sok bennük az ismétlés, nemcsak a központi gondolat révén, mely köré kifogyhatatlanul lombosodnak, hanem a ritmus, a hangnem egyhangulatúsága miatt is. E föltétlenül impozáns formán keresztül a parttalan vizek morajlása, zúgása, viharai visszhangoznak az olvasóban, helyenként monotónná válva. Csuka Zoltán egyéniség, külön világa van, mely mellett nem mehetünk el közömbösen. De nem is érezhetünk vele egészen ; e mérhetetlenül felcsigázott nyelvben, roppant dimenziókra hangolt páthoszbán gondolat és érzés, a szavak fényéárnya bizonytalanul kavargó, nincsenek nyugodtabb kitekintést nyújtó állomásaink. Egyetlen vers szinte az egész kötet ; meghatottan olvassuk s fáradtan tesszük le, azzal az érzéssel, hogy a költő rövidebben világosabban s kevésbé zaklatott hangon beszélhetett volna. A kötetet *Balázs G. Árpád* látta el érdekes illusztrációkkal. Csuka Zoltán egyik vezéralakja az elszakított magyarságnak. Szenteleky Kornél írja róla az előszóban, hogy «az ő csodálatos aktivitása, lankadatlan hite, kifogyhatatlan energiája teremtett életformát, megnyilvánulási és fejlődési lehetőséget a fiatal, bizonytalan és gyenge lábakon tipegő vajdasági irodalom számára.»

Vas István nagyon rokonszenves és sokat ígérő költő. Inkább korán érett, mint kiábrándult ifjú s minden gyűlölet nélkül zárkózott ; öreges jólelkű-

séggel, megértő részvétellel nézi az embereket. Amit mond, mindez önként vállalt, eseménytelenségében sem fájdalmas magány világából való. Roppanat érzékeny, csaknem félenkszávú elégikus, pedig versei mélyén, ha a szavak nem tüntetnek is vele, nagy önérzet, becsvágy forr s egész megjelenésében látni, hogy szigorú kritikus önmagának. Sohasem törekszik szenzációra, fiatalos elképesztésre s bár újvilágot akar ő is, nincs köze az utca nagyképű riadóihoz. Higgadtan élvezi a szépet, amit a valóság elkerülhetetlen, lehangoló jelenségeiben is meg tud találni s nagyon közvetlen. Valóban benne él a verseiben ; a pesti ős pompája, a ködös tél, egzotikus égővek, idegen népfajok, életek csöndes víziói, elhalt barátjának emléke, a körülte, nélküle zajló lét szeszélyes hullámjátéka, hosszú, tempós, kissé szándékosan lazított verssorokban, sokáig tovább élnek az olvasóban ; sokszor legapróbb részletükig kifestett, archaikus keretbe foglalt képei, régi olajfestmények tónusában ragyogva, nagyon közel hozzák szívünkhöz ezt a fiatal költőt, kinek legközelebbi kötetét reménységgel várjuk.

Vajthó László.

Még néhány szó Makkai János Hitler-könyvéről.

A *Napkelet* márciusi száma ismereti a legaktuálisabb magyar könyvet, Makkai János *Germánia új útakon* c. tanulmányát. S hogy most újólag foglalkozni kívánunk Makkai munkájával, arra nem pusztán az alkalmosság ad okot, bár ez is igen lényeges körülmény : a legutolsó néhány hét alatt Németország váratlanul száguldásra kényszerítette Európa cammogó, elköszvényesedett históriáját. S természetesen hadakozni sem óhajtottunk a cikkel, hiszen amit mond, az helytálló ; egyetlen célunk, amiért

megint felütjük Makkai könyvét, a kiegészítés.

Tény, hogy a tanulmány «java a hitlerizmusra esik». De lehet-e eleget írni a hitlerizmusról ? A hitlerizmus nem párt és nem politika. Talán legközelebb járunk az igazság megértéséhez, ha egy pillanatra biológiai szemmel nézünk : a hitlerizmust ugyan olyan módon termelte ki magából az emberiség, mint ahogyan fertőző betegségek ellen «immun-szérumokat» produkál. A nemzeti szocialisták győzelme nemcsak Németország sorsát döntötte el, hanem Európáét is. A kommunista világforradalom ábrándja összeomlott.

Nem ez az első eset, hogy az emberiség drámájának egy-egy felvonását a germánység játssza végig. Tacitus óta az európai történelem egyetlen egyszerű képletre vezethető vissza s ez a Rajnán inneni és a Rajnán túli testvérnépek örök párbaja. 71-ben az északi testvér győzött s e győzelem legnagyobb eredménye : a törzsek egyesülése, a császári birodalom, az *Erstes Reich*. Ezt a birodalmat rombolta szét 18 novembere. Makkai kimutatja érdekes könyvében, hogy a császárságot és intézményeit tulajdonképpen nem a német nép forradalma üzte el, hanem a győzelmes ellenség, tehát *külső* hatalom. Németország egyszerűen összeomlott. Ebből az összeomlásból mindössze három szervezet menekedett meg többékevésbé épen : a szociáldemokrácia, a radikális polgárság és a katolikus centrum. Ez a három párt azután — voltakép «tragikus kisebbség» — 1919-ben, Weimarban új alkotmányt ad Németországnak s ezzel megszületik a «Zweites Reich» : a nyomor és szükség demokráciája.

Az elkövetkező közel másfél évtizeden át ezek a baloldali, weimari pártok kormányozták Németországot. Nehéz idők ezek. Az embertelen békekötés, a nyomasztó morális és gazda-

sági terhek s nem utolsó sorban a kapitalista termelési rend válsága vég-sőkig fokozzák a tömegnyomort, a munkanélküliség ijesztő arányokat ölt: ehhez a demokráciához túlkésőn jutott Németország. Ilyen idők nem kedveznek a mérsékeltbb eszméknek. S valóban: a germán föld mihamar melegágya lesz a legtúlzóbb, a legszélsőségesebb ideáknak. Már Hindenburg első elnökké választása megmutatta, hogy a politika színképében jobbfelé tolódás észlelhető. De ugyanekkor hallatlan erővel tör fel a baloldal is, a vörös Internationale, a bolsevizmus pártja. Németország választóura kerül. Ha nem cselekszik gyorsan és erélyesen, a kommunizmusnak nevezett ázsiai pestis minden tatárjárásnál biztosabban elpusztítja... S Hindenburg elnök 1932 derekán a jobboldali Papent bizza meg kormányalkítással.

Ez a megbízatás kétségtelenül a tizenkettedik órában történt. De mint Makkai világosan kifejti, Németország sohasem juthatott volna el ehhez a történelmi fordulópontozhoz, ha nincs egy mozgalom, mely a germán népet a marxizmus ellen immunizálja. Ez a mozgalom a *Hitler-Bewegung*.

Hisszük — írja Makkai 1932 augusztusában, — hogy *Hitler uralomra* jut; és ellentétben a baloldali felfogással, azt is hisszük, hogyha uralomra jutott, aligha lesz olyan erő és hatalom, mely onnan detronizálni tudja.

Makkai tehát jóslott s jóslatát igazolták tények; s mégsem azért olyan érdekes, mert bevált, hanem mert híján van mindennemű misztikus elemnek. Makkai jóvendőmondása nem költészet és nem is «Wunschtraum»: ez a fiatal szerző tényekkel, számokkal, matematikával dolgozik. Az az egyenlet, melyet a német erőviszonyok alapos ismeretével állított fel, a hitlerizmus elkerülhetetlen győzelmét jelentette... S Makkai legfőbb érdemül éppen ezt a «matematikai» tárgyilagosságot véljük. Mert a sorok mögöl kiérzik, hogy neki magának is szívügye ez a roppant hitleri erőfeszítés s hogy lélekben a barnaingesek frontján harcol, de objektivitását mindvégig megőrzi; és nem titkolja el aggodalmait sem. A nemzeti szociálisták munkatervé merész munkaterv. A marxizmus kiirtása csak első «műsorszám». Az autarhia, a kollektív termelési forma bevezetése, a bank- és valutapolitika, a szociális plánumok: mindezek a munka olyan szövevényes tömegét tárják elénk, hogy alig győzzük áttekinteni.

A Rajnán túl félelmetes zúgással új világ épül. Meddig tart a vajúdás, mikor bújnak ki a ködből az új tornyok, nem is sejtjük... Egyet azonban már is lejegyezhet a történetíró tolla: 1933 március 5-én Tacitus szőke, szálas germánjai vértelen csatában megállították a mongol veszedelmet.

(Kaposvár.)

Szakáts László.

A «*Napkeleb*» márciusi számában *J. Galsworthy halála alkalmából megjelent a nagy angol író «Álomképek... fellegvárak...» című essay-je. A fordító neve elmaradt, pótlólag közöljük: az essay-t Balachy Béláné, báró Daniel Anna ültette át magyarrá.*

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. (Tudományos rendszerezés. V. kötet. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadása. 1933.)

Ez a kötet irodalmunk *nagy* századának: a XIX. századnak három évtizedét öleli fel. Milyen nevek sorakoznak fel benne! Széchenyi, Kazinczy, Csokonai, a két Kisfaludy, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty és Katona...

Ákár a kort, akár szereplő hőseit s ezek életét, akár az írók műveit és törekvéseit vizsgáljuk: egyképpen hódolatra készít mindenik. A kor a fel-támadásé, «reményben gazdag, tettben szopora», s el lehet mondani: sohasem volt ily tündöklő a magyar ég. «Ifjú ez a kor: Széchenyi kora!» Az írók élete minden regénynél érdekfeszítőbb s minden drámánál mozgalmasabb; a kor irodalmi termése pedig — röviden s igazán szólva — mai műveltségünk alapja.

A felsorolt költők és írók *egy* korban élnek, mégis mindegyik külön, önálló csillagpályát ír le. Egyéniségük, stílusuk, eszközeik s általában költői megnyilatkozásaik mind más és más, annyira, hogy mesterként játéknak tűnhetik fel műveik összehasonlíthatása, vagy egymásra tett hatásuk nyomozása. A drámaíró Katona József mellett drámát ír Kisfaludy Károly és Vörösmarty is, de ki találna támpontot rá, hogy műveikben egyező vonásokat kutasson? A lírikus Berzsenyi, Csokonai és Kisfaludy Sándor egymáshoz viszonyítva ép oly eredeti költők, mint amily távol áll egymástól Kazinczy, Katona és Vörösmarty nyelve. Nemcsak más költők, más emberek is. Külön világok. Írói és

emberi jellemükön egyaránt megvan az eredetiség bélyege s ha valamiben testvéreknek nevezhetők: csak abban a szüntelenül lobogó, a mai ember számára csaknem érthetetlen eszményi felbuzdulásban egyezők, melylyel nyelvünk «pallérozásán» túl művelődésünk hirtelen föllendítésében közreműködtek.

Ezzel a nagy korszakkal foglalkozik Pintér Jenő irodalomtörténetének legújabb vaskos kötete, mely nemcsak az írók műveit illető tárgyi ismereteinket egészíti ki anyaggyűjtésének páratlan gazdagságával, hanem az írók életét is tudományos műhöz illő őszinteséggel s oly aprólékos gondal tárja fel, hogy az olvasót a rendkívüli élmények egész sorozatával jutalmazza. S e részben úgy látjuk: amily fényes e kor hőseinek irodalmi pályafutása, oly borús a sorsuk, mely «ezer vakondként túrt gátat» életük elé. Sok sötét lapja van történetünknek, de alig van fájdalomabb, mint nagy íróink életrajza. Az újabban minden vonatkozásban divatosan használt «tragikus» szó itt valóban *talál*, mert Pintér Jenő adatai leplezetlenül fedik fel a keserű valóságot, hogy íróink tartós örömeiket, kivételes boldogságot legfőlebb a madáchi értelemben vett «küzdés»-ben lelhatték, mely feledtet az íróval egyéni bajt, inséget, balsorsot és kárpótol mindezért az ihlet és alkotás édes óráival. Hogy csak futólag érintsük a kérdést: kit ne rázna meg Széchenyi megdöbbentő élete, vagy Katona tragikus pályája? Kit ne hatna meg Kazinczy küzdelme, ki Kölcsey megható emlékbeszéde szerint «nyomorúsággal élt és halt» s sírját «szívszorulva kerüli ki a nyelv-

művész, *sorsától rettegén*? Vagy utalunk-e Vörösmartyra, kinek — mint Pintér Jenő mondja — «dicsőségével nem járt együtt anyagi jóléte s a megélhetésért erős küzdelmet vívott» majd «Világos után bújdosni kényszerült... s megtört lélekkel vonult szülőföldére». Nem is képzelhető el, hogy a Boldogság tartósan fogott kezét azzal a költővel, ki lelkéből szakította ki a magyar irodalom leglegsötétebb sorát: Az ember — ez őrült sár! — fáj a földnek... — Vagy idézzük-e a nagyok közt is tán legnagyobb tehetséget: Csokonait, ki előtt a boldogság tarka képzelet, «kedv, remények» csak pillanatokra villantak fel s egy küzdelmes élet és korai nyomorult elmulás határán azt sem érthette meg, hogy versei gyűjteményét láthassa? — Valóban, ha az egyéni boldogság és megérdemelt siker szempontjából nézzük költőink pályafutását, egy is aligha közelítette meg a «megelégedés»-nek azt a megnyugtató érzését, melyre Berzsenyi oly gyakran s végül is hasztalan vágyakozott. A Hymnus írójának bánatokkal s csalódásokkal terhelt élete után talán az egyetlen derűsebb sugár Kisfaludy Sándor életéről esnek ránk, ha ez is nem lenne véres a föltékenység, megbántott hiúság és önmagát túlélés keserű töviseitől...

Pintér Jenő irodalomtörténetének egyik nagy érdeme, hogy a sok különféle életrajz lényeges adatát összegyűjtötte s az életrajzírók szokásos szépítése nélkül *élet*hő képét adja az írók életének. Azt lehetne mondani, hogy nemcsak az írók életrajzát adja, hanem az életrajzok történetét is magában foglalja. Minden tárgyi adatot összegyűjt, minden érzelmi mozzanatot följegyez, hogy minél teljesebb kép alakuljon ki az íróról. Alig lehet elismerőbb szóval illetni módszerét, mint hogy szigorú tárgyilagossággal szólaltatja meg az érdekesebbnél érdekesebb adatokat. De

nehogy azt higgye valaki, hogy ez adatok «szárazak». Nem évszámok és nevek adatai fásasztanak itt, hanem évszámokhoz kötött külső és belső (lelki) események izgatják az olvasó figyelmét. Az évszámokon mint szövegen függenek az események képei. Pintér szerencsés módszere, hogy előbb főbb vonásaiban írja meg az életrajzot mintegy általános tájékoztatásul, majd részletekben, időrendbe szedve számol be az író élete minden évének történetéről. S az életrajznak természetesen ez utóbbi, apró betűkkel szedett része az érdekesebb. Itt tesznek vallomást azok az intimebb mozzanatok, melyeket a műveltebb olvasó, sőt a szakember sem mindig ismer. Pintér ekkép kettős életrajzot ad s ez általános és részletes rajz oly áttetszően világos, hogy a kép feledhetetlen. S megnyugvásunkra szolgál, hogy az arckép megbízható és hű, mert hiszen nem az életrajzírók szokásos elgondolásai, következtetései, önkényes belemagyarázásai és stilizálásai módszerével készült, hanem *tényekből* alakult ki képzetünkben. Mi alkotjuk meg a képet s nem az életrajzíró szeme erőszakolja ránk a maga látását. Egy találmányra kikapott példa szemléltetheti e világos tárgyalásmódot. Kisfaludy Sándor egy évéről van szó:

«1832. Május 18-án meghal Szegedy Róza. (Harminckét évig élt nejével békés házasságban, csak az keserítette, hogy Róza állandóan betegeskedett s nem voltak gyermekei. Még orvosi könyveket is forgatott, hogy nyomára jöhessen az elmaradt gyermekáldás titkának. Özvegye komorrá teszi, lelki levertsége mellett házi gondjai is kínozzák; nincs, aki kedvére főzön, betegségében nem ápolja senki, cselédjei csalják és lopják. Testvérhuga: Nanica Sümegen lakik, egyedül nála érzi magát nyugodtabban, ott nevelkedik kis lányrokona Vajda Amália is.)

Micsoda vaskos életrajzkötetnek kellene lenni annak, melyben az ilyen adatok helyet találhatnak! Az egyes

évek történetének csoportosításával Pintér Jenő 12 lapon el tudja mondani Kisfaludy Sándor életéről, amit róla tudni érdemes. Elképzelhető, milyen gazdag anyagot ad egy Széchenyi vagy Kisfaludy Károly életrajza. Levelekből vett idézetek, vallomások, kortársak véleményei adnak reliefet s életet az így rajzolt képnek s a szerző érzése annyira háttérbe vonul a tények igazsága előtt, hogy a történeti valóság szerény «névtelen» jegyzőjének tűnik fel.

Pintér Jenő nagy irodalomtörténetének eddigi kötetei után szószaporításnak látszik annak ismétlése, hogy az írók méltatását illetőleg is teljességre törekszik. Mondhatjuk: a legnagyobb teljességre. Már az életrajzi részben is feltűnt (különösen Széchenyi főbb gondolatainak és vallomásainak idézésénél) hogy a tudós szerzőt a pedagógus is lépten-nyomon követi, aki nem elégszik meg az irodalmi művek jellemző vonásainak elméleti fejtegetésével, hanem ahol csak lehet, példákkal világítja meg mondanivalóját, vagy a művek tartalmi kivonatolásával idézi az olvasó emlékezetébe az egykor tanultakat. Tán nem tévedünk, ha a teljességre-törekvést egy ponton túlzásnak tartjuk, ott t. i., ahol lírai versek tartalmi elmondásában nyilatkozik. A szerző ugyan gyöngéd kézzel, igen óvatos módon nyúl a versekhez s mondhatni: virtuozitással közli e versszemelvényeket, amennyiben a szebb versszakokat szóról-szóra idézi hosszú prózai sorokban s a vers többi részét is a költő szavaival mondja el. Úgyde a lírai vers oly érzékeny, hogy lehellestzerű érintésre is foszlik szépsége: ha szóról-szóra ugyan, de prózai sorokba írjuk át s ezzel megbontjuk a versformát. Az eredeti forma rég szemünkbe rögződött s e kép emlékét feldúlják a prózai sorok. Ezért a következő kötetekben e tekintetben még több óvatosságot ajánlunk, nemcsak azért,

mert szinte lehetetlen a mindinkább szaporodó remekművek (Petőfi, Arany, Ady) ilyenén számbavétele, hanem mert nem képzelhető el, hogy Pintér nagy irodalomtörténetének olvasója a verseket jól ne ismerje. Különben is vannak hangulatköltemények, szimbolikus versek stb., melyek mindenképpen elzárkóznak a közlés e módjától.

De minden más téren érdem a teljesség s Pintér művének jelentősége ép abban áll, hogy szeretettel öleli át az egész irodalmat. Méltatásaiban kitűnően foglalja egybe azokat az értékeléseket, melyeket e korra nézve az irodalomtörténet s a tanulmányok és kritikák mint egymással összhangzó egyetemes és végleges ítéleteket zártak le, de megvan a tiszteletreméltó bátorsága és önállósága ahhoz is, hogy kiküszöbölje az aránytalanságot és igazságtalanságot, melyet egyik-másik jelesünk (így pl. Csokonai) szűkebb térre szabott tárgyalásával az eddigi kézikönyvek feltűntettek. Összefoglaló méltatásai igen tárgyilagosságok és szabatosak. S ha — mint említettük — az életrajzaihoz csatolt irodalomban benne van életrajzirodalmunk története: méltatásaihoz csatolt jegyzetei kritikai irodalmunk egész történetét *szemléltetve* mutatják be. Minden jelentékenyebb műbíráló dolgozatának lényeges részét idézi, még akkor is, ha nem ért vele teljesen egyet. Általában nincs tekintettel politikai, faji vagy felekezeti elfogultságokra. Nagy Frigyes mondta: «Az én birodalmamban mindenki a maga faconja szerint üdvözülhet». Pintér irodalomtörténete oly átfogó nagy birodalom, melyben még a nemzetiségek irodalma is szóhoz jut, csak azért, mert *egy* ország, föld, levegő és történelem fűzi őket a magyarsághoz. Bizonyára vitatható, hogy a magyar irodalomtörténetnek e tág, már-már az egyetemes irodalomtörténetet súroló köre nem túlméretezett-e, de

jellemzőnek tartjuk e felfogást a szerző csodálatosan buzgó tárgysetetetére, mely e föld minden színű és nyelvű szellemi megmozdulását érdeklődésének körébe vonja s ezzel — minden célzat nélkül — önkénytelenül is a hazai föld őslakóinak testvérisége felé mutatja az utat.

Szinte igaztalanoknak érezzük, hogy nem mutattuk be e hatalmas — közel 1000 lap terjedelmű — kötet minden kiváló tulajdonságát. Így nem emlékeztünk meg eleven korrajzairól, sok friss adatgyűjtéséről, páratlan könnyűséggel útbaigazító beosztásáról, a tárgyismeretnek szinte bámulatbaejtő mennyiségéről s világos előadásáról. A ránk szabott tér azonban sietni kész s ezért be kell érünk a könyv e vonásainak nyomatékos hangsúlyozásával.

Annyi bizonyos, hogy szellemi műveltségünk ágai között multunk irodalma az, melyre legbüszkébbek lehetünk, mert hiszen nyelvünket, sőt jórészt fennmaradásunkat is neki köszönhetjük. Különösen e kor irodalmának, melynek három évtizedét Pintér mutatja be könyvében. — Vörösmarty idézte a régi dicsőséget s az azonnal meg is jelent, de nem úgy, ahogy a költő gondolta, hanem más formában: mint igazi dicsőség, mint a nemzeti élet örök erőforrása szállt a költő homlokára. Az övére és társaiéra. Illő, hogy Pintér Jenőt, e dicsőség egyik legkiválóbb jegyzőjét és őret nagy életművének befejezés felé közeledő e fontos állomásán munkásságát megillető elimeréssel köszöntjük.

Hartmann János.

Asztalos Miklós és Pethő Sándor : A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig. Budapest, 1933.

A világháború a magyar történeti irodalom szemléletmódjának fejlődési irányvonalára is jelentékeny befolyást gyakorolt. Nem dinasztikus politika volt a világháború irányítója,

mint a korábbi századok küzdelmeiben, — s nemcsak diplomáciai ügyesség, ipari vagy gazdasági felkészültség, hadvezéri tehetség volt benne döntő szerepre hivatott, hanem a politikai nemzet kereteit betöltő nemzeti-népi erő is. A kollektív népi fogalom áldozatos egyedének egyike, (az ismeretlen katona) lépett a korábbi héroszok helyébe s a hatalmas erőfeszítés eredményeit mérlegelő történeteszemlélet is — egy meg-rázó történeti élmény szomorú birtokában — sokkal mélyebbre látott, a ható erőknek hajszálgököreit is felkutatta immár, nemcsak a jelenben, hanem a történeti mult eseményeinek vizsgálatai során is.

Ez az új történeti szemlélet — a szellemtörténet — a háború után alakult ki s nálunk is értékesíti a nyugaton már alkalmazott tudományos módszereket. Legjelentősebb alkotása Hóman—Szekfű: *Magyar történelme*, melynek alapján készült a címben említett munka. Szekfű Gyula írt hozzá bevezetést, s ennek sorai szinte történetírói hitvallásként hangzanak; nemcsak gondolkodásra készítetnek, hanem szívbe is markolnak. Megérezzük, hogy a magyar Élet alkotásai két fő forrásból fakadnak: az ősi, meg-megújuló magyar népi erőből s a nyugati eszméknek koronként frissítő áramlatából.

Hóman és Szekfű kutatásainak eredményeit értékesíti *Asztalos Miklós*, aki a magyarok őstörténetétől 1848-ig terjedő részt írta. De Hómannak nemcsak a mult év őszéig megjelent két kötetét használta fel, hanem egy Angliában megjelenő összefoglaló tanulmánya kéziratát is s így az 1490-ig terjedő kort Hóman megállapításai és szempontjai alapján adja elő. Asztalos emellett felhasználta Szekfű, Eckhardt és Domanovszky sikerült rövid összefoglaló művein kívül a legújabb kutatók (Déer, Balogh J., Horváth H., Mályusz E.) eredményeit s a

Hunyadiak és a Jagellók korának korábbi monografiáit is. A középkori részt sikerült összefoglaló fejezet zárja be, amelyben a Mohács előtti magyarság kulturális, irodalmi, művészeti képét rajzolja meg.

Mohács után Szekfű Gyula művei szolgáltak vezérfonalul. E korban Erdély különleges szerepéhez mérten Asztalos másokon kívül (Jancsó, Szádeczky, Biró) saját kutatásait is értékesítette az erdélyi tudat kialakulásának tárgyalásánál, valamint a wittenbergi egyetemnek a magyar protestantizmusra gyakorolt nagy hatásánál. Előadását több kortörténeti adattal szinesíti és érzik rajta, hogy otthon van, akár ha a székelységről, az erdélyi iskolapolitikáról, a reformkorszak első nemzetiségi politikusról, Wesselényi Miklósról, vagy a Kossuth-korabeli erdélyi kérdéstről ír. A francia forradalom koránál Eckhardt Sándor, a reformkorszaktól kezdve pedig Szekfű Gyula *Három nemzedék*-kalauzolja.

Csak a főbb műveket említettem, amelyek felhasználásával sikerült a szerzőnek egységes történet szemlélet érvényesítésével a különböző eredményeket összefoglaló előadásba öntenie. A leghivatottabb bírálója, Szekfű Gyula írta róla a bevezetésben: «Nekem nagy az örömöm, hogy a jelen munka röviden és szabatosan adja e korokra nézve kutatásaim eredményét a magyar közönség legszélesebb rétegei számára».

A szabadságharc utáni időknek írója Pethő Sándor, a *Világostól Trianonig* c. mű kiváló szerzője. Régi munkása e kornak, e korba vágó essay-k, monografiák során megmutatta, hogy behatóan foglalkozik e korról. A szabadságharcnak és kifejlődésének drámái rajzánál világító fáklyaként vezette Károlyi Árpádnak Batthyány Lajosról szóló legújabb műve. Hosszú volna elsorolni a bel- és külföldi forrásmunkákat, amelyek

a kor eseményeit tárgyalják, de ha végigfutunk rajtuk s utána a szerző írását olvassuk, megérezzük, hogy publicista írta, de azoknak javából való, aki magas szempontokból szemléli a politika sokszor kicsinyes, meddő napi küzdelmeit. Éppen a kor közelsége, a jelenben is ható erők megérzése szuggesztíve befolyásolja nem ítéletét, hanem stílusát, s Asztalos nyugodt előadása után szinte meggráz Pethőnek vezércikkeiből is jól ismert szóképekben gazdag, patetikus nyelvezete. E részben a politikum uralkodik a maga adottságával, hisz ha a jelen bonyolult erőinek kihatását szellemtörténeti alapon mérlegelnék — az eredmény szubjektív színezetű lenne. — Műve azonban kétségtelenül nyereség, «mélyebb, őszintébb, magyarább történet, mint az előzők voltak». (Szekfű.) (yl.)

König Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. 1333—1932.— Mindenképpen megilletődött s tisztelő érzések között olvassuk át König Kelemen hatalmas monografiáját, amely a szécsényi ferencrendi zárda hatszázéves történetét nyújtja. A kötet több, mint elszigetelt helyi történet; a magyar ferences élet szellemi politikai, művelődéstörténeti átmetszetét kapjuk benne. Mondhatnók ígyis: a magyar történelem egy barátja a ferences szellem tükrözésében és sodrában. Így tekintve e munkát — s így kell tekintenünk, mert az anyagkészlet páratlanul nagy ereje kényszerít bennünket erre — kettős tanulságot kapunk belőle. Az egyik, a főlemelő, az, hogy így van igaz és méltó fogalmunk annak a szellemnek az erejéről, amely nemcsak szorosan vett vallásos érzést nevelő, hanem történelmi s nemzeti életet is átható képességet tudott nálunk megnyilatkoztatni. Ez korántsem jelenti azt, hogy a ferences szellem lényege a magyarság életében eltolódott, avagy másirányúvá elváltozott volna. A leg-

kevésbé sem. Hanem csak arra a mindig megújuló s friss termékenységre mutat rá, amellyel a ferences lélek a maga szellemének üdeségével s tartalmával sokszorosán szolgálta az idők igényeit. De úgy, hogy mindig érvényesek maradtak a ferences legendaírónak Assisi Szent Ferencről elhangzott szavai őréa is: *Semper idem*. Van azonban e kiváló kötetnek egy másik, leverő hatása is. E könyvről eszünkbe jutnak azok a monografiák, amelyek nincsenek meg, pedig meg kellett volna jönniök. Hol vannak a minden egyes kolostorról készült hasonló arányú művek? Sajnos, hogy majdnem úgy tesszük fel a kérdést: miért késtek el talán — örökre? Addig szó sem lehet arról, hogy igazi egyháztörténetünk lehessen, amíg ezek a részletmunkák el nem végezték a maguk helyi munkáját!

Éppen ez teszi különösképpen is értékesé Kőnig Kelemen lelkes könyvszolgálatát, amelynek azonban hasonló nagy tárgyi értéke is van. Talán egy-két kifogásolható rész akad benne; talán az áhitatos rendi tudat itt-ott elmossa a tárgyilagosság szigorú körvonalait. Ez a kegyelet azonban sohasem sodorja el fejtegetése módját az «error admirationis»-nak történelmet szétlazító s elhalványító útjára. Könyvének akkor adjuk meg a legnagyobb elismerést, ha hálával mondjuk ki munkája eredményeként: A szécsényi hatszázéves ferences élet mindnyájunkhoz hozzátartozik s eleven ereje az ezer magyar esztendőnek. —ss.

Joó Tibor: A történetfilozófia feladata és E. Tröltseh elmélete (Acta Litt. ac Sc. R. Univ. Hung. Fr.-Joseph., Sectio Philosoph., t. IV, fasc. 1.; Szeged, 1931) és: **Kerkapoly Károly történetfilozófiája** (Kny. az Athenaeum 1932. é. ¼ füzetéből). A fiatal kutatónak sűrűn megjelenő dolgozataiból meglehetősen határozottsággal bontakoznak ki egy tartalmas és komoly

életprogramm körvonalai. Van ennek a programnak egy *általános* része: bizonyítani, hogy az a Fichte-Hegelféle «idealizmus», amely a Windelband-Rickert és Dilthey-Spranger vonalokon megújulva, napjainkig elevenen mozgó erőtenyezője maradt filozófiai gondolkodásunknak, nálunk már a német megújulás előtt talált jeles szóvivőkre, mint Kerkapoly (1859, 1860), a Hegel-, Böhm Károly (1867-től), az inkább Fichte-tanítvány, és azóta mindmáig megszakítatlanul él tovább a Böhm-követők (Bartók György, Ravasz László, Imre Sándor, Tankó Béla, Révész Imre stb.), sőt már ezeknek a követői által is (Joó, Tettamanti Béla stb.). De ha szabad szerzőnk elindulásából (Történetfilozófiai alapok Böhm Károly rendszerében, Szeged, 1929), a címbeli kérdések vállalásából, a Hegel és Spranger történetfilozófiájáról 1931—32-ben ismételtelen megjelent dolgozataiból stb. következtetni, akkor Joó ezen az általános körön belül — az egyéniségében adott historikus hajlandóságoknak megfelelően — elsősorban annak a *speciális* részletnek a közelebbi kidolgozását tüzte ki feladatául, amelynek fontosságát éppen a Napkeletnek hasábjain (1929: 633. l.) emelte ki Eckhardt Sándor is: ő — a jelek szerint — mindenekelőtt egy történetfilozófiai rendszer kiépítésével szeretné a Böhm-től inaugurált épületet teljesebbé tenni úgy, hogy ez egyúttal, mint egy «kolozsvári» téglákból épített hidlás, megfelelő bázisul is szolgáljon az uralkodó «budapesti», Hóman—Szekfü-féle «szellemtörténeti» történetírás gyakorlatához. És ha ez a kettős program nyilván nem is fogja át a magyar «hegelianizmus» történetének összes, aktuális feladatait (megoldásra várna mindjárt: Böhm és a Minerva-Társaság, nevezetesen a Thienemann-féle irodalomszemlélet viszonyának kérdése is, stb.), — kétségkívül életprogramm ez és végrehajtva maximális

teljesítmény is volna. Amennyiben tehát Joó minden, eddigi lépése — nemcsak a fentírt két dolgozat — éppen ennek a munkatervnek alkotja egy-egy, tudatos és egyben szükségszerű alkatrészét, a bíráltnak elégedett helyeslését és sikerkívánását legfeljebb ha egy kérdés zavarhatná: Hogyan lehetett egy fiatal kutatónak ennyire készen lépnie ki és ilyen világosan látnia egy hosszú pálya útját (v. ö. különösen: Magyar Szemle, 1931. máj.; Ungar. Jahrb. 1931. júliusi sz.), illetőleg hogyan lehetett, hogy a közvélemény is a maga részéről, ezt a Joótól hozott novumot annyira ellenállás nélkül és olyan természetesként fogadta, amint azt ebben az esetben máris minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk? Nyilvánvaló azonban, hogy még ezek a különben feltűnő momentumok is érthetőek lehetnek. Szerzőnknek — úgy látszik — a legszerencsésebb pillanatban jöttek meg kintről a belső csatái: az egyéniségében legmélyebben rejlő diszpozíciókat csodálatos véletlen vagy ösztönös keresés hozhatta éppen akkor a Böhm—Bartók-iskola körzetébe, amikor ez potenciálisan a szellemtörténeti haladásunknak előterébe jutott.

*

Van különben a Tröltsch-monográfiának még egy, a szerző vázolt céljain túl, a tárgyra magára tartozó, mindamelllett nem kevésbé érdekes és érdeemes hozadéka is: Joó meglepő élesen látta meg és szinte túlgondosan preparálta ki Tröltsch szellemének komplex karakterét, amely tragikussá vált, miután senkinek sem adatott egyszerre egyformán elégíteni meg az egyetemesség és észszerűség (logikum) eszményét meg az örök, irracionális sóvárgást az ésszel el nem érhető (Tröltsch esetében: bizonyos, a történeti életet alakítani hivatott, ethikai-vallásos ideák) után. Csak azt kellett volna talán jobban kiemelnie, hogy ez a tra-

gédia nem egyéni, hanem alapjában olyan közös tragédiánk, melynek oka embervoltunkra és tudásunk természetére vezetendő vissza. Joó megállapítása tehát távolról sem jelentheti, hogy azok rosszabbak vagy gyengébbek volnának, akik «egész mellel» egyszerre a kettőt, «mindent» akartak, mint Tröltschnek — Platontól Dilthey-ig — annyi «theológus» elődje. És nem jelenti — fordítva, — hogy *lényegben* legalább, azoknak a tudásvágya is nem volna mindamelllett tragikus, akik óvatosabban, csak a partok mentén túl vagy innen, merték vagy merik a vízreszállást megkísérelni.

Marót Károly.

Just Béla: A szerelem lélektana Marcel Proust művében. (Budapest, 1932. A szerző kiadása.)

Just Béla szép és értékes tanulmányában a prousti regény középponti problémáját, a szerelmi életet vizsgálja s a pszichológus-esztétikus erőteljes markolásával nyolc fejezetben rendszerré szűri és megmagyarázza azt a bonyolult világot, mely Proust hőseinek lelkében gomolyog. Proust már tíz esztendeje halott, de a magyar nyelvű irodalom még mindig nem nyitotta meg határait e hatalmas művész s nagy lélekmagyarázó munkái előtt. Igaz, hogy Proust-féle író gyökerei sohasem törhetik át könnyen a felületesebb olvasórétegeket: akinél mese és külső dráma teljesen mellékes s minden történés a lélek világában épül regénnyé, az az író aligha számíthat széles népszerűségre. Az analitikus, pszichológizáló francia regény Proust műveiben elérte csúcspontját. Just szerint teljesen új dolgot a szerelem pszichológiáját illetőleg nem hozott, de anyagát olyan részletességgel vizsgálja, hogy «Stendhal vagy Sainte-Beuve megállapításai nyers vázlatoknak tűnnek fel mozaikszerű, aprólékos analízise mellett». A prousti ember szerelmi életét a dolorizmus motorja

hajtja. Az *A la recherche du Temps perdu* szerelmes hősei valamennyien dolorista hajlamúak: ez a fájdalom-kívánás szabja meg útjukat, tetteiket; innen van örökös, keresgélő nyugtalanságuk. Just Béla nem téved el a prousti mű rengetegében. Nem elégszik meg azzal, hogy kimutatja e hősök determináns alkatát, hanem sorra veszi azokat a lélektani tényezőket is, melyek a szerelem kialakulásában vagy megszűnésében közreműködnek. Bőséges példatárral bizonyítja, milyen mélyreható szerepet játszik Proust figuráinak szerelmi életében a képzelet és a megszokás. Meghatározza a hazugság és az önzés helyét a szerelmi gyakorlatban s rendkívül érdekesen világít rá bizonyos jelenségekre, melyeket azonban a régi iskolák nem tudnak kellően megfejteni. Ezek közé a «rejtélyes» jelenségek közé tartoznak többek között azok az esetek is, amikor pl. «a hazugság bizonyos idő múltán valóra válik». Vagy (s ezt a példát is említi Just) mikor valamit titkolunk, hazugságba menekülünk, aztán egy véletlen mozdulattal *eláruljuk* magunkat. E véletlen, áruló mozdulatoknak a mechanizmusa ma már kevésbé rejtélyes, mióta ismerjük a *tudatalatti én*, az elfojtott kívánságkomplexusok hallatlan, motorikus erejét. Proust hőseinek furcsa, látszólag illogikus, de valójában mindig szükségszerű és mélységesen következetes cselekvéseit sokszor csak ezzel az egyetlen módszerrel tekinthetjük át.

Just Béla tartalmas, lényegbe hatoló, franciásan világos okfejtésű tanulmánya komoly nyeresége esztétikai irodalmunknak.

(Kaposvár.)

Szakáts László.

Fejezetek a közjog és közigazgatási jog köréből. Némethy Károly születésének 70. évfordulója és a «Magyar Közigazgatás» félévszázados fennállása alkalmából szerkesztette Mártonffy Károly.

Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai rt. kiadása, 1932.

A címbefoglalt és 350 oldalra terjedő hatalmas kötet párhuzamosan ünnepli a patriarcha kort betöltött Némethy Károlyt és a «Magyar Közigazgatás»-nak, ennek a kiválóan szerkesztett közigazgatási szaklapnak, 50 esztendő fennállását. A két jubileumot azonban tökéletes egységbe fűzi össze magának, Némethy Károlynak élesmetszésű egyénisége és félévszázados közszolgálat, melynek hűséges tükörképét, sok vonatkozásban, éppen a jubiláló folyóirat évfolyamai sugározzák vissza.

A tisztelők és munkatársak hosszú sora tölti be egy-egy értékes dolgozattal az ünnepi kiadvány hasábjait és hódol munkával az előtt a munka előtt, mely öt évtizednek gazdag gyümölcszeivel állított «aere perennius» emléket a magyar közélet egyik legpuritánabb és legtiszteletreméltóbb férfiának.

Se tér, se mód arra nincs, hogy a «Napkelet» a Némethy Emlékkönyv negyvenhat kisebb-nagyobb terjedelmű cikkét és közleményét egyenként, bár csak pár szóban is, ismertethesse. A szakajtó feladata lesz majd számbavenni és lemérni azt a tudományos értéket, melyet azok külön-külön és összességükben képviselnek. Az ünneplésre önként vállalkozott munkatársak névsora azonban már egymagában is sokat jelent.

Bethlen Istvánnak és a magyar politikai tudomány nagyérdemű Nesztorának, Concha Győzőnek rövid, meleghangú üdvözlő sorai után négy közjogi értekezés vezet be a gyűjteményes munka érdemleges részét. Wlassich Gyula a mentelmi jogról; Polner Ödön a törvényhatósági önkormányzat lényegéről; Molnár Kálmán az államelméletek tételes jogi érvényesüléséről és Csekey István a rendeletalkotási jog új irányairól írnak, míg az ugyanide ötödiknek felvett köz-

lemény, a lefegyverzés problémájáról, inkább publicisztikai, semmint szorosan vett tudományos jellegű dolgozat.

Az általános közigazgatás területéről hét; a közigazgatási bíraskodás tárgyköréből pedig két értekezés szól. Külön is kiemelendők ezek közül *Tomcsányi Móricznak* a közigazg. tisztviselői képzés és az ügynevezett racionalizálás problémáiról szóló igen figyelemreméltó észrevételei, valamint *Szladits Károlynak* a közigazgatásban helytfogó magánjogi szervezetekről szóló rövid tanulmánya. Történeti vonatkozású közleményeket *Ladik Gusztáv*, *Blaha Sándor*, *Petrovics Elek* és *Ruhmann Emil* írtak; a közigazg. bíraskodás reformjáról *Rakovszky Iván*, míg éleztetebben dogmatikus jellegű értekezésekkel *Helle László* és *Némethy Imre* teszik az általános közigazgatási témakört elevennebbé és változatosabbá.

A sokágú közigazgatás részletek felé vezető útján tovább haladva az Emlékkönyv a törvényhatósági közigazgatás köréből nyolc, a községi közigazgatásából négy dolgozatot közöl, melyeknek egyike-másika közeledik ugyan a publicisztika horizonjai felé, de a megfigyelés és ismeretközlés terén értékes anyagot tud az olvasó elé tárni. Magasan kiemelkedő munkálat e tárgykörben az *Erekly Istváné*, aki «Közigazgatási reform és a nagyvárosok önkormányzata» c. nagy munkája II. kötetének egyik és a nagyvárosok önkormányzatáról szóló fejezetét bocsátotta az Emlékkönyv szerkesztőjének rendelkezésére.

Gazdagon nyert képviselőket a közigazgatási joggal egyre szorosabb viszonyra lépő társadalmi politika (öt értekezés); a pénzügyi és gazdasági közigazgatás (öt értekezés); a köz-

szolgálati témakör (négy értekezés) s végül «Visszapillantás» címén négy közlemény zárja be a kötetet s tér vissza ahhoz a meleg, *Némethy Károlyt* ünneplő közvetlen hanghoz, mellyel *Bethlen István* előszava az Emlékkönyvet az olvasónak beajánlotta.

Nem térhetünk ki az elől a különben hálátlan feladat elől, hogy az utóbb említett tárgykörökből egy-egy dolgozatot külön is ki ne emeljünk; hiszen valamennyivel foglalkoznunk a helyszűke nem engedi.

Nagy érdeklődésre tarthat számot így mindenesetre *Sipőcz Jenő* közleménye, melyben a székesfőváros háború alatti és utáni társadalmi és gazdasági tevékenységét ismerteti; *Benedek Sándor* s *Márfy Ede* pénzügyi vonatkozású cikkei; *Laky Dezső* értekezése a helyhatósági adózásról; *Imre Sándor* figyelemreméltó fejtegetései a közigazgatás és nevelésügy kapcsolatairól; *Magyary Zoltán* tanulmánya a közigazg. gyakorlati szakképzéséről és *Mártonffy Károlynak* széleskörű tudományos és irodalmi háttérbe állított dolgozata a köztisztviselők szolgálati pragmatikájának súlyos problémájáról.

Befejezésül még egyet: a «Festschrift»-szerű gyűjteményes munkák önmagukban való általános értéke: a szerkesztésen fordul meg. *Mártonffy Károly*, a szerkesztő bebizonyította, hogy negyvenhat szerző negyvenhat munkáját egy külsőleg is szerves egységnek mutató belső összefüggésbe tudta összeforrasztani. A jubileumi akció ünnepi sikerén kívül, így, a sikernek másik és talán érdemlegesebb, t. i. irodalmi eredménye: nem csekély részben az ő elismerésreméltó érdeméül tudandó be.

Kolozsváry Bálint.

Színház.

A murányi kaland.

Móricz Zsigmond vígjátéka a Nemzeti Színházban.

«Mindennél nehezebb műfaj»-nak mondja maga a szerző is — egyik színházi ujságban — a történelmi vígjátékot. Újat ezzel nem igen mond: Gyulai óta, ki azt szintén «kétes becsű genre»-nak nevezte, nem akadt színpadi író, aki igazán megcáfolta volna azokat a kitűnő érveket, melyeket dramaturgi nézetének megokolására (éppen egy Széchy Máriáról szóló színművel — a Szigeti Józsefével — kapcsolatban) Gyulai tüzetesen kifejtett.

Móricz belátva a műfaji nehézségeket, mégis nyilván azt remélte, hogy éppen ő lesz az, ki ez irodalmunkban széltére feldolgozott, de mindig bizonyos amazon-páthosz hangneméhez alkalmazott tárgyból a vígjátéki indítékokat kiszabadítja s azokból olyan kothurnusmentes, «emberi» komédiát állít színpadára, amely a háromszáz éves időbeli távolságon át is egészen mai érdekléssel foghatja meg a közönséget.

Csakhogy a gazdaságos kompozíció, a fődolgozókra szorítkozás Móricznak nem legkülönb írói erénye, színpadon meg éppen nem az. Amit művében könnyed vígjátéknak szánt, abból jóformán csak egy, jól — bár kissé elnyújtottan — megírt dialógus maradt hírmondónak: Mária és Wesselényi negyedik felvonásbeli jelenete a Murány alatti erdőben. De ez a hang is — kirívó stílusteréssel — olcsón bohózatívá, sőt operettívá alacsonyodik a darab zárószakaszában. Közben pedig az író órákat fecsérelni el Murány vára

belső, családi perpatvarainak aprólékos, még regényben elképzelve is céltalanul kényelmeskedő, színpadon meg egyenest elviselhetetlenül terjengős rajzára. Valahányszor Móricz idáig színrekerült, valami jótékony kéz nyílván mindig alaposan belegyomlált a szövegébe. Most a rosszul értelmezett tisztelet becsben tartotta minden szavát, pedig a szóból — bármily ösztövérvér is kétágú csелеkvénye — teljes ötödfél órán át ki nem fogy. Úgy adták elő darabját, ahogy megírta, megírni pedig úgy írta meg, hogy semmi kárba ne vesszen abból, mit tárgyával s a korrall kapcsolatban forrásműveiben talált. A sokgazdájú vár élete olyan aprószeres részletvonásokban kerül elénk, mintha teszem Takács Sándor valamelyik történelmi értekezését játszanák el a színpadon. S a házimunkázás, muzsikálgatás, sütés-főzés között történni egyéb sem történik, mint, hogy: Mária két mákvirág növényével meg ezek állatian önző és durvalelkű élettársaival vívja elkeseredett harcát, anyagi javakért. Történelmi vígjáték? Hamarabb: naturalista parasztkomédia, annak is meglehetősen szándékoltt és izetlen. Szentigaz, hogy Móricz írói ereje ezúttal is leginkább éppen egy-egy nyersebb fordulat biztos megragadásában nyilvánul meg, csakhogy ez az erő most mindúntalan ott vet lobot, ahol legfeljebb csak arra jó, hogy az állítólagos vígjáték szövevényében gromba lyukat égessen. Néhai Szigeti József murányi színművéről Gyulai így nyilatkozott: «Ez a Széchy Mária, ez a Wesselényi majdnem beteggé tett». Minket most ez a veszedelem főleg a jeles «sógorok»: Illés-

házy meg Listius uraimék részéről fenyegetett. Az a félállati hangosság, duhajkodás, lövöldözés, amivel ők a színpadon jó két órát elúrimumiznak : legsivárabb színházi emlékeinkhez tartozik. Szinte fellelékzettünk, mikor a másodsorban álló epizódfigurák vetették át tőlük a szót, a kenetes beszédű Kádas várnagy, vagy a konyhareceptjeivel okvetetlenkedő Pázmányné kulcsárasszony, noha az ő végnélküli litániái is jobbára azt a vágyat keltegették bennünk : bárcsak a színházban is alkalmazni lehetne hébe-korba a parlamenti — cloture-lámpát.

De ha ennek nem is, a rendezői kék plajbásznak joga a színházban is ősi jog, kár, hogy az igazgató-rendező, ki igaz szeretettel, a legkisebb dolgokra is kiterjedő nagy gonddal látta el tisztét, erről a jogáról szinte egészen lemondott. A forgószínpad alkalmazásában is nagyobb mértéket kellene tartani. Az egész füleki várat kacsalábon megforgatni csupán azért, hogy egy titkos követségre kiszemelt palóc paraszt a vár kazamatáiból a kapitány színe elé kerüljön : valóban felesleges. Ez a Wesselényi üzenetét vívó paraszt, kinek küldetése a drámának legszigorúbban vett expozíciójához tartozik, különben is csak a harmadik felvonás végén jut el a darab másik főszereplőjéhez, Murányvár asszonyához ! Ez mindennél jellemzőbb a szerző technikai tehetetlenségére : nem vet rá ügyet, hogy felvonások időtartama alatt a néző valósággal évszakokat érez elmúlni, hacsak az időillúziót a cselekvény belső szoros egymásbaileszkedése meg nem menti ! A füleki várúr «primőr»-uborkába rejtve küldi üzenetét, de mire ez a körülményes uborka eljut rendeltetése helyére : a mi érzésünk szerint már a későntermő murányi hegyen is vége az uborkaszézonnak . . .

A közreműködők közül a két főszereplőnek meglehetősen felemás feladat jut, közülük Petheő igen jól into-

nálja Wesselényit : valami diákos kedvességet, egy kis «stikli»-vágyat is vegyít alakjába, kár, hogy amíg a darab végén újra szóhozjut, szinte elfelejtjük ezt az intonálást. Somogyi Erzsi Móricz elképzeléséhez igazodott, ki a két férjet is végigszolgált Máriát — miért, miért nem? — mindenáron gyermeteg süldőasszonnyá igyekszik «átértékelni». A vár alatti találkán egy-két komolyabb hangja is szépen sikerült, a páncélos jelenet rikító színeit pedig egyéni szeretetreméltósága enyhítgette jótékonyan. A borissza sógorok figurái Sugár meg Kiss Ferenc kezében voltak. Amannak mérsékletét dicsérni lehet, emez azonban túlzott becsvágygal iparkodott megfelelni Móricz legszélsőbb elképzelésének az igazi «vadkan»-ról. Csoda-e, ha magyar grófja így sokkal hitelesebben bevált volna valami részeg kozák-altisztnek? Aczél Iona és Mátrai Erzsi baljós Széchy-lányai közül kivált az elsőnek jutott keserves feladat : mondókáját állandó hidegtelelés közt végigvacogni ! Nagyobb gyönyörűségünk telt Bartos meg Vizváry Mariska jóízű epizód alakjában s főleg Hosszú Zoltánnak minden ízében jellegzetes mozgású, zamatos beszédű uborkás palócában.

A pénz nem minden.

Bús Fekete László életképe a Vigszínházban.

A minapi méltóságos asszony után, aki trafikosságra jutott, most az okleveles tanárnőről szól a rege, aki cseleldsorba kerül. Ma ilyen az élet, mondja a szerző, s az élet ma bizony sokszor ilyen. Ilyen, de mégsem olyan, mint ahogy Bús Fekete megírja, hasztalan nevezgeti darabjait életképeknek. A részletei tökéletesen, azon nyersen hitelesek, akárcsak a fotografiák, de az összességük éppoly távol van a realitás s még inkább a művészet igazságától, mint a fényképek egyvelegé-

ből összegyűrt fotomontázs. Hiába magyarázgatja az író, hogy korunkban a pénz már nem minden többé, sőt kezd hovavetőbb kompromittálódni, hogy helyét átadja a tehetségnek és életrevalóságnak. Szép ez az igen morális alapokon nyugvó optimizmus, csakhogy maga a darab vajmi kevéssé győz meg afelől, hogy a tétel igazsága sürgősen kiderülni kívánkozik. Még csak azt sem nagyon bizonyítja, hogy a színpadi szerzők közül máris a tehetségeseké a pálya s nem azoké, akik az anyagi boldogulás réve felé igyekeznek.

A kis Zsuzsi álszobalány története cupringeri útnakindításától kezdve mindaddig, míg a házmesterék villany-szerelő és futballbajnok Janijával ösz-szeboronáltatik: bizony meglehetősen ponyvarecept szerint van kisütve és feltálalva. A csinos cseléd körül legyeskedő, de gyáva és lovagiatlan méltóságos úr, ennek férj-nagyfogyasztó neje, az «ügyetlen» ügyvéd, a forgalmi rendőr-házfelügyelő, az érzelmes szakácsnő, a mentor-hajlamú cupringer stb., szóval az egész «pesti ház»: csupa hamisítatlan, «echt» és «jól eltalált» alak egybeterelése egy nagyon is érzelmessé hamisított, csöppet sem valódi és inkább ügyesen ki-, mintsem igazán eltalált történet lebonyolítása céljából. A történet azután — bármennyire «korunk jelszavát» volna is hivatva propagálni — végül csupán az író mesterkedéséből s nem a maga benső, embersorsok közt szövődő tartalmánál fogva áll meg — úgy ahogy — a színpadon, melyre itt még külön, szokatlanul nehéz feladat is hárul: az ú. n. «atmoszféra» megteremtése. Ebben a díszlettervező Vörös Pál csakugyan remekelt: olyan pesti berkaszárnyát állított a színpadra, mely szinte szöveg nélkül is azt szavalja polgári fülünkbe: «A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely!»

A ház lakói Hegedüs Tibor rendezői tehetségéből mind igen kitűnően

«laknak». Dayka Margit elragadó tanárnői úriassággal húzza le a méltóságos úr hegymászó-cipőjét, Jávor Pál hősiecs önsanyargatással tanul tőle hallevést és helyes magyarságot, Gombaszögi Ella olyan autentikus szakácsnő, akár egy Helfgott bácsi műtermében készült gyorsfénykép. Góthné a kelleténél többet beszélés művészetének valódi specialistája, csakúgy, mint Gárdonyi a cupringeri lelkivilágnak. Mály a helyzet magaslatán álló öre a rendnek. Rajnainak kevesebb csipőbillegetésre is elhinnők a léhaságot. A ríkító karrikaturán át az elrongyolt embersors valódi vonásaiból legtöbbet a Csontos szuggesztív rajzú zugprókátora éreztetett.

Rulett.

Fodor László vígjátéka a Magyar Színházban.

Molnár Ferencnek ma leghűsegebb tanítványa Fodor László, — még abban is, hogy akárhány ujdonságával szülőházáját csak halmozott külföldi sikerek után ajándékozta meg. A szülőháza viszont nem mindig s nem szükségképpen üti rá a maga pecsétjét ezekre a külföldi sikerekre. Ausztriai, német- és olaszországi multtal került elibénk ez a már fogantatásában jellegzetesen nemzetközi vígjátéka is, mely «a szerelmi és a játékszenvedély» összeütközéséből sarjaszt igen vékony, minden lelki igazságtól függetlenített, valóban mondvacsinált cselekvényt. Mert ez a *mondva* csinálás a Molnár-iskolának legszembeűnőbb jegye: a dialógus által, sőt a dialógusért van minden, a szó pillanatnyi kábító hatása hivatott elleplezni a szavak értelmi vagy érzésbeli termőtalajának meddő sivárságát. A «rulett» is ezúttal az a Molnár Ferenc-i góc, amely körül a dialóg pörög, szünet nélkül, mint a rulettgolyók a híres montecarlói «vesztőhelyen». Ez a monacói környezet is ígér némi színpadi

varázst: elvégre a «nagy» és «mondain» élet igézete a minden rendbéli lelki szegények közt örök. S végül: a «rulett» még az élet szimbólumául is beválhat, már csak azért is, mert az életet mindenhez lehet hasonlítani, hát még olyan «esélyes» valamihez, mint a szerencsekerék!

Fodor nászutas férje a zöldasztal mámoráért elveszti feleségét, ki a reménytelen konkurrencián elkeseredve, már egy tágszívű riviérai kokottnak kezd konkurrenciát csinálni. Ebben az inkognitójában találkozik ama bizonyos «deresedő halántékú» gentleman-nel, aki végül az alvajáró mérészségű asszonykát el is üti az ily csekélységek iránt már végkép elvakult férj kezéről. A férj rulett-hazárdsága meg az asszony erkölcsi hazárdjátéka fut versenyt az egész, meglehetősen gusztustalan, a legalantasabb szekszuális gondolatok körében mozgó vígjátékon, melynek a párbeszédnek pergőtűszerű élénksége az egyetlen elismernivaló oldala. Ebben Fodor kápráztató rutint szerzett, már szinte maga mögött hagyva az utóbbi években határozott ellankadást mutató Molnár Ferencet.

A Magyar Színház is főleg játékütemben nyújt kiválót: Tarnay Ernő rendezése jeles stílusérzetre mutat. A játékos férj lehetetlenségét Ráday szeles mozgással, friss beszédtechnikával takargatta. Törzs a «higgadt bölcsesség»-nek itt meglehetősen kongó igéit némi kedves egyéni melankóliával festette alá. Makay Margit a poentes beszédnek szinpadunkon egyik legragyogóbb képviselője s a lényében rejülő úriasság mindig jótékony ellenszere az efféle szinpad «démon»-ok iránt netalán érzékenyebb gyomrok megmozdulásának. A legnehezebb dolga a fiatal Sulyok Máriának akadt a kokottot játszó ártatlanság szerepében. Údén, izléselesen, figyelemreméltó biztossággal látta el feladatát. Kézijátéka még némi fegyvelmezésre

szorul, de a hangja magában is nemes anyag, alkalmas rá, hogy valóban a lélek muzsikáját közvetítse s a beszéde tisztaság és hajlékonyság tekintetében is mintaszerű.

Rédey Tivadar.

Négy színházi este.

A lagymatag színházi évad a vége felé közeledik. Az egymásra sűrűn következő bemutatók színes sorában nem igen akadt eddig sem olyan, amely zavartalan művészi élvezetet, vagy éppen valamiféle nagy színházi élményt nyújtott volna, — ezután sem várhatunk ilyen csodát. A színházak még hajszoltabb ütemben szaladnak a gyorsan múlt napok után, a produkció kényszerű szaporasága pedig az elmélyedő, gondos munkát akadályozza. A dráma-termést sem lehet olyan gazdagnak neveznünk, hogy e mohó darabfogyasztás mellett rá ne fanyalodnának színházaink a soványabb, sokadikrangú színmű-táplálék feltalálására. Így hát egy reménytelen *circulus vitiosus* keletkezik és a kellemetlen okok-okozatoknak e körtáncaiban a közönség sokat emlegetett pénztelensége csak egyik láncszem.

A darabontó Vaszary János legújabbban bemutatott bohózata például csirában maradt nyers ötlet, amely nem igen fogja csábítani a Belvárosi Színház finomabb ízlésű és irodalmibb csemegékhez szokott közönségét. Az ötletgazdag fiatal szerző új művéből teljesen hiányzik az élet- és problémalátásnak az a grotesksége, amely egy-egy szinpad írásában itt-ott felbukkant és remélni engedte, hogy a mélyen mai, új komédiatípusnak a modern olasz és francia dramatikusokkal versenyezni próbálkozó magyar művelője lesz. Ezzel szemben egyes jelek arra engednek következtetni, hogy Vaszary a filmoperett felé vette útját, új darabja pedig már egyenesen az amerikai burleszkeknek azt a korszak-

kát juttatja eszünkbe, amikor Chaplin még innen volt a *Kölyök* és az *Aranyláz* megalkotásán.

Egy modern makrancos hölgy a *Házassággal kezdődik* c. darab hősnője. Az elkényeztetett, önfejű, dúsgazdag leány férjhez megy szerelemből egy szimpatikus fiatalemberhez. Ez az amerikai Petrucchio kevesebb lélektani ismerettel rendelkezik, mint renaissance elődje, mert az esküvő előtt mit se vesz észre menyasszonya veszedelmes természetéből, különben azonnal — lemondana bösz Katájáról. (Igy azonban semmi sem lenne a darab-ból . . .) Mert az ujdonsült férj nem az a fiú, aki — szerelem ide, szerelem oda — nagyon ambicionálná az aszszonyzelidítést. Amikor közvetlenül a nászút előtt összevesznek azon, hogy melyikük vezesse az autót és a leány útrakel a férj helyett egy pohos imádójával, aki hajlandó minden szépségét teljesíteni, a férj vérző szívvel bár, a rövid félórás, de annál viharosabb házaselet után azonnal válni akar. Az első felvonás ennek a duettből quintetté szélesülő veszekedésfergetegnek mulatságos rajza. Ami ezután következik, annak édes-kevés köze van a főtémához. Az országúton szélvész módra száguldozó kisasszonyfeleséget rablók támadják meg és elfogják. Megtudva, kicsoda a foglyuk, váltságdíjat akarnak kicsikarni a dúsgazdag apától. A harcias menyecske réme lesz a rablóknak, jobbra-balra repülnek a pofonok és olyan kordában tartja őreit, hogy azok váltságdíj nélkül is szívesen elengednék már, csak-hogy megszabaduljanak tőle. De az amerikai «bösz Kata» nem megy el, várja férjét, — akit egy kicsit mégis szeret — hogy az szabadítsa meg. Végül is megérkezik a «szabadító» és miután jól összeverekszik hitestársával, a rablók revolverrel kényszerítik őket a kibékülésre, csak-hogy már elvigye a kentuckyi rablófészekből veszélyes és kellemetlen életparját.

Ennek a minden lélektani folyamatosságot nélkülöző mozidarab-mesének a vékonyka szálára egy sor vicc van fűzve. Ezek a viccek a mulattatók — sokszor szellemesek is, — nem pedig a darab. Az előadás — a szerző rendezésében — eléggé érdekes keretet szolgáltatott ezeknek a vicceknek. A «rapszodikus» amerikai menyecske megszemélyesítője, a szép és mondén Lázár Mária nem volt teljes hitelű kisasszony-fúria. A férj elejtett és vázlatosan megírt figuráját a kitűnő Páger Antal igyekezett megtölteni emberi tartalommal. Ha ez nem sikerült is minden vonatkozásban, nem az ő hibája. Mulatságos és egyéni alakká lett a sokszorosan kikoszarozott, gyáva, falánk, intrikus tözsdés, a fiatalasszony udvarlója, Huszár Pufi ábrázolásában. A rablóbanda tagjai és egymásközi jeleneteik azonban érdekesség nélkül valók voltak.

Biztosan több szerencse fogja kísérséni a Vígszínház legfrissebb ujdonságának előadásait. Hunyadi Sándor egy-két komoly balsiker után úgy látszik helyrebillent egyensúllyal írta meg *Ritz, 1919* című darabját. Azok a túlfeszült nagyotakarásból eredő gátlások, amelyek a *Feketeszárú cseresznye* kivételes sikere után az író zavarták, mintha eltűntek volna. Nem akart többet, mint amennyit tud: színes, mozgalmas életképet vetíteni a színpadra, minden zártabb kompozíció nélkül, valami egyszerű emberi kis mese keretében. Az író lelki hangszűrője három hangot zenget vissza élesen a lármás, bábeli életből: a férfi és nő testi és lelki szerelmének sikoltását, a pénz csörgését és nemzeti tudat tétova kiáltását. (Ez a sorrend az írónak a problémákat látó és életábrázoló képességében, ennek a képességnek különböző intenzitás-fokozataiban lelki magyarázatát.) A *Feketeszárú cseresznye*-ben az első és harmadik hang szövődött össze erőteljes egységbe. Új darabjában a leghalványab-

ban a harmadik szólal meg: a román megszállás napjaiban, a Ritz-hotel bárjába, ántánt-tisztek közé betévedő magyar katonatiszt ajkán. Legerősebben az első zeng: hogyan adja oda lányságát egy fiatal, kedves teremtés, akit megérintett a körülötte láposodó élet lehellete, egy ántánt-tisztnek, akibe beleszeret és aki sikertelenül akar kokottot formálni kis barát-nőjéből. Szinte valószínűtlenül ideális szerelme a leánynak, azután a futó kalandot kereső tisztben is szerelmet ébreszt. De nem belülről jön a megváltás. A könnyelmű fiú elverve mindenét, piszkos adósságokba keveredve, rangjától megfosztva, már halni készül, amikor beviharzik ajtaján testvérbátyja. Ügyeit rendezzi és tudjuk: a főhadnagy elveszi feleségül a lányt, aki már a szíve alatt hordozza a gyermekét.

Ezt a kis történetet szerencsés kézzel 1919-be helyezi Hunyadi Sándor, csaknem kizárólag a külföldi katonai misszió tagjai közt pergetve le a lazán összefűzött jeleneteket. (A Vígszínháznak ezzel alkalma nyílik pompás és valóságghű enteriőrök sorát forgatni el színpadán a nézők előtt...) Hunyadi képei élnek, ha kissé egyoldalúnak érezzük is a «vérnek és aranyknak» ezt az erős kicsengését az élet polifon zenéjéből. Nagy kár még, hogy sűrűn zavarják fülünket nyers, sőt durva szavak, mondatok. A realizmus ezt nem indokolja, mert a valóságnak egészen más akusztikája van, mint a színpadnak, a színháznak.

Az előadás kifogástalan, gondos. A rendezés az ántánt-tiszteket időtlen uniformisokba bujtatta, ami azonban nem akadályozta meg felismerésüket. A simán és elegánsan összejátszó együttesben mindenki helyén volt. A szerelmes kis Ilona fő szerepét a fiatal és tehetséges Ágai Irénre bízta az igazgatóság. A kísérlet jól sikerült. Ha volt is egy-két jelenete, amelybe több, teljesebb, emberibb életet le-

helhetett volna, Ilona, Ágai kisasszony ábrázolásában, megfogta a nézőket. Jávor Pál keménykötésű, hevülékeny, könnyelmű, majd keservesen vergődő főhadnagya, Csontos Gyula talpig katona puritán ezredese, Gárdonyi Lajos Markót érdemlő siberje, Gyergyai István visszataszító bár-énekese és Fejes Teri szeszélyes, szeles kokottja voltak az est legszebb és legértékesebb színészi produkciói.

A Kamaraszínház a *Caramba* sikerén felbuzdulva és talán az egykor sok varieté-, majd operett-előadást látott falak misztikus kisugárzásának hatása alá kerülve, melyet úgy látszik nem gyengített meg a páréves nemzetiszínházi múlt emléke sem, hátatfordított a színműirodalomnak és *Bolondóra* címen zenés burleszket tűzött a műsorára. Kizárólag a lelkes színész-gárda kedvéért kivételesen szívesen foglalkoztunk volna az előadással, amelynek nem egy jelenetében a régi *commedia dell'arte*-k halhatatlan kacagató ereje támadt fel. A főpróbát Pest színházi életében páratlanul álló botrány kísérte: a sajtó képviselőinek egy része kiszorult a nézőtérrel és így nem áll módunkban beszámolni az előadásról.

A Nemzeti Színház olyan fáradhatatlan lendülettel dolgozik, mintha még mindig a főidényben lenne. Az irodalom barátainak őszinte öröme mére műsorába iktatta R. Besiernek a nagy angol költő-házaspár, Robert Browning és Elisabeth Barrett regényes szerelméről szóló darabját. A Londonban és Newyorkban hatalmas sikerrel játszott dráma *Ahol tilos a szerelem* címen került színre nálunk. Az irodalomtörténeti alakok itt tulajdonképpen mellékesek. A lényeges a modern pszichológia, mely igen érdekes tárgyra bukkant az öreg Barrett Wimpole-streeti ódon házában.

Elisabeth régidők óta bénán, betegesen fekszik apja házában. Az irodalomban, költészetben talál életcélt és

menedéket, mint ahogyan tudatalatti ösztöneitől indítva a betegségbe menekült apja megsejtett rettenetes szenvedélye elől. Az öreg Barrett előtt sem világos ez a lappangó érzés, ami több, mint az apai szeretet. Ő a túlzó vallássosság védsáncái mögé bujik fenyegető önmaga elől. Közben zsarnoki szigorral tilt el házában minden szerelmet, nehogy többi gyermekeinek példája ismeretlen vágyakkal töltse meg romantikuslelkű legidősebb leánya szívét. Mániákus féltékenységgel küzd a természetes, igaz, emberi szerelem ellen, anélkül, hogy komolyan önmagába merne pillantani és a tudat napfényére emelni a sötét mélységekben meghúzódva élő rejtelmeket. De minél zsarnokibb módon uralkodik gyermekei seregén, annál éhesebb, sóvárgóbb lélekkel várják azok az emberi élet tavaszának napfényét, mely mégis rásüt ezekre a szerencsétlen rabjaira a Wimpole-streeti háznak.

Elisabethre is . . . Robert Broniwng előbb lávaforráságú, titokzatos verseivel hódítja meg ezt a szomorú szívet, majd levelezni kezdenek, kapocs szövődik e két nagyszerű költő-lélek között, majd a személyes találkozás végleg nyilvánvalóvá teszi, hogy egymásnak elrendelt élet az övék. Elisabeth számára egyszerűen értelme lesz az életnek és a szerelemtől erőre kapott lélek legyőzi a beteg test tehetetlenségét. Gyorsan gyógyul . . . Már utazhatna. Itáliába! De az öreg Barrett, aki féltékenyen látja, hogyan csúszik ki kezéből a gyermekei fölött való hatalom, látja az egészségessé lett Elisabeth belső felszabadulását, elveszti a talajt a lába alól és kitör belőle az önmaga előtt is titkolt rettenetes vallomás. Elisabeth most már egy pillanatig sem akar ittmaradni, ebben a sötét házban, megszökik Robert Browninggal, aki titokban feleségül vette.

Ezeket a mozgalmas, színes, drámai lelki változásokat írta meg R. Besier öt felvonásban, aprólékos, gazdag rész-

letezéssel, sok költői erővel. Amit a Nemzeti Színház előadásán láttunk, az egy más darab volt. Az utolsó felvonásig egyetlen néző sem lehetett tisztában azzal, hogy az öreg Barrett tulajdonképpen miért is ellensége annyira a szerelemnek. Egy gyakran neveléséges, ellenszenves, modern Tartuffe élt előttünk a színpadon, a túlzó puritán egy remek karrikatúrája, nem pedig ösztöneinek végzetes, sötét szörnyeivel viaskodó, szerencsétlen ember, akinek lélektani tragikus mozzanatai néhol félelmes erővel viharzanak el előttünk. Az ötödik felvonás nagy vallo-mási jelenete pedig későn és halványan tárta fel a nézők előtt a dráma igazi lelki motorját, amelynek itt már fel kell robbannia. Elismerjük, hogy Budapesten és a Nemzeti Színházban nem lehetett volna a hiteles darabot játszani, azzal a pszichológiai meztelességgel, ahogyan Londonban vagy New-Yorkban játszák. Ebből a szempontból viszont dicséretes Odry Árpád gondos, érdekes és művészi színészi munkája, amivel másnak mintázta meg az öreg Barrett különös arcát.

Tökéletes volt Bajor Gizi mint Elisabeth Barrett-Browning. Ez a hárfalelkű és hárfahangú, csodálatos színészasszony szinte minden esztendőben megajándékozta a közönséget egy-egy igazán «nagy» alkotással. A szenvedésnek és szerelemnek szinte zenei szépségű tetet-öltése volt a benne életre-kelt Elisabeth.

Pár nappal utóbb az *Antigone* felújításával tett tanúságot a Nemzeti Színház amellet, hogy a klasszikusok kultuszát változatlanul elsőrendű kötelezettségének tekinti. Amennyire a színház tradíciója megengedi, maivá hangolt, gondos előadás keretében, új rendezésben, új szereplőkkel került színre az elmúlhatatlan szépségű monumentális tragédia. Az egész előadás emberibb hangnemre volt hangolva. A hatalmas pátoszú mondatokat igyekeztek a szereplők lélektanilag reálissá

tenni, egyben belső túlfűtöttséggel telíteni meg. Ha nem is érte el minden jelenetben és minden szereplőnél ez a túlméretezett lelki drámaiság az *extázist*, az alapfelfogás és a nyom, amerre elindultak, helyes volt. Meglepően szépen sikerült Lehotay Árpád Kreonja. E szertelen jellem sokszínűen és erőteljesen bontakozott ki ábrázolásában. Csak elmenetelére kell jobban vigyáznia, hogy az is mindig szervesen az előző jelenet folyománya legyen és hogy testtartása, járásának ritmusa, híven tükröztesse a hős lelkiállapotait. Mátray Erzsí Antigonéja új, értékes oldaláról mutatta be a kitűnő művésznőt. Nemesen csengő alt hangján drá-

mai erővel keltek életre Sophokles mondatai. Dekoratív mozgása is kellemesen támogatta játékát. — A színpad ízléses és nagyvonalú. A rendezés komoly, értékes munka, csak a kórusok beállításával nem tudunk egyet-érteni.

Az *Antigone* mellett Marivaux finom, mulatságos rokokó vigjátékát újította még fel a színház. A *szerilem és a véletlen játékát* már csak azért is érdemes volt újra műsorra tűzni, hogy gyönyörködhessék a közönség Somogyi Bogyónak jóízű, csupahumor kis francia szolgálóleányában, mely a rokokókosztümön is átizzó magyar színeivel bűbajos színészi alakteremtés.

Németh Antal.

Képzőművészet.

Kiállítások.

Az *Ernst-Múzeum* legutóbbi csoportkiállításán a legnagyobb várakozás *Kernstok* Károly gyűjteményéből bemutatását előzte meg s tegyük hozzá, itt érte a közönséget a legnagyobb csalódás. *Kernstok* a háború után Németországban dolgozott s a germán expresszionizmus hatása alá került. Hazatérve ez a hatás egy ideig eleven maradt, ez az új gyűjteménye azonban azt mutatja, hogy a művész vissza akar térni ifjúkorának iedáljaihoz, a nagy aktos kompozíciókhoz, melyekkel annakidején emlékezetes sikerei voltak. A visszatérés nem sikerült. Új képei sem rajzban, sem színben nem foghatók a régiekhez, színezésük önkényes, rajzuk nehézkes, kompozíciójuk erőltetett. Különösen rajzbeli fogyatékoság tűnik fel ennél a művésznél, kinek kitűnő rajzkultúrája közismert volt. Nagy kompozícióit a régiekkel összevetve, első pillantásra feltűnik a rohamos visszafejlődés. Néhány képe úgy hat, mintha egy ismeretlen, jó modern képet közepes tehetségű festő másolt volna le.

Vadász Endre, kit eddig aprólékos megmunkálású grafikájáról ismertünk, olajképeket állított ki. Ugyanaz a szeretetteljes elmélyedés jellemzi vásznait, mint rézkarcait. Témája a város és falu mindennapi élete, amit aprólékos gonddal és kedvesen ad elő. Nem vágyik feltűnésre, nem tűz maga elé nagyobb feladatokat, mint amelyeket meg tud oldani, rajzbeli készsége és finom színekultúrája megővja a tévedésekről. *Gallé* Tibor grafikákat állított ki, erősen színes és robusztus formanyelvű lapokat, melyek a fiatal művész fejlődését mutatják. *Petri* Lajos képmásszobrai kifejezőek, de kissé hidegek.

Újabb kiállításán az *Ernst-Múzeum* a *Munkácsy-Céh* művészsorsjátékának nyereménytárgyait mutatta be, csaknem száz művész, pártállásra való tekintet nélkül, vonult fel a művésznyomor enyhítésére. A céh ezúttal nyolcadik kiállítását rendezi az ezzel kapcsolatos sorsjátékkal egybekötve s áldásos munkájával méltán vívja ki a művészeknek és a művészet barátainak elismerését.

A *Tamás-Gallériában* *Simon* György-

János mutatta be újabb munkáit, színes rajzokat és akvarelleket, melyek afrikai tanulmányútja alatt készültek. Simon György János impeszionista látású művész, kit a látottak felületi élete kap meg. Gyengéden, lágyan írja körül a formákat, színekultúrája raffinált, futó élményeit rendkívül artistikusan adja elő. Grafikus, aki élményeit lejegyzí és nem törődik azoknak monumentális formába való összefűzésével, abban azonban, amit alkot, a maga nemében a legjobbat adja.

A Szépművészeti kiállítások hely-

ségében Frank Frigyes kiállítása nyílt meg. Az egyik teremben grafikák, a másikkban olajképek láthatók. Frank naturalista látású művész, aki évek óta kísérletezik a modern művészet nyelvének elsajátításával. Ez az igyekezete máig meddő maradt, nem tud szabadulni azoktól a rekvizitumoktól, amelyeket a festőiskolákban szedett fel. Újabb, friss akvarelljei azonban azt mutatják, hogy szívós erőfeszítései nemsokára sikerrel járnak. Ezek az akvarellek könnyedek, franciásak, a legjobbak, amit eddig a művész alkotott.

Genthon István.

Zene.

Brahms. (1833—1933.)

A nagy német zeneszerző neve születésének 100. évfordulója alkalmából sűrűn szerepel az idej hangversenyek műsorán. Dohnányi Ernő és Basilides Mária nagyszerű művészi teljesítménye emelte ki a többiek közül a filharmonikusok ünneplését. Az igazi zeneértők lelkében Brahms mint a nagyvonalú «Deutsches Requiem» megalkotója él, ugyanaz a Brahms, aki igen sokáig csak mint a magyaros témákra szerzett «Ungarische Tänze» szerzője volt ismeretes és népszerű a világ előtt. Az annyira közkedvelt magyaros témák ilyen kiváló zeneszerző feldolgozásában természetesen sokkal könnyebben és szélesebb körökben terjedtek el, mint a nehezen megközelíthető, súlyos szellemi tartalmú szimfonikus művei. A filharmonikusok Brahms-estéjén 4 szimfóniája közül a másodikat, a B-dur zongoraversenyt és a Vier ernste Gesänge-t hallottuk. Maga a műsor nem volt igazán reprezentatívnak mondható egy olyan alkotóra vonatkoztatva, aki az operát kivéve a zene minden területén jelentős alkotásokat hagyott hátra, de művészetének jellegzetes vonásait ezek-

ben is feltalálhattuk. Egyenes és őszinte ez a művészet, mint amilyen Brahms emberi egyénisége is volt. Férfias, fegyelmezett ereje a formát nagyvonalú egységbe kényszeríti, tudatos, mesteri készségének, igazi észak-német teoretizáló hajlandóságának hűvös árnyékában rejtett fájdalmak, fojtott vágyak izzanak. De az egyensúly sohasem bomlik meg: Brahms erős egyéniség, aki keserűség nélkül hordja benső sebeit, aki megőrizte sajátos lelki törvényszerűségét anélkül, hogy ezáltal a külvilággal összeütközésbe került volna. Egyes tételekben különös szépségében nyilvánul meg Brahms zárkózott lelke, bánatának, derűjének átszellemültsége, előkelő tartózkodásának fátyolán keresztül annál megragadóbb, mélyebb rajongása, könnyein átsugárzó mosolygása. Ezt az igazi brahmsi hangulatot tökéletesebb átéléssel visszaadni, mint ahogy ezt Dohnányi mester a zongoraverseny «Andante» tételében adta, bajosan lehet. A művet nemcsak játszotta, hanem vezényelte is. Mondhatjuk, hogy maga a zongora szebben és teljesebben hangzott, mint az egész zenekar.

A «Vier ernste Gesänge» Brahms egyik legelsőbbi és legtökéletesebb

alkotása. Eredetien zongorakisérettel, tehát meghittebb keretekbe írta. Itt mindent megtalálunk, ami Brahmsban ragyogó volt, erős és halhatatlan: a legmagasabbért vívott küzdelmét, szenvedésben megtisztult mély erkölcsi-ségét. Szövege, amelyet a Bibliából választott ki, valósággal zenére íródott. Az első ének csupa fásult, reménytelen panasz: az ember, állat, minden, ami él, megszűnik egyszer, minden út ide vezet. Egy gazdag, termékeny élet végén a mester magára vonatkoztatja a próféta szavait: «nichts besseres ist, denn das der Mensch fröhlich sei in seiner Arbeit, denn das ist sein Teil». A második énekben éles keserőséggel adja elő az énekszólám a szöveget: az igaztalanul szenvedők könnyeit látja a próféta, akiknek nincsenek vizsgálói. Jobb a holtaknak, de még jobb azoknak, akik még nincsenek, mert semmi földi rosszban nincs részük. Itt megenyhül a sötét hang, lágy részvétbe olvad fel az ének, hogy még keserűbben hangozzanak fel a harmadik ének szavai: «O Tod wie bitter bist du». Könyörtelen a halál, midőn annyi ifjú, boldog embert ragad el az életből. De ismét átragyog az enyhülés hangja: «O Tod wie wohl tust Du dem Dürftigen, der nichts Besseres zu hoffen, noch zu erwarten hat! O Tod wie wohl tust Du». A mű koronája az utolsó ének. A szeretet himnusza, Brahms szívének legmagasztosabb látományai oldódnak itt fel a legtisztább összhangban. Itt éri el Brahms azt a magaslatot, ahol a legnagyobbak mind egy nyelven beszélnek.

Basilides Mária klasszikus, nagyvonalú művészete, rendkívüli stílus-érzéke remekelt a dalok előadásában. Egy operaénekesnő művészetének nem lehet nagyobb tűzpróbája a hangversenydobogónál. Itt elesik minden külső csillogás, dekoratív pompa, tetszetős keretek, csak maga a kifejezés ereje, a művészi egyéniség áll előttünk.

Ebből a szempontból Basilides Mária minden idők egyik legnagyobb magyar énekesnője.

*

«*Árva Józsi három csodája*» címen magyar szerzők munkája került bemutatásra az Operaházban. Kis, egyfelvonásos mesejáték, amelynek szövegét *Márkus László* és *Mohácsi Jenő* írták, zenéjét az újabb magyar zeneszerző elismert tagja, *Kósa György* szerezte. Érdekes újabb kísérlet a népmese költészetének színpadra való átültetésére, amelyet a szerzők a régi formák újszerű összetételével vélnek megoldhatni. A mű tehát nem tiszta pantomime, mert az antik kórus mintájára beállított három faragó éneke hol előre jelzi a bekövetkező cselekményt, hol reflexiókkal kíséri a már megtörténteket. A cselekmény három kifejezési formában játszódik le előttünk: az énekszövegben elbeszélve, a színpadon eljátszva és a zenekarral illusztrálva. Mindehhez járul a fény, a megvilágítás, mint szintén egy fontos kifejezési forma, mert mindig arra a jelenetre, vagy személyre esik, amelyik hordozója a cselekmény folytonosságának.

Egyszerű a kis mese. Ott ül a szegény árva Józsi a patak partján és horgászlik. Fel-felvillanó reménykedés, majd szomorú csüggedés kíséri próbálkozásait, hiába, hal csak nem akad horgára. Megvilágosodik a szín másik oldala. A zene tánczenébe csap át, látjuk a gazdag úrfi dőzsölését, aki «várában duskál kevélyen, döllyfösködik a szegényen», de ime Józsi horgára egyszerre aranyhal kerül. Boldogan ugrál, táncol örömeiben. Ép arra téved egy fáradt, szegény öreg ember, aki esdve kér Józsitól alamizsnát. Józsinak semmije nincs, csak az aranyhala, mégis gondolkodás nélkül odaadja a szegénynek. Az öreg ember magasra emeli a halat és beveti a vízbe. Egyszerre nagy fényesség támad, tündérszép kisasszony halad az ámuló

Józi felé. Egy ostorcsattanás és ragyogó palota emelkedik Józsi nyomorúságos kunyhója helyébe: szép aszszony, gazdagság, mind az övé. De a gonosz úrfi megkívánja legfőbb kincsét, szépséges hitvesét. Három nehéz próbát mér Józsira, hogy elveszejtse. Tündéresszonya segítségével Józsi kiállja a három próbát. A szívtelen úrfi, aki még a szegény öreg embert is elutasítja ajtaja elől, meglakol. Vára vele együtt elsüllyed, míg Józsiék boldogan fogadják vendégül palotájukba az öreg embert. Az égen vakító fény-sáv látszik, a három faragó, akik mozdatlanul ültek az előtérben, most első éneküket zümmögve, vállra vetett bárdokkal távolodnak a messi hegy felé.

Kétségtelen, hogy mind a szövegben, mind a zenében sok finom költészetet, tiszta, sok helyen valóban emelkedett légkört találunk. Az egyszerű néplélek a jóság jutalmának és a gonoszság büntetésének olyan magától értetődő, természetes rendjét, vizsgálódásul nagy nyomorúságában legalább itt a mesék világában akarja megvalósítva látni. A szöveg feldolgozó és a zeneköltő mindenben egymásra találtak. Kósa zenéje híven követi a cselekmény külső, benső mozgalmasságát. Illusztráló készsége, leleménye különösen ott, ahol ez a naiv, egyszerű, gyermekeg kedély körében mozog, minden elismerésre méltó. Ez az invenció, ha nem is mindig közvetlenül, a népzeneből szívja főforrását. Itt-ott felcsillan a Magyar Zsoltár reminiscenciája, Bartók hangszerelésének, ritmikájának hatása is világosan felismerhető. Nem csoda, ha két ilyen nagy művészi egyéniség mellett nehezen tud önállóságra jutni a tanítványok serege. De egyet feltétlenül el kell ismernünk, azt a bár színekben, pompázatos sallangokban, vérdús expanzióban szegényebb, de idealisztikus őszinte világszemléletet, amely a zenéből felénk sugárik.

A mű hatását artisztikus szempontból rendkívül erősítik a színházi technika, a rendezés eszközei. A szemnek valóban bőven akad tápláléka. Ez az elv a modern színpadon mindinkább uralkodóvá válik. A tánckar szép mozdulatai, a tündéri jelmezek finom színei, a színpad legjobban sikerült részei, a kanyargó patakkal a távolba elvesző zöld rét levegős háttere szerves részei az előadásnak. A színpad előterét nem találjuk szerencsés megoldásnak: az oldalsó díszletek ormótlanak, benső terük teljesen levegőtlen és szűk, a tánckar nem tud szabadon kibontakozni, az úrfi amúgy is egy kissé túlméretezett toporzékolása pedig szinte komikusan hat az összeszorított keretekben. A mű koreográfiáját *Cieplinsky*, az Operaház kitűnő balett mestere készítette. Itt több helyen éreztünk stílushasadást. Azokhoz a mechanikus, merev mozdulatokhoz, amelyek mint a modern pantomime-stílus legfőbb ismérvei szerepelnek, a zenének is mechanikusabbnak, merevebbnek kellene lennie. Kósa zenéje messze áll az ilyen mechanizáló szándékoktól, mesetémájához sincs az üres bábmozdulatoknak semmi köze. Az, ami pl. *Stravinsky* *Petruskájában* helyénvaló, élesen ríkit az «Árva Jóska» meséjének romantikus, idealisztikus világában. A főszerepeket *Zsedényi Károly* (Józsi), *Csányi László* (az úrfi), *Szalay Karola* (a halkisaszszony) kitűnően játszották. A zenekart *Fleischer A.* nagy gonddal vezette.

*

Puccini egyik legnépszerűbb operájának, a «*Tosca*»-nak operaházi felújítása jó alkalom arra, hogy ráirányítsa a figyelmet ennek a nagy népszerűségnek titkára. Puccini jól ismerve alkotóképességeinek határait, szerényebb méretű világ zeneköltője maradt. Az örök emberiben nem a legnagyobb magaslatokat kereste, nem nagyszabású tragikus hősök vonzzák,

hanem a mélységesen emberi, őszinte szenvedelem, legyen az bármilyen szűk kis életkörre korlátozva. Különösen a szerelmükért életüket áldozó, végső konzekvenciáit hősiiesen viselő bájos nőalakjainak zenei jellemzése, mint amilyenek a Bohémek Mimije, a kis Cho-Cho-San, a Turandot kis Liuja, Manon, Tosca páratlanul állnak a zeneirodalomban. Minden operaszerző példát vehet arról, hogyan tudott Puccini olyan rikitóan kiélezett, teatrális szöveget, mint amilyen a Tosca szövege, zenéjével megneemesíteni. Különös plaszticitással él itt a zenének előre sejtető, a szövegen túlmutató ereje. Az első taktusoktól kezdve névtelen szorongást, egy feltartóztathatatlan végzet közeledését érezzük. Már a kezdet három akkordja, az egész zenekarból feltörő sorozata a B-dur, As-dur és E-dur hangzatoknak Scarpia miniatűr portréját, vad, kegyetlen erőszakosságát állítja elénk. Scarpia második motívuma a diatonikusan lefelé haladó éles hangszerelésű hangmenet még csak erősíti ezt a benyomást. A második felvonás ezt a fenyegető, komor színt a tetőfokra emeli. A határtalanul fájdalmas, halk vonósmotívum, amely Scarpia levélírását kíséri, már sejteti halálának közeledtét. Scarpia halálának jelenete hatás-vadászó, lélektani képtelenségekben bővelkedő triviális jelenet. Tosca áldozatát még felravatalozza, gyertyát gyújt melléje, keresztet tesz keblére. Nézzük, hová emelte a zeneköltő ereje ezt a csupa színjátásból felépített jelenetet. A borzadályt keltő Scarpia-motívumok a mély vonások, a fuvósok echóiban, a hárfa alig hallható dobütés és a tam-tam határozatlan hangzatában kísértetiesen hangzanak ki: minden árnyékszerű, lebbenő, mintha a halott utolsó sóhajtása suhanna el a falak mentén. Mintha a

zene szellemszárnyakon követné egy emberi lélek eltűnését a földi létből olyan régiókba, ahová a test már be nem hatolhat. Vagy gondoljunk csak a kínzó jelenetben Tosca vadul felzokogó «non piu posso» énekére, amely elgyötört, megindító könyörgésbe hajlik át, Cavaradossi híres levél-áriájának halálos szomorúságára, a még egyszer hatalmas lánggal kigyuló életsóvárgás utolsó lobbanására. Ebben a dalban az örök ember, a sorsal hasztalan küzdő örök ember tárja ki karját az élet minden szépsége, melegsége után. Ugyanilyen mélyen markol a szívbe a kivégző jelenetet kísérő zene komorsága. Ezekben a momentumokban rejlik Puccini jellegzetes nagysága. Nem tud felemelni, a világtól elvonatkoztatni, de szívének melegségében, őszinteségében, életszomjúságában annyi vonzerő, emberi közelség rejlik, ami nem tévesztheti el hatását.

Az új szereplők közül különösen *Losonczy* Scarpiáját emeljük ki. Játékban nagyon sikerült elgondolásai vannak. *Szücs* László Cavaradossi szerepében még nem áll biztos talajon. Énekében nincs elég ökonomia, ki egyenlítősen. Némely dolgot nagyon jól csinál, más annál kevésbé sikerült. Tosca szerepében *Bodó* Erzsi, egyéniségéhez teljesen távol álló művészi feladatnak minden kitűnő kvalitásai mellett sem tud eléggé megfelelni.

Az új díszletek közül főképp az első felvonás templombelsejének renaissance derűje, monumentalitása kelt egyszerű illuziót. Gyönyörű a római napkelte az utolsó felvonásban, az örökváros templomkúpóláin visszaverődő napfény folyton növekedő sugárzása. A zenekart *Failoni* Sergio pompás lendülettel vezette.

Prahács Margit.

Jo van Ammers-Küller és a női emancipáció kérdése.

A modern kor legvitásabb kérdései közzé tartozik a női emancipáció problémája. Vannak könyörtelen ellenségei és feltétlen hívei, de tárgyilagosan és komolyan kevesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Egy nő, Jo van Ammers-Küller, nyúlt legutóbb finoman és őszintén ehhez a kényes témához. Jo van Ammers-Küllert, aki *Tantalus* című regényével tűnt fel először, a modern irodalom legkiválóbb reprezentánsai közé lehet sorolnunk.

Jó és üdvös dolog-e, ha a férfi mellé versenytársnak odaszegődik az aszszony? Ez az a kérdés, amelyre választ keres és ad Ammers-Küller *Die Frauen der Coornvelts* — és annak folytatása — *Eva und der Apfel* című műveiben. A regény 1840-ben kezdődik egy kis holland városban, ahová Párizsból bevetődik az árva, szegény kis rokon. A gazdag Coornvelt idegenből cseppent vendége két különböző véráramlatot egyesít magában. Apja francia, édesanyja, aki elszökött a szülői háztól, hogy szerelmét követhesse, egy Coornvelt. A leány vérében tehát a holland alaposság mellett ott lüktet a francia könnyedség és a lázadás hajlama is. Valóságos forradalmat idéz elő a bieder holland családban, melynek tagjai a ház tirannus urának jármát nyögik. A leányok például a szemüket sem merik felemelni a férfiak jelenlétében. A vendég egyéniségének hatása alatt a Coornvelt-család nőtagjai ráeszmélnek, hogy más élet is lehetséges, mint a házimunkákban való elmerülés. A ház

gyermekai megkísérlik a lázadást, de túl erősek a kötelékek, melyek fogva tartják őket. Néhány sikertelen kísérlet után minden gyermek bele-törődik az atyai parancsba és feláldozza egyéniségét. A francia rokon nem tud beilleszkedni környezetébe és miután titkos vőlegénye, az egyik Coornvelt fiú, érdekből atyja akarátának enged és hűtlen lesz hozzá, ő is elhagyja a rokoni házat, de azzal a céllal, hogy életét sorstársai felszabadításának szenteli.

1870-et írnak! Megindult a nők harca az egyenjogúságért. A Coornvelt unokák körében is termékeny talajra talál az új eszme, különösen miután megismerkednek francia nagynénjükkel, aki álnév alatt, mint írónő, küzd a női emancipációért.

Az egyik leány elhagyja a házat, hogy családjá akarata ellenére keresztül küzdje magát a legnagyobb nélkülözések között az orvosi diplomáig. Sara Coornvelt leányai szembe helyezkednek az egész társadalom közvéleményével és inkább divatszálont nyitnak, mintsem hogy a szegény rokonok megvetett és megtúrt életét éljék. Heroikus lelkek mártír élete az övék, egy nagy eszme szolgálatában.

És jön a könyv harmadik része: 1924. A háború utáni Hollandia, a konjunktúra tetőfokán.

Az egyszerű kisiparos Coornvelt családból hatalmas gyáros-dinasztia lett. Az orvosnövendék, Elize, mint híres orvosnő, a királynő kitüntetésével tér vissza a rokoni körbe, ahol kedvenc húga és neveltje, a nagyeszű képviselőnő családjához költözik. Elvonul előtte a *ma* ifjúsága, melynek

szabadságáért, egyenjogúságáért és boldogságáért annyit küzdött. Megtört szívvel tapasztalja, hogy a fáradás hiába való volt. A magukkal meghasonlott mai leányok nem tudnak mit kezdeni a szabadsággal, náluk a szabadság szabadosságot jelent. Széjjel bomlik a család, a szabadon nevelt gyermekek nem ismerik az «otthon» édes fogalmát, élük «egyéniségüket», de mind elégedetlenek. A leányok legtehetségesebbje, a nagyjövőjű és szépen kereső Erzsébet, akkor lesz boldog, amikor lemond önállóságáról és első szerelmét követi Jáva szigetére.

Erzsébet a hősnője az *Eva und der Apfel* c. második regénynek is, melynek alapeszméjét Erzsébet maga adja meg, amikor elbeszéli: gyermekkorában fivérével sokszor azon a kérdésen vesztek össze, hogy vajjon Éva a tudás almájának nagyobbik részét ette-e meg, míg Ádámnak csak a maradék jutott, vagy Ádám kapta-e a nagyobb részt, amint azt testvére állította. Sokszor összeverekedtek ezen, majd később kibékültek, de egyik sem engedett az álláspontjából.

Erzsébet és férje útban vannak hazafelé. A fiatalasszony egészen nem bírta a klímát, főleg miután gyermeke halva született. A tétlenség és a honvágy aláásták erőteljes szervezetét. Férje szó nélkül otthagya jól jövedelmező állását, hogy neje miatt az európai szűkös keretek között teremtsen új életet magának.

A hajón egy másik nő is utazik. Éles ellentéte Erzsébetnek. Kissé buta, de ösztönösen ravasz, puha, «nőies», abba a típusba tartozik, amelyik nagyszerűen ki tudja játszani tehetetlenségét és így könnyen kelti fel a férfi legnemesebb érzelmét, a lovagiasságot a védtelen gyengével szemben. Érzékeikre is jobban hat, mint a rendszerint zárkózottabb, önfegyelmesebb, szellemibb lényű nők, mint amilyen Erzsébet is.

A férj legforróbb vágya: a gyermek. Erzsébet már beletörődött a gyermektelenségbe és szomjazza a munkát, észbeli erőinek megfeszülését, amelyek annyi éven keresztül parlagon heverték. A fiatal pár Párizsban telepszik meg. A távolból oly vonzó európai otthon kicsinyes és szűk keretei között az asszony szerencsétlen, nem bír beleilleszkedni. A tétlenség és a szűk anyagi viszonyok Párizsban is nyomasztóan hatnak rá, míg nővére révén, aki manequin egy előkelő divatcégnél, titkári álláshoz nem jut. A fiatal, energikus és nagytehetségű teremtés kiküzdí magának az első helyet a cég vezetésében és rövid időn belül kétszer annyit keres, mint férje. Munkájában örömet és megnyugvást talál.

Férje eközben mindjobban a «másik» hatása alá kerül, aki behálózta őt. Magához köti a férfit, «otthont» nyújt neki, amire mással elfoglalt és kifáradt felesége nem képes. Erzsébet átlátja a helyzetet és érzi, hogy csak a teljes őszinteség mentheti meg számára azt a férfit, akit szeret. Érzi, férje számára talán az is megalázó, hogy nem ő tartja el asszonyát, hogy nem elég neki az a «baráti» viszony, melyre ő, az asszony, olyan büszke volt. Két példa áll előtte, két nővére élete. Az egyik Pim, aki otthagya a szülői házat, hogy táncosnő legyen, ez teljesen hátat fordított a régi társadalmi hagyományoknak és most mint manequin tengeti életét. «Szabad.» A másik, Elly, az agyondolgozott családanya mintaképe, aki elvesztette minden érdeklődését egy magasabb színvonalú élet iránt, akinek összes erőit a mindennapi kicsinyes életgondok emésztik meg. Rabszolga. Erzsébet gondolkodik és mérlegel. Férje előtt nyíltan feltárja a helyzet tarthatatlanságát, ráveszi, hogy szakítson a másik nővel és — döntő elhatározáshoz jut. Lemond munkájáról és hajlandó férjét követni

a szűkös holland viszonyok közé, hogy ott, mint anya és feleség beteljesítse az asszony végső célját.

A feleletet a nagy kérdésre megadta az író: a nő megállja helyét az életben mint kenyérkereső, de nem ez a végső hivatása.

Ammers-Küller regényének sok érdekes sajátosságát az a különleges holland légkör magyarázza, melyben a mű íródott. Hollandia hűvös, átlátszó, nyárspolgáris, maradi légkörében a múlt és jelen szellemi áramlatai élesebb összeütközésbe kerülnek egymással, mint talán másutt. Élesebben látta tehát az írónő a problémát is. Főlöszleges mondanunk, hogy Ammers-Küller kiváló pszichologus. Alakjai élnek, tetteik meg vannak motiválva. Kitűnően illeszti őket a környezetbe, melyet pár jellegzetes tollvonással finoman és nagy szemléltető erővel rajzol meg. *Vitéz Kenyeres Jánosné.*

Könyv a dolgozó asszonyokról.

Führende Frauen Europas. In sechzehn Selbstschilderungen herausgegeben und eingeleitet von Elga Kern. 3. Auflage. 5. u. 6. Tausend München, 1929. Ernst Reinhardt. Neue Folge. In 25 Selbstschilderungen. 1930.

A kissé nagyigényű «Führende Frauen Europas» című színes interjú-sorozatot takar. Két kötetre való önéletrajz tanult és dolgozó asszonyokról, akiket az élet vezető polcra emelt. Nagyon érdekesek, egyéniek és sokfélék. Az északi nők hűvös és tárgyilagos adatsorozatától a déliek terjedelmes és intim részletekkel tüzdelt vallomásáig megtalálható itt minden árnyalat. S az egész tarkaságból érdekes kép alakul ki a dolgozó nők első küzdelmeiről és lassú érvényesüléséről. Az északi államokban, melyek elsőként nyitották meg egyetemüket a nőknek, mintegy magától, természetesen és nyugodtan ment a fejlődés és a nők elhelyezkedése a közpályákon

az alsóbb fokoktól az egyetemi katedráig, míg Közép-Európában az úttörőknek rengeteg akadállyal, ellenkezéssel kellett megküzdeniök. De ma már az egész nyugaton az érvényesülés és elhelyezkedés mértéke nem a nem és családi állapot, hanem a tehetség és munkateljesítmény. A nők nemcsak mint női mozgalmak vezetői, karitatív és szociális munkások, hanem mint egyetemi tanárok, orvosok, ügyvédek, erkölcsrendőrök, építészek, tudósok, írók és képzőművészek, parlamentek és községtanácsok tagjai működnek. Munkájukat igénybevétték a legellen-tétesebb politikai irányok, a fasizmus (Sarfatti) és kommunizmus (Kollontaj), nem nélkülözhetve agitatív képességüket. A legkülönbözőbb világnézetű, temperamentumú, életformájú nők kerültek össze, de ebben a mozaik-szerűségben mégis van valami egység: a fanatikus munkavágy és munkaszeretet, ami a nőt a családon kívüli munkára viszi s az érvényesülés felé hajtja.

Az összeválogatás kissé ötletszerű s mintha a világnézeti mérleg a fasiszta Sarfatti s a balti antikommunista Andronikow-Wrangell asszony szerepeltetése ellenére is kissé balfelé hajolna. Csaknem az összes európai államok női szerepelnek benne: németek, angolok, franciák, svédok, norvégok, belgák, hollandok, dánok, svájciak, oroszok, lengyelek, csehek, oláhok, bolgárok és görögök; a magyarokat azonban kihagyták belőle. Ez még önmagában nem volna baj. Nem szégyen hiányozni olyan könyvből, amely Európa vezető asszonyairól szól anélkül, hogy Undset Sigríd vagy Montessori Mária szerepelnének benne. Sajnos, azonban mégis szó esik benne a magyarokról.

A tartalommutatót átfutva egy magyar néven akad meg szemünk: Maróthy. De ami kíséri, az már nem hangzik ilyen magyarosan: Elena Maróthy Soltésová Turčiansky Svaty Martin. Önéletrása mindjárt egy prá-

gai szenátornőe után következik, mintegy meghúzódva szárnyai alatt. Az önéletrásból azután megtudjuk, hogy a «Schriftstellerin und sozialpolitische Arbeiterin»-nek nevezett Soltészné Maróthy Ilona egy szlovák evangélikus lelkész leánya, aki már zsenge gyermekkorában atyjával együtt búsongott népének, a szlováknak elnyomatásán a magyar rabiga alatt. Később életét a Zivena szervezésének szentelte, amelynek célja szlovák női iskolák létesítése lett volna. «De mint-hogy ezt a magyarosító politika lehetlenné tette, a szlovák asszonyok testvéreikkel, a cseh nőkkel karöltve a szlovák háziipar fellendítésén és értékesítésén fáradoztak. Igaz ugyan, hogy az Izabella főhercegné vezetése alatt álló pozsonyi háziipari egyesület is ezzel foglalkozott, de aljas módon mint felsőmagyarországi termékeknek szerzett nekik világpiacot. Ez ugyan kenyeret adott a szlovák asszonyoknak, de hát nemcsak kenyérből él a nemzet. A trianoni békekötés azután meghozta a nagy felszabadulást, most már a világ asszonyainak nem a nemzetiségi ellentétek kiélesítésén, hanem a nagy megértésen kell dolgozniok.»

A cikk cáfolatával e helyen fölösleges volna foglalkoznom, bár joggal kérdezhetném, hogy a magyarok ádáz magyarosító munkája mellett hogy lehet az, hogy egy Maróthy nevű magyar család ilyen lelkes szlovákká lehetett. A mű jámbor szerkesztőnöje azonban nem is sejti, hogy a Maróthy név magyar és nem sejti a munkának sokezer olvasója és olvasónője sem, aki talán véletlenül ebből a könyvből értesül arról, hogy magyarok is vannak a világon. Tragikomikus dolog, hogy a magyarok mint ádáz elnyomók vésődnek az emlékezetükbe akkor, mikor ötfelé szaggatva, birtokaikból kiforgatva, iskoláiktól megfosztva sanyalódnak. A német könyv világcikk és pedig nem elsősorban a tudományos könyv, hanem a népszerű, szép kiállí-

tású, nagy példányszámban nyomott német könyv, mint ez is, amely szép kötésében, gyönyörű képeivel, finom papírával, kitűnő technikai kiállításával mindenüvé megtalálja az utat, megtalálja mindenekelőtt a nőszövegek útján az egész világ nőihez.

Megszoktuk már, hogy kisántant-könyvekben szitkokkal szórnak tele; francia művek rossz értesültségén sem csodálkozunk már. De nehezen tudjuk megszokni, hogy a németek, akikkel együtt küzdöttünk, minduntalan közös ellenségeink propagandájának szolgálatába szegődnek.

De vajjon csak ők-e az okai, vagy mi is? Hisz valószínűleg a szerkesztő Heidelbergben maga is most hallott először arról, hogy Turócszentmárton van a világon s ott Soltészné Maróthy Ilona egy Zivena nevű egyesületet vezetett, melynek révén ime egyszerre Európa «degelső» női közé lépett elő. Plaminkowá cseh szenátornő cikkéből megtudjuk, hogy Masaryk Alicetól, a cseh Vöröskereszt elnöknőjétől is kértek önéletrajzot. Ő nem küldött. De úgylátszik, megtalálta a módot, amellyel a cseh ügynek jobb szolgálatot tehetett. Az «elnyomottakat» kell beszéltetni s a tárgyilagosság köntösébe burkolva csempézni be a köztudatba a magyarok iránti ellenszenvet. Mi pedig ezalatt propagandairatokat nyomtatunk nagy költséggel, amelyekben a szintiszta igazság van s azt hisszük, hogy égbe kiált. Csak éppen senki sem olvassa el, mert a sorsunk nem érdekkel senkit. Nagyobb összefüggésekben kell magunkat megismertetnünk s egy kissé nagyobb élénkséggel ápolnunk külföldi kapcsolatainkat. S ebben nagy hivatása van a magyar nómozgalmaknak, amelyeknek minél jobban bele kell kapcsolódnok a nemzetközi munkába. Hogy a propaganda kardnál erősebb hódító, azt már saját kárunkon megtanulhattuk. De még hozzá kell tanulnunk azt is, hogy mentől kevesebbet beszélünk kifelé a magunk sze-

rencsétlenségéről, s mentől inkább feltárjuk e szerencsétlenségből származó világgazdasági hátrányokat, annál hasznosabbak lehetünk a magyarságnak. Ezen a ponton senki sem elég kicsiny ahhoz, hogy árthasson vagy használhasson.

Pukánszky Kádár Jolán.

«Biológiai tévedések a szépirodalomban».

A *Napkelet* ily című tanulmányával csaknem egyidőben a *Therapeutische Berichte* c. szaklap 1933 januári számában dr. E. Ruediger (Waldenburg) tollából hasonló tárgyú cikkeske jelent meg, de inkább orvostermészettudományi vonatkozásban. Ruediger munkája nem olyan rendszeres, mint Nagy Jenőé: csupán néhány vaskosabb tévedésre figyelmeztet. A természethű képeiről nevezetes *Löns* pl. egyhelyt azt írja: «A tavasz megjött, a verebek is megérkeztek.» Ugyancsak ő egy másik könyvében tüdőgyulladásos fantazmagóriákról beszél, amelyek természetesen távolról sem fedik a valóságot. *Shaw* egyik drámája (Az orvos dilemmája) azon a biológiai képtelenségen épül fel, hogy egy újonnan felfedezett szérumból éppen csak annyit sikerül előállítani, amennyi *egy* ember meggyógyítására elegendő. Akadt író, akinek a regényében Délamerika az elefántok és oroszánok hazájaként szerepel. Egy másik lehetségesnek véli, hogy az áldozat saruhártyájára maradandóan lerajzolódjék a gyilkos arca. G. Fröschel

regényében a beteg, akibe vért ömlesztettek át, örökli a vér tulajdonosának erotikus hajlamait. *Hauptmann* Und *Pippa* tanzt c. drámájában *Hellriegel* a fájdalomtól megvakul. Sok regényben halálos szívsebeket ejtenek tüvel. (Általában a szívet túlon túl érzékeny szervnek vélik a nem-orvosok.) *Hamlet* apját úgy ölik meg, hogy beléndekfű nedvét öntik a — fülébe. *Galsworthy* egyik regényében azt mondja az orvossal annak az anyának, aki éppen leánygyermeket szült: «Ha fiú lett volna, maga meghalt volna». Miért? *Shakespeare* alakjainak, akik örültek vagy örültséget szimulálnak, semmi közük a valóságos pszichózisokhoz. (A Biblia ellenben egész pontosan és reálisan ábrázolja *Saul* lelki betegségét.) Ruediger szerint a legsúlyosabb irodalmi tévedéseket éppen az elmezavarok leírása szolgáltatja. E hibának kettős forrása van. Egyik a tévhit, hogy súlyos lelki megrázkódtatások elmebajok okaivá lehetnek; a másik, hogy az elmebetegek általában feltűnően viselkednek: szemüket forgatják, üvöltönek, ruhájukat tépik.

Igen sok hiba esik a hirtelen halál motivációjával, a sérülések túlértékelésével s a legfantasztikusabb méreg-hatásokkal: mind csupa olyan babona, melyek valósággal öröklődnek az irodalomban. Pedig lelkiismeretesség kérdése ez is. S nem nagy utánjárással sok kiváló mű szabadulhatna meg kellemetlen tévedésektől.

(Kaposvár.)

Szakáts László.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.
